

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Hüseyin KOCABAY

Danışman
Doç. Dr. Veysel AYHAN

BOLU – 2014

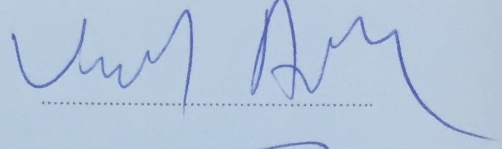
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE;

Hüseyin KOCABAY'a ait "ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANIMI" adlı çalışma, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir. 14.11.2014

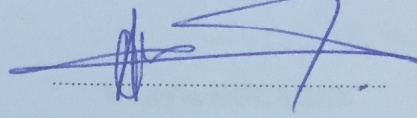
Akademik Unvan ve Adı Soyadı

İmza

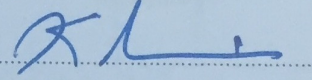
Üye (Tez Danışmanı) : Doç. Dr. Veysel AYHAN

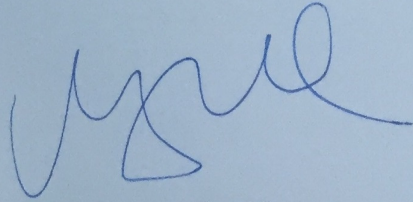
Üye : Doç. Dr. Ali YAMAN

Üye : Yrd. Doç. Dr. Koray TÜTÜNCÜ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Erol ÖZTÜRK

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK İLKELERE UYULDUĞUNA İLİŞKİN METİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum, “**Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvuru kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun olarak dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

14.11.2014

Hüseyin KOCABAY

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	iv
ABSTRACT	vii
ÖZET	viii
TEŞEKKÜR	ix
KISALTMALAR	x

GİRİŞ	xi
--------------------	-----------

BÖLÜM I

1. ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMANIN GENEL

İLKELERİ	1
1.1. Genel Olarak Kuvvet Kullanımı	1
1.2. Kuvvet Kullanımının Tarihi Gelişimi	3
1.3. Birleşmiş Milletler Örgütü Kurulmadan Önceki Devrede Kuvvet Kullanımı	3
1.3.1. Milletler Cemiyeti öncesi kuvvet kullanımı	3
1.3.2. Milletler Cemiyeti döneminde kuvvet kullanımı	7
1.4. Birleşmiş Milletler Örgütü Döneminde Kuvvet Kullanımı	10
1.4.1. 2. Dünya Savaşı'nın etkileri altında uluslararası örgütlenme fikri, ilk çalışmalar ve ortaya çıkan taslak maddeleri	12
1.4.2. Kuvvet Kullanmama İlkesi	19
1.4.3. Kuvvet Kullanmama Yükümlünü İhlal: Nikaragua Davası ve Reagan Doktrini	27
<i>Reagan Doktrininin Doğuşu</i>	27
<i>Doktrinin Uygulama Alanı: Nikaragua Davası</i>	27
1.4.4. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi durumunda alınacak önlemler ile ilgili maddelere ilişkin açıklama	30

1.4.5. Birleşmiş Milletler sisteminde kuvvet kullanımına izin verildiği durumlar (İstisnalar).....	34
1.4.6. Meşru müdafaa	38
<i>Genel olarak</i>	38
<i>Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın meşru müdafaa hakkına ilişkin düzenlemesi: 51. madde</i>	40
<i>Müşterek meşru müdafaa</i>	50
<i>Önleyici ve öngörücü meşru müdafaa</i>	53
1.4.7. Birleşmiş Milletler örgütü organları kararıyla kuvvet kullanımı.....	57
<i>Güvenlik Konseyi kararı ile kuvvet kullanımı</i>	58
<i>Genel Kurul kararı ile kuvvet kullanımı</i>	75
1.4.8. Kuvvet kullanımında temel ilke: Müşterek güvenlik	80

BÖLÜM II

2. ULUSLARARASI HUKUKTA LİBYA HADİSESİ	85
2.1. Tarih Sahnesinde Libya	85
2.2. Libya-Türkiye İlişkileri.....	90
2.3. Libya'ya Kuvvet Kullanmaya Götüren Etmenler ve Libya Halkının Beklentileri	91
2.4. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Libya Hakkındaki 1973-2011 Sayılı Kararı	97

SONUÇ	108
--------------------	------------

KAYNAKÇA	111
-----------------------	------------

ABSTRACT

THE USE OF FORCE IN INTERNATIONAL LAW

Hüseyin KOCABAY

Master's Thesis

Department Of International Relations

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Veysel AYHAN

November 2014, xi + 114 Pages

This academic work is divided into two parts: the first part is about general principles of using force in international law, and the second part is about the case of Libya according to international law.

In the first part using of force were examined general principles of International law, according to before and after establish of United Nations Organization. However in this study using of force has studied according to after establish of United Nations Organization. In this context; circumstances that allowed for using of force were investigated in the case of the disruption and threat of peace.

Also the subject and conditions of self-defence has examined which held in article 51 of the Charter of the United Nations. However, the role, the way of decision, measures and bound of decisions of the Security Council of United Nations Organization has examined in the terms of International laws.

Key words: Using of force in international law, self-defence

ÖZET

ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANIMI

Hüseyin KOCABAY

Yüksek Lisans Tezi

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Veysel AYHAN

Kasım - 2014, xi + 114 Sayfa

Bu akademik çalışma, iki bölümden oluşmakta olup; birinci bölümde Uluslararası Hukukta kuvvet kullanmanın genel ilkeleri, ikinci bölümde de Uluslararası Hukukta Libya hadisesi kısaca ele alınmıştır.

Birinci bölümde Uluslararası Hukukta kuvvet kullanmanın genel ilkeleri kapsamında, kuvvet kullanmanın Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmadan önceki ve kurulduktan sonraki dönemde ilkeleri incelenmiştir. Ancak bu akademik çalışmada daha çok Birleşmiş Milletler Örgütü kurulduktan sonraki döneme ilişkin kuvvet kullanma ilkeleri incelenmiştir. Bu kapsamda; barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi durumunda alınacak önlemler, ilgili maddeler ve kuvvet kullanımına izin verilecek haller incelenmiştir.

Ayrıca Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 51. maddesinde düzenlenen meşru müdafaa konusu şartları ve çeşitleri ile birlikte incelenmiştir. Bununla birlikte Uluslararası Hukukta kuvvet kullanımı kapsamında Birleşmiş Milletler Örgütü Güvenlik Konseyinin rolü, karar verme şekli, alabileceği önlemler ve verdiği kararların bağlayıcılığı incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Uluslararası Hukukta kuvvet kullanımı, meşru müdafaa

TEŞEKKÜR

Çalışmamın başından itibaren rehberliği, anlayışı ve katkılarıyla yardımlarını esirgemeyen, gerekli zamanı ayırarak çalışmanın her aşamasını titizlikle inceleyen ve beni cesaretlendiren danışman hocam, Doç. Dr. Veysel AYHAN'a teşekkürlerimi sunarım. Değerli görüş ve bilgilerini paylaşarak beni yönlendiren, çalışma süresince yardımda bulunan Doç. Dr. Erol ÖZRTÜRK'e teşekkür ederim.

Kaynak temininde, tezin yazımı sürecinde yardımcı olan ve çalışmam süresince desteğini hissettiren stajyerim Büşra TIRAŞ'a, "Abstract" bölümünde yardımcı olan meslektaşım Hâkim Nalân AYDIN'a, bana duyduğu güven ve hep yanımda olduğu için sevgili eşim Bilgehan KOCABAY'a çok teşekkür ederim.

Hüseyin KOCABAY

KISALTMALAR

UAD	: Uluslararası Adalet Divanı
BM	: Birleşmiş Milletler
Üniv.	: Üniversite
age	: Adı geçen eser
agm	: Adı geçen makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Syf	: Sayfa

GİRİŞ

Libya'ya gerçekleşen müdahale birçok açıdan tartışma konusu oldu ve olmaya da devam etmektedir. Libya müdahalesinin uluslararası meşruiyeti, müdahaleyi gerçekleştiren ülkelerin temel amaçları, sivililerin korunması konusunda uygulanan yöntemler ve işbirliği yapılan yerel grupların ideolojik yapıları günümüzde de önemini korumaktadır. Bu kapsamda tezin teorik kısmında uluslararası müdahalenin meşruiyeti üzerinde durulurken, BM kurucu anlaşması dikkate alınarak bir analiz çerçevesi oluşturulmuştur. Ancak son dönemde sivililerin korunmasına dönük gelişen hassasiyetler ve düzenlemelerde günümüzde uluslararası müdahalenin temel argümanlarından biri haline geldiği dikkat çekmektedir.

Dolayısıyla ülkelerin iç işlerine karışmama yönündeki eğilimler Soğuk Savaş sonrası dönemde bir değişim geçirmiştir. Libya müdahalesi de sivililerin korunmasına dönük argümanların fiili düzeyde gerekçe gösterilerek ülkelerin iç işlerine müdahaleyi meşrulaştıran anlayışın gelişmesine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte planlama ve müdahale sırasında yaşananların uluslararası toplumun iç işlerine müdahale ve sonrasına dönükte yeni bir hukuk mekanizması üzerinde durmasını gerektirmektedir.

Nitekim bu akademik çalışma da iki bölümden oluşmakta olup; birinci bölümde Uluslararası Hukukta kuvvet kullanmanın genel ilkeleri, ikinci bölümde de Uluslararası Hukukta Libya krizi üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde Uluslararası Hukukta kuvvet kullanmanın genel ilkeleri kapsamında, kuvvet kullanmanın Birleşmiş Milletler Örgütü kurulmadan önceki ve kurulduktan sonraki dönemde ilkeleri incelenmiştir. Birleşmiş Milletler Örgütü kurulduktan sonraki döneme ilişkin kuvvet kullanma ilkeleri incelenmiştir. Bu kapsamda; barışa yönelik tehditler, barışın bozulması ve saldırı eylemi durumunda alınacak önlemler, ilgili maddeler ve kuvvet kullanımına izin verilecek haller incelenmiştir.

Ayrıca Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 51. maddesinde düzenlenen meşru müdafaa konusu şartları ve çeşitleri ile birlikte incelenmiştir. Bununla birlikte Uluslararası Hukukta kuvvet kullanımı kapsamında Birleşmiş Milletler Örgütü Güvenlik Konseyinin rolü, karar verme şekli, alabileceği önlemler ve verdiği kararların bağlayıcılığı incelenmiştir.

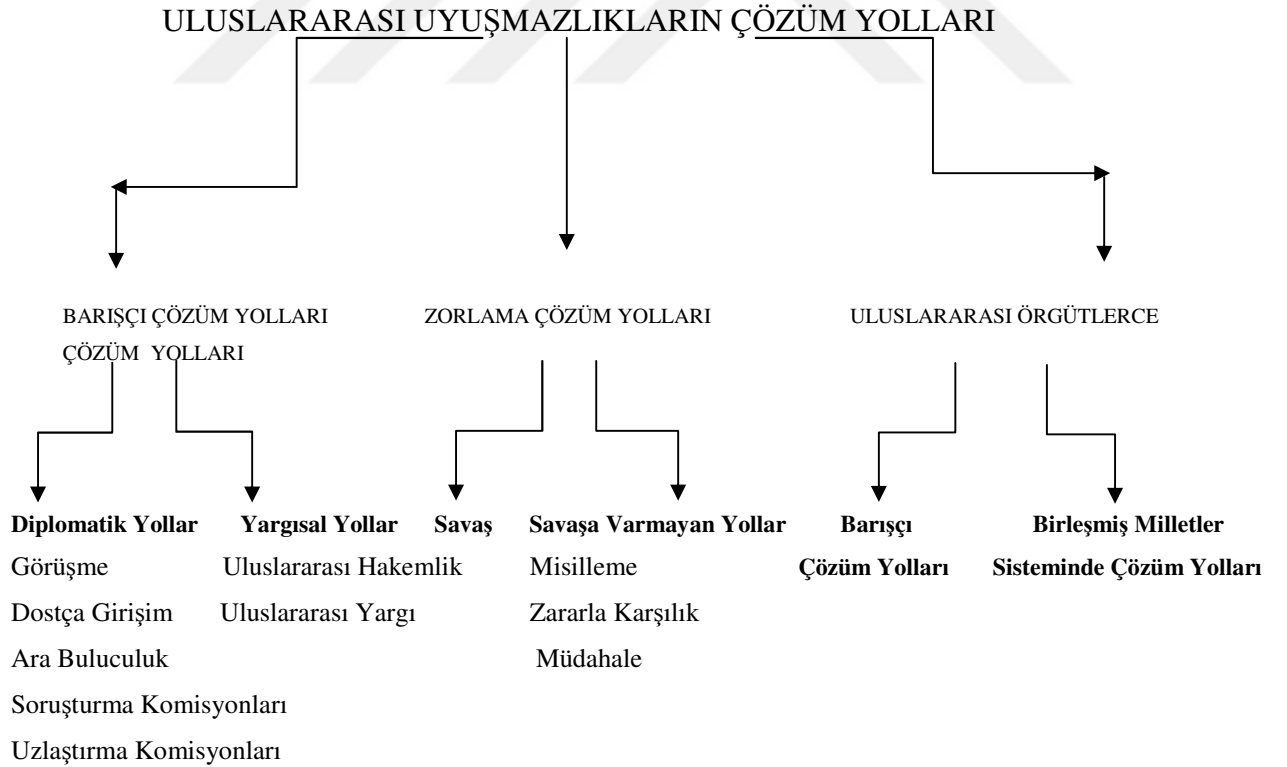
İkinci kısımda da Libya krizi ve müdahalenin kapsamı ve sonuçlarını da içerecek şekilde değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde Libya’da yaşananlar, çatışmanın sivillere dönük getirdiği sonuçlar ve uluslararası müdahalenin gerekliliği tartışmaya açılmış ve ardından uluslararası hukuk itibarıyla müdahalenin hukuki meşruiyeti irdelenmiştir.

BÖLÜM I

1. ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANIMININ GENEL İLKELERİ

1.1. Genel Olarak Kuvvet Kullanma

Konuyu iyi irdeleyebilmek ve “Birleşmiş Milletler Sistemi’nde kuvvet kullanımı”nın uluslararası uyuşmazlıkların çözüm yollarının sistematığında nerede yer aldığını görebilmek adına; şema ile incelenecektir.

Hukuk düzeninin temel amacının toplumsal düzeni sağlamak olduğunu bütün hukukçular kabul etmektedirler. Nasıl ki, iç hukukta bir toplum düzeni varsa, elbette ki

uluslararası toplumsal düzenin varlığı da gerçektir. İç hukuk süjelerinin hukuk düzenine aykırı davranışları üstün teşkilatlanmış bir otorite tarafından yaptırım denilen tepkiyle karşılanmaktadır. Uluslararası hukuka yapılan itirazlardan birisi de, bu hukuk düzeninde teşkilatlanmış üstün bir otoritenin olmamasıdır. İşte bugünkü uluslararası düzenin temelini Birleşmiş Milletler Antlaşması oluşturmaktadır (Çaycı 1995: 3) ¹. Dünya düzeninin sağlamasında BM Antlaşması'nın etkinliği büyük lde hissedilmektedir. Fakat sınırlı da olsa, uluslararası hukuk düzeninde de bu hukukun süjelerinin toplumsal düzeni bozucu hareketlerine yaptırım uygulanması yoluna gidilmektedir².

Bu düzenlemeler iç hukuk bakımından gerekli olduğu kadar uluslararası toplum bakımından da gereklidir. Çünkü insanın yaratılışından bu yana şiddet kullandığı bir gerçektir. Uluslararası toplumun en önemli kişileri olarak karşımıza çıkan devletle arasında da şiddet kullanılmaktadır. Hatta şiddetin en u noktası olarak kabul edilen savaş, devletler arasında ortaya çıkmaktadır³.

Uluslararası hukukta geniş anlamda kuvvet kullanma deyimiyle, savaşı da kapsamak üzere çeşitli silahlı zorlama yolları anlaşılmaktadır. Uluslararası hukuk bakımından kuvvet kullanma iki bakımda önemlidir. Birincisi, kuvvet kullanmayı yasaklamak; ikincisi ise, kuvvet kullanmaya izin verilen istisnai durumlarda kuvvet kullanmaya ilişkin kuralları tespit etmek bakımından, uluslararası hukuk kurallarına büyük lde ihtiyaç duyulmaktadır⁴.

Kuvvet kullanımının bir düzene bağlanması, uluslararası örgütlenme tasarıları ile hukukî temele dayandırılmaya başlanmıştır. Milletler Cemiyeti ilk siyasî evrensel örgütlenmedir, fakat kuvvet kullanımı, sözleşme metni ile yasaklanamamıştır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2. maddesinde ise, kuvvet kullanımı yasaklanmış ve 7. Bölüm

¹ ÇAYCI, Sadi, **Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması**, Ankara 1995, s. 3.

² Uluslararası hukuktaki yaptırımlar konumuzla ilgili olduğu lde açıklanacaktır. Bu konuda geniş bilgi için bkz. ÖZMAN, M. Aydoğan, **Devletler Hukukunda Müeyyide**, Ankara 1974, (Basılmamış Doçentlik Tezi), s. 15-31.

³ KESKİN, Funda, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara 1998, s. 13.

⁴ MERAY, Seha L., **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası rgtler**, Ankara 1977, s. 226.

hükümleriyle örgüt gerekli görülen hallerde uluslararası toplum adına kuvvet kullanma yetkisini kendisinde toplamıştır.

1.2. Kuvvet Kullanımının Tarihi Gelişimi

Geçmişten günümüze toplumların kendine özgü hukuk kuralları olduğu bilinmektedir. Bu kendine özgü kurallar toplumların gerek kendi iç düzenini sağlamada gerekse dışarıya karşı devletler hukukunda uyuşmazlıkların çözümünde kullanılmıştır. Ancak iç hukuklarda içtimai düzeni sağlamak için, üstün ve teşkilatlanmış bir buyurma kudreti, sistemli bir müeyyide düzeni bulunmasına rağmen devletler hukukunda bu şekilde bir teşkilatlanma görülmez. Devletler hukuku her alanda olduğu gibi bu alanda da gelişmekte ve özellikle Birleşmiş Milletler Andlaşması ile milletler arası barış ve güvenliğin korunması güvence altına alınmıştır. Aşağıda Birleşmiş Milletler Örgütü dönemi öncesi ve Birleşmiş Milletler dönemi olarak yapacağımız ayırım tezimizin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1.3. Birleşmiş Milletler Örgütü Kurulmadan Önceki Devrede Kuvvet Kullanımı

1.3.1. Milletler Cemiyeti öncesi kuvvet kullanımı

İlkçağlarda teknik anlamda uluslararası teşkilatlanmadan bahsetmek mümkün değildir. İki çeşit devlet tipi görülmektedir; birincisi, kendi kendine yetmeye çalışan site devletleridir. İkincisi ise ya tabii bir engelle karşılaşınca ya da kendilerini durduracak yeni bir kuvvet ortaya çıkıncaya kadar devamlı genişleme eğiliminde olan imparatorluklardır. Bu iki topluluğun gerek kendi aralarında, gerekse farklı gruplarla ilişkilerinde devamlı bir savaş durumu vardır⁵. Egemen devletlerin savaş hakları en tabii

⁵ MERAY, Seha L., **Devletler Hukukuna Giriş**, Birinci Cilt, Üçüncü bası, Ankara 1968, s.5.; KARAOSMANOĞLU, Ali L., **İç çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler**, İstanbul 1981, s. 19.

bir hak olarak kabul edilmiştir⁶. Birleşmiş Milletler öncesinde kuvvet kullanımı, uluslararası ilişkilerde devletlerin çıkarlarını ve amaçlarını koruması için sıkça başvurdukları bir haktı. Başka bir ifadeyle, kuvvet kullanmayı yasaklayan milletlerarası hukuk kuralları mevcut değildi. Bu dönemde her ne kadar meşru müdafaa hakkı var olsa da egemen devletlerin kuvvet kullanımını doğal bir hak olarak gördüğü bu süreçte meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanımına başvurması pek de anlam ifade etmiyordu. Lakin savaşların yıkımını azaltmak için devletler kimi girişimlerde bulunmaya başlamıştı. İlk adım da 1907 La Haye Konferansı'nda kabul edilen Drago – Porter Doktrini ile geldi. Dönemin Arjantin Dışişleri Bakanı Luis Mario Drago, Britanya, İtalya ve Almanya'nın kendi vatandaşlarının alacaklarını zorla tahsil etmek için borçlu devlet konumundaki Venezüella'ya karşı kuvvet kullanmaya kalkışmasının bir uluslararası hukuk ihlali olduğunu ileri sürerek ABD Dışişleri Bakanlığına başvurdu. Nitekim o dönemde geçerli olan Monroe doktrini, bir devletin vatandaşlarının başka devletlerden alacaklarını tahsil etmek için kuvvet kullanılmaması gerektiğini dillendiriyordu. ABD temsilcisi Porter, Arjantin'in notasında yaptığı bir takım değişikliklerle bunu 1907 La Haye Konferansı'na sundu ve teklif kabul edildi. Neticede bu kabulde, akit devletler kendi vatandaşlarının borçlarını tahsil etmek için kuvvet kullanmayacak ancak “borçlu devlet bir tahkim teklifini reddeder veya ihmal ederse ...” kuvvet kullanma yolu açılabilirdi. Ne var ki kısa süre sonra I. Dünya Savaşı kopacak, yıkımla birlikte milyonlara ulaşan can kayıpları arasında Drago–Porter Doktrini unutulacaktı. Şuraya dek anlatılanların zihinde canlandırdıklarını tahmin ederek şuna değinmek gerekir ki, savaş durumunda elbette halen devletlerin bağlı olduğu kurallar mevcuttu ve silahlı çatışmalar sırasında uyulması gereken kurallar (jus in bello) ön plandaydı; lakin kuvvet kullanımının sınırlandırılması ve yasaklanmasına giden süreçte artık kuvvete başvurulmasını düzenleyen kurallar (jus ad bellum) ön planda olacaktı.

Savaş hakkı, egemen bir devletin çıkarlarını elde etmek, veya ihlal edilmiş saydığı bir hakkını korumak amacıyla girişmeye karar vereceği, silahlı ve çok geniş kapsamlı bir zorlama yolu olarak, I. Dünya Savaşının sonlarına kadar kabul edilmiştir⁷.

⁶ Bilhassa 16.17. yüzyıllarda devlet kavramının tüm unsurlarıyla birlikte kabul edilmesi ve egemenliğin devredilmez, vazgeçilmez kutsal niteliğe büründürülmesi devletin savaş yetkisinin de bu kapsamda değerlendirilmesine neden olmuştur.

⁷ ALPAR, Erol, “Savaş Hukuku (Genel Olarak)”. SKD, S. 325 (1990), s. 108.

Dini, felsefi ve ahlaki bakımdan sadece haklı savaş kavramı ile bu yetki kısıtlanmaya çalışılmıştır⁸. Bilhassa dini hükümler, savaşı sınırlandırmada önemli bir etken olmuştur. Örneğin, Papalar önce savaşı önlemeye çalışmış, önleyemeyince de belirli günlerde savaş edilmesi yasaklanmıştır. Yine islam dininin uygulanmasında savaş ilanı, belirli kurallara bağlanmıştır⁹. Yani bu devrede uluslararası hukuk bakımından savaşın kanuniliği durulmaksızın, nasıl yapılacağı ile uğraşılmıştır¹⁰.

Bu devredeki kuvvet kullanımının sadece savaş hukuku kuralları ile yürütüldüğü söylenebilir. Savaş hukukunun uluslararası hukuk bakımından dört devrede geçtiği kabul edilirse, iki devresi Milletler Cemiyeti öncesinde cereyan etmiştir. Birinci devre yukarıda anlatılan ilkçağlardaki haklı-haksız savaş ayrımının yapıldığı ve haklı savaşa müsamaha gösterilen devredir. İkincisi, Hugo Grotius ile başlayan ve 1918'e kadar devam eden, devletlerin sınırsız egemenliğinin kabul edildiği ve savaşın da bu sınırsız egemenlik içerisinde yer aldığı görüşünün kabul edildiği dönemdir¹¹.

Üçüncü dönem, Milletler Cemiyetinin kurulmasından 1928 Briad-Kellogg Misakına kadar geçen süreyi kapsar. Bu dönemde savaş tamamen yasaklanmamakla birlikte, belirli hallerde haksız fiil olarak görülüyor ve haksız fiil oluşturduğu ölçüde devletlerin milletlerarası sorumluluğu kabul ediliyordu.

Dördüncü dönem Briad-Kellogg Misakı dönemidir ve bu misak ile savaş tamamen yasaklanmıştır ve milletlerarası bir suç kabul edilmiştir. Ancak, savaşın yasaklanması durumu, belirli devletler arası geçerli olduğu için evrensel düzeyde kuvvet kullanma yasağı henüz mevcut değildir. Bunun için beşinci ve son dönem olan BM dönemi beklemek gerekecektir.

BM Örgütü'nün kurulması BM Antlaşması'nın imzası ile savaş, artık tüm illetlerarası toplumu bağlayacak düzeyde yasaklanmış ve kuvvet kullanımı BM

⁸ Haklı, haksız savaş ayrımının yapılmasının sonucu, devletlerin haklı savaşlara izin verilmesidir. Geniş bilgi için bkz. AKİPEK, İlhan, **Devletlerarası Hukuk Bakımından Meşru Müdafaa'nın Mahiyeti ve Benzeri Müesseselerle Mukayesesi**, Ankara 1955, s. 10-15.

⁹ Geniş Bilgi için bkz. MERAY, Giriş 1, s. 10-15

¹⁰ ALPAR, age, s. 108.

¹¹ AKİPEK, Meşru Müdafaa, s. 8.

Güvenlik Konseyi kararı ve meşru müdafaa halleri istisnaları dışında başvurulması mümkün olmayan bir zorlama yolu olarak kabul edilmiştir.

1. Dünya Savaşı'na kadar kuvvet kullanımını etkileyen üç değişik gelişme görülmüştür. Birincisi, teknolojik gelişmelerdir. Savaş araçlarında ve balistikteki gelişme, savaşın etkilerini arttırmış ve devletlerin savaşa başvurmalarını güçlendirmiştir. İkincisi, demokratik gelişmedir. Kamuoyunun bilinçlenmesi ve kültür düzeylerinin artması ile birlikte, hükümetler, savaşa başvurulmaları halinde kamuoyunu tatmin edici gerekçeler bulmak zorunda kalmışlardır. Üçüncüsü ise, devletlerarası ilişkilerde ekonomik bağımlılığın artmasıdır. Önceleri bir savaşın maliyetini karşılamak için küçükdevletler borçlanma yoluna gidiyorlardı, halbuki savaşa başvurmadan da küçük devletler ekonomik yatırımlar nedeniyle borçlanmak zorunda kalmışlar ve savaş gereksinimi kalmamıştır. Devletler genel bir savaştan ziyade, sınırlı ve geçici kuvvet kullanarak diğer devletlere müdahalelerde bulunmuşlardır¹².

Bu gelişmeler neticesinde savaş ve savaşa varmayan zorlamalar ayrımı ortaya çıkmıştır. Savaşa varmayan zorlamalar; misilleme, zararla mukabele ve müdahaledir¹³.

Misilleme; bir devletin, kendisine karşı, bir başka devletçe yapılan, dostluktan uzak, fakat uluslararası hukuka aykırı teşkil etmeyen bir fiille karşılık vermesidir. Misillemenin uluslararası hukuka aykırılık teşkil etmediği ve kuvvet kullanmasının gerektirmediği için BM Antlaşması'na aykırı olmadığı söylenmektedir¹⁴. Zararla karşılık; bir devletin, uluslararası hukuka aykırı bir fiille diğer bir devletin haklarını ihlal etmesi ve bu ihlalden dolayı sorumluluk kabul etmemesi halinde, hakları ihlal edilen devletin, hakkı elde etmek için ihlalle orantılı olarak, uluslararası hukuka aykırı, benzer veya, diğer bir fiille karşılık vermesidir¹⁵.

Müdahale; bağımsız bir devletin, bağımsız diğer bir veya birden fazla devletin iç işlerine veya dış işlerine, onun egemenlik haklarını ihlal eder bir şekilde, mevcut

¹² MERAY, Örgütler, s. 228.

¹³ MERAY, Örgütler, s. 228.

¹⁴ MERAY, Örgütler, s. 229.

¹⁵ ÖZMAN, age, s. 65-66.

durumu sündürmek veya değiştirmek amacıyla karışmasıdır¹⁶. Bir müdahalenin saldırı sayılabilmesi için, bir başka devletin siyasal bağımsızlığına, egemenliğine veya ülke bütünlüğüne karşı hukuka aykırı ve o devletin güvenliğini tehlikeye düşürecek¹⁷ ve o devlete kendini korumak için savunma önlemleri alma hakkı verecek derecede ciddi mahiyette bir eylemin olması gerekmektedir. Buradan çıkan sonuç şudur ki, doğrudan veya dolaylı her türlü saldırı medahale anlamına gelmesine rağmen; her türlü müdahale saldırı anlamına gelmeyebilir. Uluslararası hukukun temel ilkelerinden olan “devletlerin egemen eşitliği ilkesi”nin temeli, karışmamadır.

1.3.2. Milletler Cemiyeti döneminde kuvvet kullanımı

Savaş hukukunun ilk iki devresi cemiyet kurulmadan önceki dönemde geçmiştir. Üçüncü devrede ise savaş tümüyle yasak edilmemekle birlikte, bazı durumlarda haksız fiil olarak kabul ediliyor ve bu haksız fiilin unsurları ölçüsünde devletin sorumluluğunu gerektiriyor. Dördüncü devrede ise Briand-Kellogg Misakı devreye giriyor. Kısaca bilgi verecek olursak ABD Dışişleri Bakanı Kellogg ile Fransa Dışişleri Bakanı Briand arasında 1908 Hakemlik Antlaşması’nın yenilenmesiyle ilgili yapılan görüşmelerde, Fransa iki devlet arasında saldırı savaşlarını yasaklayan bir andlaşmayı savunurken, ABD bütün savaşları yasaklayan çok taraflı bir andlaşma yapılmasını savunmuştur. 27 Ağustos 1928’de Paris’te 15 devlet arasında Briand-Kellogg Misakı imzalanmış ve 24 Temmuz 1929’da yürürlüğe girmiştir¹⁸. Bir başlangıç ve üç maddeden oluşan misakın, ilk iki maddesi savaşla birlikte düzenleme getirmekte, üçüncü maddesi yürürlüğe girişi hükme bağlanmaktadır. Bu Misak’ta da meşru müdafaa, uluslararası bir zorlama önlemi olarak kabul edilmiş ve bu Misak hükümlerine ayrı davranan devletlere karşı savaşa başvurulabileceği düzenlenmiştir¹⁹. Bu Misak ile birlikte artık savaşın taraf devletler arasında tamamen yasaklandığı ve uluslararası bir suç kabul edildiği onaylanmıştır. Milletler Cemiyeti Misakı’nda bir takım amaçlar sayılmıştır, bunun yanında uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması, uyuşmazlıkların

¹⁶ KILIÇCI, Sedat, **Devletler Hukukunda Müdahale**, Ankara 1973 (Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), s. 21.

¹⁷ ÇAYCI, age, s. 8.

¹⁸ Türkçe metin için bkz. **DÜSTUR**, 111. Tertip, C. X, s. 200

¹⁹ ALPAR, age, s. 109-110

barışçı çözümü ve devletlerin savaş yetkilerini kısıtlanması, en önemli amaç olarak kabul edilmiştir. Misak'ın 2., 13. ve 15. maddelerine bakıldığında bu amaca yönelik hükümlerin olduğu görülmekle beraber Milletler Cemiyeti Misakı'nın yürürlüğe girmesiyle beraber devletlerin savaş yetkisi yani kuvvet kullanımı tamamen yasaklanmamıştır²⁰.

Misak'ın 16. Maddesini inceleyecek olursak;

- “1. Cemiyet üyelerinden biri, 12., 13. ya da 15. maddelerdeki yükümlülüklerine aykırı olarak savaşa başvurursa, cemiyetin bütün öteki üyelerine karşı, bu davranışıyla *ipso facto* bir savaş eyleminde bulunmuş sayılır. Bu üyeler onunla, ticaret ya da maliye ilişkilerini hemen kesmeği, kendi uyruklarıyla Misak'a aykırı davranan devletin uyrukları arasında her türlü ilişkileri yasaklamağı ve Misak'a aykırı davranan bu devletin uyrukları ile Cemiyet üyesi olsun ya da olmasın, başka herhangi bir devletin uyrukları arasında ticaret, maliye ilişkileriyle kişisel ilişkileri kesmeyi yükümlenirler.
2. Bu durumda, Konsey, ilgili çeşitli Hükümetlere, Cemiyet yükümlülüklerine saygı göstermeğı sağlayacak Silâhlı Kuvvetlere Cemiyet üyelerinden her birinin katacağı kara, deniz ve hava birlikleri konusunda öğütlemelerde [tavsiyelerde] bulunmakla görevlidir.
3. Cemiyet üyeleri, bundan başka, işbu madde gereğince alınacak ekonomik ve malî önlemlerin uygulanmasında, bunlardan doğabilecek zararları ve sakıncaları en az [minimum] düzeye indirmek için, birbirlerine karşılıklı yardımda bulunmağı kabul etmektedirler. Bunun gibi, üye devletler, Misak'a aykırı davranan devletçe içlerinden birine yöneltilen herhangi bir özel önleme karşı direnmek için de, birbirlerine karşılıklı yardımda bulunacaklardır. Üye devletler, cemiyetin yükümlülüklerine saygı gösterilmesini sağlamak için ortak eyleme katılan her cemiyet üyesinin kuvvetlerinin kendi ülkesinden geçmesini kolaylaştırmak üzere gerekli önlemleri alacaklardır.

²⁰ BELİK, Mahmut R., **Devletlerin Harp Salahiyeti'nin Tahdidi ve Uluslararası İhtilafların Sulh Yolu ile Halli Usulleri**, Birinci Cilt, İstanbul 1956, s. 15-16

4. Misak'tan doğan yükümlülüklerden herhangi birine aykırı davranmaktan suçlu olan her üye, cemiyetten çıkartılabilir. Bu çıkartmaya, Konsey'de temsil edilen bütün öteki üyelerin oybirliğiyle karar verilir.

Madde metninde de görüldüğü gibi misakın 12., 13., 15., maddelerin aykırı bir şekilde savaşa başvuran üyeye ve 17. madde hükümleri gereğince bir devlete karşı yaptırım uygulaması yer almaktadır. 12. maddeye göre üye devletlerin uyuşmazlık hallerinde başvurmak zorunda oldukları hakem kararı veya kazai kararlardan itibaren üç ay geçmedikçe hiçbir şekilde savaşa girişemeyecekleri; 13. maddede hakem ya da yargı kararına uyan devletle karşı savaşa girişilemeyeceği; 15. maddede uyuşmazlığın yargı ya da hakeme başvurulamayacak ölçüde ilişkileri kesecek nitelik arz ettiğinde, uyuşmazlığın Genel Sekreterlikçe meclise taşınması, meclis raporunun taraf devletler hariç, oybirliği ile kabul olunması halinde, rapor hükümlerine uygun hareket eden tarafa karşı hükümleri yer almaktadır. Bu maddeler uyuşmazlıkların çözümünü hakem, yargı veya meclis önüne getirmek için üyeleri zorlamaya yöneliktir. 17. maddeye baktığımızda ise; tarafların ya da taraflardan birinin cemiyet üyesi olmaması halinde ortaya çıkan uyuşmazlıklardan söz etmektedir. Böyle durumlarda üye olmayan devletler misakta gösterilen çözümlerdeki vecibelere tabi olmaya davet olunacaklar, davet kabul edilirse, 12. ile 16. maddeler davet kabul edilmez savaşa girilirse ilgili devlete 16. madde hükümleri uygulanabilecektir. Yani 17. madde hukuk dışı savaşlara bir yenisini eklemekte ayrıca üye olmayan devletleri ilgilendirmektedir²¹.

Milletler Cemiyeti sisteminde; kuvvet kullanımına başvurmadan önce barışçı yolların denenmesi eğer bu yöntemler neticesinde başarı elde edilemeyecek olursa devletlerin savaşa başvurmaları bir hak olarak kabul edilmektedir. İşte uluslararası hukukta kuvvet kullanımı ve savaş bakımından en önemli gelişmelerden birisi olarak Briand - Kellogg Misakı karşımıza çıkmaktadır. Fransa Dışişleri Bakanı Briand, Fransa ile ABD arasında olası savaşın önlenmesi gayesiyle antlaşma yapılmasını önermiştir. İşin esasına bakıldığında adı geçen devletler arasında savaş ihtimalinin az olması nedeniyle, bu misak diğer devletlere de sair tutulmuş neticesinde 1928'de Protokol

²¹ ÖZMAN, age, s. 189-193; 16. maddede öngörülen yaptırımlar ve uygulanış biçimi hakkında geniş bilgi için bkz. aynı eser, s. 204-226.

imzalanmıştır. Günümüzde halen yürürlükte olan protokole göre; devletlerin savaşa başvurmaları açıkça hukuka aykırı görülmektedir. Bu protokole Türkiye’de o dönemde katılmıştır²².

1.4. Birleşmiş Milletler Örgütü Döneminde Kuvvet Kullanımı

Toplumsal düzenin en vahim yanlarından biri olan şiddet, uluslararası alanda klasik biçimiyle devletler arasında ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda devletlerin amaçlarına ulaşmak için diplomasi yerine askeri gücü kullanmaları sorunu, uluslararası hukuk alanının temel tartışma konularından biri olagelmıştır. Birleşmiş Milletler Antlaşması dönemine kadar olan süre boyunca kuvvete başvurma, devletler için bir hak olarak değerlendirilmiş, ancak gerek silahlı güce başvurulması, gerekse çatışmanın yürütülmesi bazı kurallara bağlanmıştır. Bu kural türlerinden silahlı çatışmalar sırasında uygulanacak kuralları belirleyen *jus in bello* kuralları daha fazla gelişmiş, kuvvete başvurulmasını düzenleyen *jus ad bellum* kuralları ise daha zayıf kalmıştır. Bu zayıflığın nedeni kuvvete başvurma hakkının devletlerin hakkı olarak görülmesidir. Birinci Dünya Savaşı’nın vahşeti bir kez daha gösterdi ki, uluslararası sistem savaşa karşı tedbir almalıdır. Savaşın galip devletleri var olan durumu korumak adına Milletler Cemiyeti’ni kurdular ve kurdukları bağit ile savaşı yasaklamamakla birlikte savaşa başvurma yetkisini kısıtladılar. Milletler Cemiyeti Misakı, 12. maddesi “Cemiyet’in bütün üyeleri, aralarında ilişkilerin kesilmesine varabilecek nitelikte bir anlaşmazlık çıkarsa, bu anlaşmazlığı ya hakemliğe ya da konseyin incelemesine sunmayı kabul etmektedirler. Cemiyet üyeleri, hakemlerin kararından ya da konseyin raporundan sonra üç aylık bir süre geçinceye kadar, hiçbir durumda savaşa başvurmamayı da kabul ederler.” diyordu. Ayrıca 15. madde ile de anlaşmazlığın hakemliğe sunulmadığı durumlarda, o anlaşmazlığın konseye götürülmesi gerektiği belirtilmiştir. Bundan başka, 10. madde ile kuvvet kullanımına ilişkin diğer bir meseleye dikkat çekiliyordu: Tecavüz savaşları yasaklanıyordu. Yani “Cemiyet üyeleri, bütün cemiyet üyelerinin ülke bütünlüklerine ve şimdiki siyasal bağımsızlıklarına saygı göstermeyi ve bunları dışarıdan gelecek herhangi bir saldırıya karşı korumayı yükümlenirler.” deniyordu. Yorumlanabilir ki,

²² BOZKURT, Enver, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, 3. Baskı, Ankara 2007, s. 11.

böylece savaş meşru dahi olsa ülke bütünlüğünü tehdit edecek bir seviyeye ulaştırılamazdı. Son olarak, meşru müdafaa hakkına ilişkin misakta doğrudan ve açıkça bir düzenlemeye gidilmediği söylenmelidir. Bununla birlikte misakın 16/3. maddesinde öngörülen “Üye devletler, Misak’a aykırı davranan devletçe içlerinden birine yöneltilen herhangi bir özel önleme karşı direnmek için de, birbirlerine karşılıklı yardımda bulunacaklardır” ifadesiyle misakın, kendini savunmak amacıyla her devlete savaş hakkı tanıdığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim Milletler Cemiyeti öncesinde de meşru müdafaa hakkının egemen devletlerin doğal bir hakkı olarak kabul edildiğine dair genel inanç, söz konusu hakkın misakta ayrıca değinilmesi gereğini ortadan kaldırmıştır.

Kuvvet kullanma hakkının yasaklanmasında Lokarno (Locarno) Antlaşması’na da değinmek gerekir. İsviçre’nin Locarno kentinde müzakere edilen ve 1925’te Londra’da imzalanan bu antlaşma, aslında I. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da sınırlarla ilgili güvencelerin sağlanmasıyla ilgiliydi. İngiltere, Belçika, Almanya, Fransa, İtalya, Polonya ve Çekoslovakya arasında imzalanan antlaşmayla, sınırlar üzerinde belirecek sorunlar halinde kuvvete başvurulmaması ve Milletler Cemiyeti’ne götürülmesi üzerinde mutabakata varılmıştır. İşin içine Milletler Cemiyeti’nin girmesi, bir yıl sonra Almanya’nın Cemiyet’e üye olmasını sağlayacak ve böylece Almanya’yı savaş sonrası dışlanmışlıktan kurtaracaktı. Gerçekten de Locarno Antlaşması 1936 yılına kadar Avrupa’da bir barış ortamı yaratmıştı. Antlaşmanın müzakerelerinde başat rol oynayan İngiliz, Alman ve Fransız dışişleri bakanları Nobel Barış Ödülü’ne layık görüle dursun, 1936’da Almanya’nın Ren bölgesini – ki orası askersizleştirilmişti – işgal etmesi barış ortamı bozdu, neticede malum senaryo perdelerini açtı: Hitler Almanya’da ideolojisini yerleştirdi ve geliştirdi. Hatırlanmalıdır ki, Nüremberg yargılamalarında da Almanya’nın Lokarno Antlaşması’nı ihlal ettiğine gönderme yapılacaktı.

BM öncesi kuvvet kullanma hakkının uluslararası metinlerdeki yerine dair açıklamalar yapılırken, adı geçmesi gereken bir diğer metin ise Paris Paktı (bazen Misakı) ya da diğer adıyla Briand – Kellog Paktı’dır. Az önce bahsi geçen Locarno Antlaşması daha çok bölgesel bir anlaşma niteliğindeydi. Hâlbuki Paris Paktı çok taraflı ve evrensel niteliklidir. ABD Dışişleri Bakanı Kellog ve Fransız meslektaşları Briand’ın girişimleriyle 1928’te Paris’te imzalanan bu antlaşma ile uyuşmazlıkların çözümü için savaşa başvurma yasaklanmış ve fakat savaşa varmayan kuvvet kullanımları antlaşma

dışı bırakılmıştır. Meşru müdafaa hakkına ilişkin olarak antlaşmada doğrudan bir gönderme olmamakla birlikte, antlaşmanın bu hakkın kullanılıp kullanılamayacağına dair takdiri devletin kendisine bıraktığı anlaşılmaktadır. Bu Pakt'a 64 devlet taraf olmuştu; ancak çok geçmedi, bu sefer o malum senaryonun ikinci perdesi oyuna kondu: Devletler yeniden işgallere ve savaşlara başladı ve çok geçmeden II. Dünya Harbi'nin savaş davulları çalmaya başladı.

Jus ad bellum kuralları için kuvvete başvurma hakkının kısıtlandığı ve daha sonra da yasaklandığı 20. yüzyıl bir canlanma dönemi olmuştur. 1920'de Milletler Cemiyeti Misakı, 1928'de Briand - Kellog Misakı bu yönde ilk adımları atmışlardır. 1928-1945 arasında devletlerin uygulamaları da belirli istisnalar dışında ulusal politikanın bir aracı olarak kuvvet kullanılmasını yasaklayan bir örf ve adet kuralının varlığını ortaya koymuştur. 1945 Birleşmiş Milletler Antlaşması ise bu konuda en ileri ve kapsamlı düzenlemenin atıldığı belge olmuştur. Birleşmiş Milletler Antlaşması ile bütün üye devletlerin kuvvet kullanmaktan ve tehdidinden kaçınacakları bir sistem öngörülmüş, istisnai haller dışında kuvvet kullanımı yasaklanmıştır. Böyle bir sistem içinde, 1945 sonrasında uluslararası politika alanında ciddi değişimler yaşanmış, 1945 öncesi dönemde öngörülmeyen yeni tehditler ortaya çıkmış, 1945 öncesinde öngörülen tehditlerin de yıkıcı güçlerinde önemli artışlar olmuştur. İşte bu tehditlerin en önemlilerinden biri terörizmdir. Bu bağlamda, devletlerin terörizmle mücadele konusunda kuvvet kullanımına başvurmaları hakkındaki tartışmalar özellikle 11 Eylül 2001 saldırısı sonrasında uluslararası politika gündeminin merkezine yerleşmiştir²³. Devlet merkezli bir paradigmanın ürünü olan Birleşmiş Milletler sisteminin içinde kalarak, devlet dışı unsurların da yer aldığı terörizmin doğurduğu sonuçlar, II. Dünya Savaşı'nın da etkileriyle birlikte aşağıda ayrıntılarıyla irdelenecektir

1.4.1. 2. Dünya Savaşının etkileri altında uluslararası örgütlenme fikri, ilk çalışmalar ve ortaya çıkan taslak maddeleri

İkinci Dünya Savaşı'nın ağır sonuçları bütün dünya devletleri için devam ederken Müttefik Devletleri de, uluslararası uyuşmazlıklarda etkin bir rol oynamak ve

²³ YAPICI, Utku, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2006, Cilt 2, No 7, s. 21-40.,

evrensel bir nitelikli uluslararası bir örgütün oluşturulması konusunda gayret sarf edilmesi gerektiğine dair hem fikir olmuşlardır. Yukarıdada belirttiğimiz gibi daha önce Milletler Cemiyeti adı altında oluşturulan ittifak başarısız olmuştur. Bu kez oluşturulacak örgütün daha farklı dayanaklarla ilişkilendirileceği sonucunu kaçınılmaz olarak doğurmuştur. 1945 yılının ilkbaharında 49 ülkenin delegeleri San Fransisko’da bir araya gelerek Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın ilk taslağını hazırladılar. Bu delegeler antlaşma ile kendi hayatlarında iki kez büyük yoğunlukta yaşanmış ve onarılamaz yaralar oluşturan savaş musibetinden gelecek nesilleri korumak maksatıyla, karşılıklı taahhütlerde bulunmuşlardır²⁴. Bu taahhüdün öngörülen amacı varsayımsal savaş planlarına karşı değil; daha çok geçmişte uygulanan eksik politikaların yaralarını sarmak ve bu politikaların eksikliklerinin yansımalarından doğan yanlışlıkları ortadan kaldırmaktır.

Hem Milletler Cemiyeti Misakı’nın hem de Briand-Kellog Misakı’nın kuvvet kullanma konusundaki eksikliği; savaşa varmayan kuvvete dayalı tedbirleri yasaklamakta yetersiz kalmalarıdır. Kuvvet kullanma yasağı, hukuki geçerliliğini II. Dünya Savaşı’ndan sonra, 1945’te San Francisco Konferansı’nda BM Anlaşması’nın imzalanmasıyla kazanmıştır. Kuvvet kullanımını uluslararası ilişkilerde ilke olarak yasaklayan ilk antlaşma Birleşmiş Milletler Antlaşması’dır. Birleşmiş Milletler Antlaşması, uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası gibi çok önemli bir görevle, yeni bir örgüt kuruyordu. Antlaşma, sadece örgütün yapısına yönelik değil; aynı zamanda örgütün muhtevası ve çalışmasına ilişkin kural ve prensipleri içeren düzenlemelerden oluşturuldu. Özellikle kuvvet kullanma başta olmak üzere, üye devletlerin tutumlarının belirli kurallara veya çerçeveye oturtulması için özel ilkeler öngörüldü. Bu ilkeler ve kurallar, genel olarak, uluslararası antlaşmalar ile örf ve adet hukukundan esinlenerek ortaya çıkan uluslararası hukuk kuralları olarak tanımlanabilir²⁵.

Birleşmiş Milletler sisteminin oluşmasında en etkin kaynağını uluslararası antlaşmalar oluşturmaktadır. Çünkü uluslararası hukuk bakımından Birleşmiş Milletler

²⁴ AREND, Anthony Gark/BECK, Robert, **International Law and the Use of Force**, 1993, s.29.

²⁵ AREND, Anthony Gark/BECK, Robert, **International Law and the Use of Force**, 1993, s.29

Örgütünün kurucu metni de bir antlaşmadır. Bu antlaşma, herhangi birçok taraflı uluslararası sözleşmede olduğu gibi, uluslararası görüşmeler çerçevesinde Birleşmiş Milletler konferanslarıyla formüle edilmiştir. Bu konferansların sonunda 26 Haziran 1945'te 51 ülke (Beyaz Rusya ve Ukrayna ile Sovyetler Birliği dâhil olmak üzere) sözleşmeyi imzalamışlar ve 24 Ekim 1945'te Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerinin ve diğer taraf devletlerin çoğunun onayıyla yürürlüğe girmiştir. Birleşmiş Milletler Antlaşması, tıpkı diğer uluslararası sözleşmelerde olduğu gibi, imza koyan bütün taraf devletleri bağlar. İşte uluslararası antlaşmaların da kaynaklık ettiği uluslararası hukukun genel ilkeleri, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın temelini oluşturarak kuvvet kullanılması konusunda düzenlemelere etki etmiştir²⁶.

Birleşmiş Milletler Antlaşması çerçevesinde neden kuvvete başvurma konusuna gelince; bu düşünceyi iyi irdeleyebilmek için tarihi belgelerin içeriğinin anlaşılması gereklidir. 1945 yılının bu konuda iyi incelenmesi gerekliliği, siyasi kuvvet ve toprak kazanma amacı güden bazı devletlerin neden olduğu ve yıkıcı sonuçların yaşandığı bir savaşın hemen sonrasına denk düştüğü unutulmamalıdır. İşte bu acı tecrübeyi yaşayan delegeler, San Francisco Konferansı'nda kuvvete dayalı politikaların önlenmesi konusunda mutabık kalmışlardır. Kuvvet kullanımının, ülke sınırlarını genişletme ve başka devlet hükümetlerini değiştirme amaçlarına hizmet etmemesi gerektiği konusunda birleşilmiştir. Birleşmiş Milletler sisteminde meşru olmayan kuvvet kullanımı, "saldırganlık" veya "yayılmacılık" olarak algılanmış ve yasaklanmıştır. Kuvvet kullanımına ancak, meşru müdafaa veya Güvenlik Konseyi kararlarıyla ve siyasal bağımsızlık veya toprak bütünlüğünün korunması amacıyla izin verilmiştir²⁷.

İşte 2. Dünya Savaşı'nın tekrar yaşanmasını engellemek ve uluslararası barış ve güvenliği korumak için kurulan Birleşmiş Milletler sisteminde uluslararası anlaşmazlıkların kuvvet kullanılmadan çözümü esastır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın birçok hükmünde bu ilkeye yer verilmiştir. Örneğin BM Antlaşması 'Giriş' Bölümünde BM üyelerinin "uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası için

²⁶ AREND/BECK, age, s.30.

²⁷ BOZKURT, age, s.12-13.

kuvvetleri birleştirip”, “müşterek menfaatlerin icapları dışında silah kullanılmamasını sağlayan ilkeleri kabule ve usulleri tesise” kararlı oldukları ifade edilmiştir²⁸.

Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda üzerinde önemle durulan birtakım değerler vardır ki bunlar Antlaşmaya dayanak olmuştur. İnceleyecek olursak; meşru müdafaa kapsamında savunma faaliyetlerine izin verilmesi, temel insan haklarına saygının sağlanması, ekonomik nitelikli olan ya da olmayan sorunlara çözümler getirilmesi gibi unsurlara bağlı, uluslararası toplumda düzeni ve adaleti sağlama amacı, Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda dayanak olan değerler arasındadır. Birleşmiş Milletler Antlaşması, hiçbir şüpheye mahal vermeyecek ölçüde kabul edilir ki; uluslararası toplumda devletlerin eşitliği ilkesi üzerine kurulmuş bir hukuki düzen oluşturma amacı taşımaktadır. Lakin bu amaç, hiçbir zaman uluslararası barışı ortadan kaldıracak şekilde yorumlanamaz. Eğer kuvvet kullanımı adaleti gerçekleştirmeye yönelik ise, uluslararası barış ve güvenlik yeniden tesis edilebilir. Barış ortamında uluslararası toplumun bazı üyeleri, sırf içinde bulundukları toplum dolayısıyla adil olmayan durumlarla karşılaşılıyorlar ise, bir tercih yapmak zorunlu olacaktır. Böyle bir durumda mutlak adaleti gerçekleştirmek mümkün olmadığından, adalet ile barış arasında seçim yapmak durumunda kalan uluslararası toplum, barışa öncelik tanınmalıdır. Bununla birlikte, siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne karşı her türlü kuvvet tehdidi ve kullanımı sebebi ne olursa olsun, hukuk dışı kabul edilmelidir²⁹. Uluslararası topluluk, kuvvet kullanma ile ilgili Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın ilgili hükümlerini, kural olarak, kabullenmiş ve ona uygun davranmıştır³⁰. Kuvvet kullanımını uluslararası ilişkilerde ilke olarak yasaklayan ilk antlaşma Birleşmiş Milletler Antlaşması’dır demiştik. Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 2/4. Maddesine göre; “Teşkilatın üyeleri uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye atmayacak şekilde barışçı yollar ile çözerler. Teşkilatın üyeleri, uluslararası ilişkilerinde, gerek herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletler’ in amaçları ile telif edilemeyecek her hangi bir surette tehdit veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar”, ilkesi kuvvet

²⁸ USAK Uluslararası hukuk notları, **Birleşmiş Milletler Sistemi’nde Kuvvet Kullanmama İlkesi ve Meşru Kuvvet Kullanımı**, Ekim 2005.

²⁹ AREND/BECK, age, s.34.

³⁰ BOZKURT, age, s.14

kullanımın yasaklandığını göstermektedir. BM Antlaşması'nın çeşitli hükümlerinde devletlerin aralarında çıkan uluslararası uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözme yükümlülüğü altında oldukları ifade edilmiştir. Antlaşmanın giriş bölümünde “BM üyelerinin uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası için kuvvetlerini birleştirip”, “müşterek çıkarların icapları dışında silah kullanılmamasını sağlayan prensipleri kabule ve usulleri tesise” kararlı oldukları belirtilmiştir. Antlaşmanın birinci maddesinde aktarılan BM'nin temel amaçları içinde “uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla barışa yönelik tehditleri önlemek ve uzaklaştırmak...” sayılmıştır. Yine BM Antlaşması 2/3 hükmünde üye devletlerin uluslararası uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözecekleri öngörülmüştür. Hiyerarşik bir yapı içinde olan Birleşmiş Milletlerin amaçları arasında uluslararası barış ve güvenliğin korunması ilk sırada gelmektedir. Bu nedenle de Birleşmiş Milletler' in barışı koruma amacının normatif ifadesi olan Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın madde 2/4 hükmü, geniş kapsamlı bir yasaktır. Bir alt başlığımız olan “Kuvvet Kullanmama İlkesi” konusunda ayrıntılarıyla irdelenecektir.

Bir devletin siyasal bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne yönelen askeri müdahaleler, ancak Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın VII. bölümüne uygun olarak Güvenlik Konseyi'nin vereceği bir yetkiyle meşruluk kazanabilir. Diğer seçenek olan meşru müdafaa hakkı ise, ancak, yine VII. Bölümde yer alan 51. maddede öngörülen koşulun (“silahlı saldırı”) mevcudiyeti halinde ortaya çıkabilir. Bu koşulların gerçekleşmediği durumlarda ise, BM Antlaşması'nın 2(4). Maddesinde belirtildiği üzere, ilke olarak, devletlerin uluslararası ilişkilerinde askeri güç kullanmaktan ve hatta böyle bir tehditte bulunmaktan kaçınma yükümlülüğü vardır. Bu durumda Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda bu konuda ki en yetkin ifadesini bulan uluslararası hukuk, “haklı savaş” veya “silahlı misilleme” temelinde girişilen askeri güç kullanımlarını yasaklamaktadır. Ayrıca uluslararası hukuk bir ülkeye “demokrasi” götürme gerekçesini, o ülkenin işgaline cevaz veren bir yasallık zemini olarak görmemektedir. Birleşmiş Milletler Kurucu Anlaşması'nın yazarları, diyelim ki vahim düzeyde insan hakları ihlallerinde bulunduğu iddia edilen bir devlete karşı, Güvenlik Konseyi'nden askeri müdahale kararı çıkmadığı zaman, herhangi bir devletin tek başına hareket ederek

o devletin hükümetini devirmesine örgütçe izin verilebileceğini öngörmemişlerdir³¹. Örneğin; Güvenlik Konseyi, fiili ve potansiyel askeri problemlerin çözümünde m. 2/4'deki düzenlemeye kararlarında sıkça atıf yapmıştır. Konseyin İran-Irak Savaşındaki ilk tepkisi bu yönde olmuştur. Savaşın başlamasından sonra Eylül 1980'de Konsey, kendisinin orta yolu bulacağına dair 479 sayılı kararı benimsedi ve bütün üyelerin uluslararası ilişkilerinde, herhangi bir devletin siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne karşı tehdit veya kuvvet kullanımından sakınmalarının zorunlu olduğunu teyit etmiş ve yine birçok defa Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararlarında m.2/4 tekrarlanmıştır. Bu kararlardan en önemlisi; Birleşmiş Milletler Antlaşması uyarınca uluslararası işbirliği ve iyi ilişkiler konusundaki 1970 tarihli Birleşmiş Milletler Şartı Uyarınca Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve İşbirliğiyle İlgili Uluslararası Hukuk Prensiplerine Dair Bildiri'dir. Her devletin uluslararası ilişkilerinde, her hangi diğer bir devletin siyasal bağımsızlığı ve toprak bütünlüğüne karşı kuvvet kullanımı, tehdidi veya Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın amacına uymayan her hangi bir davranışta bulunması yasaklanmıştır. Bu türlü tehdit ve kuvvet kullanımı, uluslararası hukuk kurallarının ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın çiğnenmesi anlamına gelir ve bir daha tam olarak uluslararası barışın eski haline getirilemeyeceği bir durumu ifade eder. Bu deklarasyon daha sonra, hukuk dışı kuvvet kullanma ve tehdide başvurma gibi konuları kapsayan özel durumları dile getirmektedir. Birleşmiş Milletler'in diğer önemli organı olan Uluslararası Adalet Divanı da Birleşmiş Milletler Antlaşması m.2/4'ün yorumuyla ilgili yetkiye sahiptir. Uluslararası Adalet Divanı 1986 tarihli Nikaragua olayında olduğu gibi, 2. maddenin 4. bendini yorumlarken, sadece uluslararası hukukun yazılı kuralları olarak kabul etmemiş; aynı zamanda örf ve adet kuralı olması niteliğinden de yararlanmıştır³². Ayrıca Divan, kararında; bir kuralın Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda yer almasının örf ve adet hukuku niteliğine son vermediğini de teyit etmiştir

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün organları, antlaşmanın kuvvet kullanma konusundaki hükümlerinin uygulanmasını sağlayan tek unsur değildir. Uluslararası

³¹ BAŞEREN, Sertaç Hami, **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları**, Birinci Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s. 50.

³² AREND/BECK, age, s.34-35.

hukukun asıl uygulayıcıları olarak bazı devletler de, antlaşma m. 2/4 konusundaki desteklerini dile getirmektedirler. Bu anlamda farklı bloklara ya da hukuk sistemlerine sahip devletlerin de benzer şekilde m. 2/4'deki hükmü benimsedikleri görülmüştür³³. Örneğin, batılı devletler birçok defa m.2/4'ü teyit etmişlerdir. ABD, Nikaragua meselesindeki tavrını örf ve adet hukuku gereğince kuvvet kullanmanın hukukiliğiyle ilgili m. 2/4'de yer alan hükümlere dayandırmış ve bunu uluslararası hukukun genel prensipleri olarak adlandırmıştır. Benzer şekilde geçmişteki sosyalist ülkeler ve hatta az gelişmiş ülkeler birçok defa 2. maddenin 4. bendini destekleyici ifadeler kullanmışlardır. Hatta devletler, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın kuvvet kullanma konusundaki hükümlerinin, özünde benimsenmesine rağmen 1945'den bu yana birçok ciddi uyuşmazlıkta, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın çerçevesindeki kuvvet kullanma konusunda çekingen durulmasına karşı mücadele vermişlerdir. Birleşmiş Milletler Antlaşması normlarının bugünkü hukuki statüsünün bilinmesi yanında, problemlerin muhtevasını ve uluslararası topluluğun bunları nasıl algıladığını da bilmek gerekir³⁴.

Hukukçular, BM Antlaşması'na imza koyan devletler açısından buna bir uluslararası antlaşma olarak bakmakta ve yine bu antlaşmanın büyük bir bölümünün, taraf devletlerin ortak örf ve adet hukuklarından oluştuğuna da inanırlar. Bu kurallar, geçen yüzyıllar içerisindeki birikimlerden oluşmuş ve Birleşmiş Milletler'e üye olan ve olmayan devletlerin çoğunun kabul ettiği belli başlı bazı kurallar, örf ve adet hukuku olarak Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda yerini almıştır. Örf ve adet kuralı olmakla birlikte, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda da ifadesini bulan kuvvet kullanımına ilişkin düzenlemeler üye devletleri her şeyden önce, bir uluslararası antlaşmanın pozitif düzenlenmesi olarak; sonra da, kendi davranış ve tutumlarına bağlı bir örf ve adet kuralı olarak bağlayacaktır³⁵. Bizim inceleme konumuz Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın kuvvet kullanma konusundaki hükümlerinin ele alınmasıdır, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın en önemli kurallarına göre şekillenen yetki ve kontrol mekanizmasındaki gelişmeler nedeniyle getirilen hükümlerin incelenmesi gerekecektir.

³³ AREND/BECK, age, s.35.

³⁴ BOZKURT, age, s.15

³⁵ AREND / BECK, age, s. 35.

1.4.2. Kuvvet kullanmama ilkesi

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda, barışın korunmasıyla ilgili olarak başlıca iki tür tedbir öngörülmektedir. Antlaşma, bir taraftan “üyelerin uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde barışçı yollarla çözülmesini”³⁶ isterken, diğer taraftan da “üyelerin uluslararası ilişkilerinde herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı Birleşmiş Milletler’ in amaçlarına aykırı olarak kuvvet kullanmalarından veya kuvvet kullanma tehdidinde başvurmalarından kaçınmalarını” öngörmektedir³⁷. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda, uyuşmazlıkların çözümü için *barışçı* ve *zorlayıcı* önlemler olmak üzere, barışa açılan iki ayrı çözüm vardır. Birleşmiş Milletler uluslararası bir örgüt olduğu için eşit, egemen ve bağımsız devletlerden oluşmaktadır. Birleşmiş Milletler’in üye devletlerin üstünde veya dışında bir iradesi yoktur. Antlaşma’nın maddeleri belirlenirken devlet merkezli çözümler getirilmiştir. Düzenlemeler devletler arasındaki çatışmalar için yapılmıştır. Devletlerin egemenliği ilkesi benimsendiği için de iç çatışmalar, yaygın insan hakları ihlalleri, bloklar arası çatışmalar gibi sorunların ya da uyuşmazlıkların giderilmesinde bir takım sıkıntılarla karşılaşmakta ve bunların çözülmesinde Birleşmiş Milletler Antlaşması yetersiz kalmaktadır³⁸.

Uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesine ilişkin düzenlemeler Birleşmiş Milletler Örgütü’nün 1945 yılında kurulması ile birlikte, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını temel amaçlarından birisi olarak alan ve uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümlenmesini uygulayacak bir yapının ortaya çıktığı görülmüştür. II. Dünya Savaşı sırasında başlatılan, Birleşmiş Milletler Örgütü kurma çalışmalarında, başarısız olan Milletler Cemiyeti’nden ders alınarak yeni ve önemli düzenlemeler getirilmiştir. Bunların içinde en önemlilerinden birisi, Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 2. maddesinin 4. fıkrası ile getirilen düzenlemedir. Bu hüküm gereğince,

³⁶ **BM Antlaşması**, Ankara, BM Enformasyon Merkezi, 1997, madde 2/3.

³⁷ **BM Antlaşması**, madde 2/4.

³⁸ DURAN, Hasan, **Birleşmiş Milletler ve Barışın Korunması**, (Sosyal Bilimler Dergisi) s.123-124.

devletlerin birbirlerine karşı kuvvet kullanmaları yasaklanmıştır³⁹. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün 1945 yılında kurulması ile birlikte, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını temel amaçlarından birisi olarak alan ve uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümlenmesini uygulayacak bir yapının ortaya çıktığı görülmüştür. II. Dünya Savaşı sırasında başlatılan, Birleşmiş Milletler Örgütü kurma çalışmalarında, başarısız olan Milletler Cemiyeti'nden ders alınarak yeni ve önemli düzenlemeler getirilmiştir. Bunların içinde en önemlilerinden birisi, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2. maddesinin 4. fıkrası ile getirilen düzenlemedir. Bu hüküm gereğince, devletlerin birbirlerine karşı kuvvet kullanmaları yasaklanmıştır. Kuvvet kullanma yasağının çeşitli istisnaları vardır ve bunların tespit ve kullanımı BM Güvenlik Konseyi'ne aittir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi uluslararası politikada kuvvet kullanmanın düzenlenmesi konusunda yegâne bir işleve sahiptir. Bu sistemi iki anahtar ilke ile destekler: Kendini savunma (fiili ve ani saldırılar ile yüz yüze kalırsa) dışında kalan diğer amaçlar için bireysel kuvvet kullanmanın yasaklanması ve diğer anahtar prensip Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 39. madde çerçevesinde barış ve güvenliğe tehdit olduğunu saptaması ve uluslararası barış ve güvenliğini sürdürmek için 41. maddede belirtilen önlemler yetersiz kalırsa 42. madde de belirtilen önlemleri almak⁴⁰. Müdahale, bağımsız bir devletin bir veya birden fazla devletin içişlerine veya dışişlerine onun egemenlik haklarını bozacak bir şekilde, mevcut durumu muhafaza etmek veya değiştirmek amacıyla karışmasıdır. Müdahale, devlet egemenliği temel prensibinin çiğnenmesi anlamına geldiği için yasa dışı olarak kabul edilir⁴¹. Milletler Cemiyeti ile başlayan savaşın kurallara bağlanma düzeni Birleşmiş Milletler ile kuvvet kullanmanın yasaklanmasına dönüşmüştür. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın çeşitli hükümlerinde devletlerin aralarında çıkan uluslararası uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözme yükümlülüğü altında oldukları ifade etmişlerdir. Örneğin antlaşmanın giriş bölümünde “Birleşmiş Milletler üyelerinin uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası için kuvvetlerini birleştirip”, “müşterek çıkarların icapları dışında silah

³⁹ BOZKURT, Enver, “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin Irak İle İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi”, Stradigma Dergisi, 2003, Sayı:11, s. 1, <http://www.stradigma.com/turkce/aralik2003/index.html>, (08.04.2012)

⁴⁰ MORRIS, Justin, WHEELER Nicholas J, “The Security Council's Crisis of Legitimacy and the Use of Force”, International Politics, No: 44, 2007, s.214-215 <http://www.palgravejournals.com/ip/journal/v44/n2/pdf/8800185a.pdf>, (10.05.2012)

⁴¹ DURAN, Hasan, “Birleşmiş Milletler ve Müdahale”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:6, Sayı:2, 2001, s.132.

kullanılmamasını sağlayan prensipleri kabule ve usulleri tesise” kararlı oldukları belirtilmiştir⁴². BM’ in, antlaşmanın birinci maddesinde aktarılan temel gayesi içinde de “uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla barışa yönelik tehditleri önlemek ve uzaklaştırmak...” sayılmıştır⁴³. Yine BM Antlaşması 2/3 hükmünde üye devletlerin uluslararası uyuşmazlıkları barışçı yollarla çözecekleri öngörülmüştür. Başeren’in ifade ettiği gibi hiyerarşik bir yapı içinde olan birçok BM amacı içinde uluslararası barış ve güvenliğin korunması ilk sırada yer almaktadır. Bu nedenle de BM’nin barışı koruma amacının normatif ifadesi olan Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın md 2/4 hükmü, geniş kapsamlı bir yasak olarak değerlendirilmelidir⁴⁴. Portela ve Başeren’in de belirttiği gibi, antlaşmanın madde 2/4’ün getirdiği silahlı saldırı yasağı *jus cogens* kuralı niteliğindedir⁴⁵. Louis Henkin’in ifade ettiği gibi bu norm 20. yüzyıl uluslararası hukukunun en temel normudur.

Bu temel normdan çıkarılacak en önemli sonuç; Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın birçok hükmünde devletlerin aralarında çıkan uluslararası uyuşmazlıkları ⁴⁶barışçı çözüm yolları ile çözmek yükümlülüğü altında oldukları düzenlenmiştir. Örneğin, antlaşmanın giriş bölümünde, BM üyelerinin “uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası için kuvvetleri birleştirip”, “müşterek menfaatlerin icapları dışında silah kullanılmamasını sağlayan prensiplerin kabule ve usulleri tesise kararlı oldukları ifade edilmiştir. Örgütün amaçlarını açıklayan 1. maddenin 1. fıkrasında Birleşmiş Milletler’ in amaçları sayılmıştır. Belirtilen maddede geçen amaçlar şunlardır:

1. “Uluslararası barış ve güvenliği muhafaza etmek ve bu maksatla: Barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve uzaklaştırmak ve her türlü saldırma fiilini veya barışın başka suretle bozulması halini ortadan kaldırmak üzere, müessir müşterek tedbirleri almak; barışın bozulmasını intaç edebilecek uluslararası

⁴² BOZKURT, *Enver, Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı*, Ankara: Nobel Yayınları, 2003, s.16-17.

⁴³ Antlaşma orijinal metninden çeviri: KESKİN, Funda, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998, s.212.

⁴⁴ BAŞEREN, age, s.49,50.

⁴⁵ PORTELA Clara , ‘*Terrorism and the Law of the Use of Force*’, *Berlin Information Center for Transatlantic Security Research Note*, Haziran 2002, (<http://www.bits.de/public/researchnote/rn02-2.htm>), (1.5.2005). Başeren, age., s.74-77.

⁴⁶ Uluslararası bir uyuşmazlığın çıkış nedeni, sosyal, ekonomik, siyasal veya askeri konularda farklı isteklere sahip devletler arasındaki çekişmelerdir.(ÇAYCI, age, s.6.)

mahiyette uyuşmazlıkların veya durumların düzeltilmesini veya çözülmesini, adalet ve uluslararası hukuk prensiplerine uygun olarak barış yollarıyla gerçekleştirmek;

2. Uluslararası, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerin kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostane ilişkiler geliştirmek ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak;
3. Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmeye ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak.
4. Bu ereklere ulaşılması yolunda ulusların giriştikleri eylemlerin uyumlaştığı bir odak olmak.”

Yukarıda 3. fıkarda görüldüğü üzere üye devletlerin uluslararası uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye sokmayacak şekilde barış yoluyla çözecekleri belirtilmiştir. Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durumların ortadan kaldırılması amacıyla VI. bölümde yer alan uyuşmazlıkların barış yoluyla çözülmesi ile ilgili tedbirlerin ve VII. bölümde yer alan tedbirlerin birisi uygulanabilecektir⁴⁷. Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın m. 2/3 hükmünde de devletleri aralarında çıkan uyuşmazlıklarda barışçı yollara başvurmak mecburiyetinde oldukları ilkesi getirildiği belirtilmektedir⁴⁸. Devletler arasındaki uyuşmazlıklar Birleşmiş Milletler Antlaşması 33. madde gereğince ya kendi aralarında ya da Birleşmiş Milletler Örgütü tarafından barışçı yollarla çözümlenemese dahi meşru müdafaa dışında, kuvvet kullanma hakkı tanınmamıştır⁴⁹.

Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 33.maddesi kilit bir madde olarak gösterilmektedir; m.1/1 ve m.2/3’te belirtilen ilkelerin uygulanma şekillerini tam olarak ortaya koymaktadır⁵⁰. Birleşmiş Milletler Antlaşması madde 33 şöyledir:

⁴⁷ İNAN, Yüksel, “Birleşmiş Milletler Kuvvetleri ve Ortaya Çıkışı ve Hukuki Dayanağı”, AİTİAD, C. 3, S. 2 (1971), s. 236.

⁴⁸ CHAUMONT, Charles, (Çev. Radi Başgut), **Birleşmiş Milletler**, İstanbul 1995, s. 5.

⁴⁹ GÖNLÜBOL, Mehmet, **Uluslararası Siyasi Teşkilatlanma**, Ankara, 1968, s.348.

⁵⁰ BOZKURT, age, s.17

1. fıkraya göre; süregitmesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanlar, her şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramalıdır.

2. fıkraya göre; Güvenlik Konseyi, gerekli gördüğünde tarafları aralarındaki uyuşmazlığı bu gibi yollarla çözmeye çağırır.

Gerek Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın fıkralarından gerekse süregelmiş uluslararası antlaşmalardan ve yukarıdaki açıklamalardan da anlaşıldığı üzere, tarihin çeşitli zaman dilimlerini etkileyen olaylardan yola çıkarak uluslararası barışı korumak ve bundan mütevellit kuvvet kullanımının yasaklandığı anlaşılmaktadır. Uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi üzerine bütün devletler hemfikir olmuşlardır. Birleşmiş Milletler Antlaşması VI. bölümünde de ayrıntılı olarak uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümü düzenlenmiştir. VI. bölümün temel ilkesi; devletlere uyuşmazlıkları çözümlemede hareket serbestisi tanınırken, kuvvet kullanma yasağı getirilmiş⁵¹, kendi seçecekleri yollarla uyuşmazlığın barışçı çözümünde onları teşvik etmiş ve Birleşmiş Milletler Örgütü çerçevesinde uyuşmazlığın çözümünü ise, son çare olarak kabul etmiştir⁵². Burada yine kilit madde olarak nitelendirdiğimiz Birleşmiş Milletler Antlaşması 33. maddesi devreye girmektedir⁵³. Burada sıralanan barışçı çözüm yolları sınırlandırıcı değildir. Yani başka yollara da gidilebilir. Ancak, uyuşmazlık uzarsa 34. madde gereği Güvenlik Konseyi uluslararası barışın tehdit edilip edilmediğini belirlemek için soruşturmada bulunabilir. Yani taraflar aralarında seçtikleri bir yoldan uyuşmazlığın çözümüne uğraşıyorlarsa Güvenlik Konseyi'nin müdahale hakkı yoktur. Bu müdahale hakkının kullanılmaması 2. Dünya Savaşı'nda derin yaralar alan devletlerin, savaş musibetinden gelecek tehlikeleri önlemek ve sonraki nesilleri korumak amacıyla karşılıklı taahhütlerde bulunmalarının sonucudur. Aslında bulunan bu taahhüt siyasal iktidarların meşrulaşma süreçlerinden beri var olan çatışmanın sükûta geçtiğinin de göstergesidir. Bu açıklamayı yaparken Tunus'ta doğup, Fars ve Tunus

⁵¹ Kuvvet kullanılması sırasında da siyasal çözüm yolu arayışları, barışçı çözüm yollarını sona erdirmez (ÇAYCI, age, s.4).

⁵² BOZKURT, Enver, age, s.17.

⁵³ 19. sayfada maddeye yer verildiği için burada tekrar zikredilmeyecektir.

medreselerinde eğitim alıp, yaşamı boyunca faal devlet ve diplomatik hayatının yanı sıra birçok bilimsel esere imza atan, İspanya kralı Alfonso'dan Timur'a kadar birçok hükümdarın saygısını kazanmış olan İbni Haldun'un da devlet çatışmalarıyla ilgili birkaç görüşünü sunmamız, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında kuvvet kullanmama ilkesinin dayanağını daha iyi anlatacaktır. İbni Haldun'un nokta-i nazarına göre siyasal iktidarların doğuşu fiili güç üstünlüğüne bağlanmaktadır. Devletler genellikle birbiriyle çatışma halindedirler ve asabiyeti güçlü olanın diğerine galebe çalmasıyla ve kendi buyruğu altına almasıyla kurulur⁵⁴. Soylar arası ya da toplumlar arası rekabet, savaş, iktidar hırsı, korunma arzusu vb. devletlerin kurulma sebepleri arasında yer alır. Toplumlar arası ilişkilerin, çatışmaların, etkileşimlerin, aslında uluslararası devlet olgusunun çok öncesine dayandığı, korunma ihtiyacının ilk insandan beri var olduğunu, sadece insandan sıyrılarak önce toplumsal, daha sonrada uluslararası korunma ihtiyacının temel açıklamasını, modern ve çağdaş sosyologlardan önce görmüş, görmekle kalmamış Orta Doğu'nun kalbinden bu günlere kadar yansıtmıştır. Devletlerin belirli koşullar altında sona erme nedenlerini inceleyerek, varlıklarını devam ettirebilme süreçlerinde hangi etkenlerin rol oynadığını araştırmıştır. Bir bakıma kuvvet kullanmama ilkesinin nedenlerine de kaynaklık etmiştir.

Devletler çeşitli sebeplerle kurulmuş olabilirler dedik; ama günümüzde kurulma otoritelerini devam ettirebilmeleri için tek yol olan barış ve güvenliğe uymaları zorunludur diyoruz. Ve Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2. maddesindeki düzenlemelerden birisi olan, 4.bentte yer alan kuvvet kullanma konusundaki genel yasaklamalara bakıyoruz: Kuvvete başvurma konusunda Birleşmiş Milletler Antlaşması hükümlerinin en önemlisi, antlaşmanın, birinci bölümünde bulunan 2. maddenin 4.fıkrasında yer almaktadır⁵⁵. Bu bölüm Birleşmiş Milletler'in prensip ve amaçlarının genel sınırlarını çizmektedir. Birleşmiş Milletler Örgütü'nün bütün üye devletleri, uluslararası ilişkilerinde, Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluş amaçları içerisinde olmayan her hangi bir hareketi yapmaktan veya her hangi bir ülkenin toprak bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığı aleyhinde tehdit veya kuvvet kullanmaktan kaçınmak zorundadırlar. Kısacası, 2. madde 4. bendi kuvvet tehdidini ve gerçek manada kuvvet

⁵⁴ GÜRKAN, Ülker Prof. Dr., **Hukuk Sosyolojisine Giriş**, 5.baskı, Ankara 2011,s.79-80.

⁵⁵ BOZKURT, age, s.18.

kullanmayı genel olarak yasaklamıştır⁵⁶. Bu madde ile sadece savaş değil, zorlama eylemleri, müdahaleler de kuvvet kullanmayı gerektirdiği ölçüde üye devletlere yasaklanmıştır. Fakat madde 2/4’de yasaklanan kuvvet durumları açıklanmamıştır⁵⁷. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu çeşitli tarihlerde almış olduğu kararlarda bu maddenin değerlendirmesini de yapmıştır. Bu değerlendirmelerde kuvvet kullanımı ile birlikte terörizm ve diğer fikir faaliyetlerinin desteklenmesi de yasaklama kapsamında görülmüştür⁵⁸. Yasaklanan kuvvet kullanmanın niteliği üzerinde tartışmalar bulunmaktadır. Asıl incelememiz gereken Birleşmiş Milletler Şartı’nda da kuvvet kullanma yasağı (2/4’te) şöyle düzenlenmiştir. “BM teşkilatının üyeleri milletlerarası münasebetlerinde herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı Birleşmiş Milletler’ in amaçlarıyla telafi edilemeyecek herhangi bir suretle tehdide ve kuvvet kullanmasına başvurmaktan kaçınır.” Müdahale yasağı, klasik sömürgecilik (açık işgal ve fetih) döneminde kabul edilen bir olgudur. Uluslararası hukukta günümüzdeki müdahale çeşitlerini (ekonomik, siyasi) yok sayarak, müdahale yasağının kapsamı sadece silahlı kuvvetlerle müdahale etme ya da bir devletin başka bir devlete karşı kuvvet kullanan bir devlete yardım etmesi askeri malzeme, eğitim tesisleri, askeri üsler sağlamayla sınırlı tutulmuştur. Öğretide kabul edilen ve öğretilen bu anlayıştır. Uluslararası geleneksel hukuk anlayışı Birleşmiş Milletler şartında düzenlenen kuvvet kullanma yasağını dar yorumlamaktadır. Yeni dönemin ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir düzeyde değil, yaşanan gerçekliğe baktığımızda özellikle 1980’lerden sonra ABD Vietnam yenilgisinden çıkardığı dersler sonucunda oluşturulan ve “REAGAN DOKTRİNİ⁵⁹” denilen düşük yoğunluklu savaş stratejisi çerçevesinde yapılan, askeri müdahalelerden öte, ekonomik, siyasi, hukuksal yönlerden yapılan çok yönlü bir müdahaleyi görmektedir. Bu müdahale çeşitleri, Birleşmiş Milletler Şartı’nda kabul edilen kuvvet kullanma yasağının kapsamı içerisinde olan bir ülkenin siyasi bağımsızlığını ortadan kaldıracı bir rol oynamaktadır. Örneğin, hukukçular tarafından müdahale olarak kabul edilmeyen ve birçok ülkede uygulanan, IMF ve Dünya

⁵⁶ BOWETT, D. W., **Collective Self-Defense Under the Charter of the United Nations**, BYIL, Vol32 (1955-56), s.130; LEVITIN, Micheal, **The Law of Force of Law; Grenada the Falklands and Humanitarian Intervention**, HIL, Vol.27, N.2, Spring 1986, s.629.

⁵⁷ Kuvvet kullanmama ilkesinin çerçevesi hakkında bkz. Toluner, age, s.143-149.

⁵⁸ ATEŞ, Canan, **Birleşmiş Milletlerin Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasındaki Rolü**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara 1997,s.129.

⁵⁹ Reagan Doktriniyle ilgili geniş açıklama için bkz. s. 30-31.

Bankası'nın yapısal uyum programları çerçevesinde verilen kredilerle ülkeleri borç batağına sürükleyerek kendine bağımlı hale getirdiği ve ülkelerin siyasi bağımsızlığını ortadan kaldırdığı görülmektedir. Ayrıca şartta kabul edilen kuvvet kullanma yasağı da ABD'nin çeşitli bölgelere (Irak, Yugoslavya, Kosova, Afganistan) yapmış olduğu askeri müdahalelerle ortadan kalkmaktadır. ABD ve kapitalist ülkeler diğer ülkelere insan haklarını ihlal ettikleri ve demokratikleşme problemi yaşadıkları gibi gerekçelerle uluslararası hukukun kabul ettiği normları geçersiz kılarak müdahalelerine etik temelli gerekçeler öne sürmüşlerdir. Çünkü etik gerekçeler toplumdan topluma değişir bu durum müdahale eden ülkelere hareket serbestisi sağlar. Bazı yazarlara göre, Birleşmiş Milletler Antlaşması 2/4 hükmüyle, yalnızca silahlı kuvvet kullanımı yasaklanmıştır. Diğer bir görüşe göre; ekonomik zorlamalar⁶⁰ da yasaklama kapsamına girmektedir. Tartışmaların genel ışığında eğilim, silahlı kuvvet kullanmanın yasaklandığı doğrultusundadır.

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2/4. maddesinin kapsamında kuvvet kullanımı ve tehdidinin yapılamayacağı konular şunlardır:

- Bir devletin ülke bütünlüğüne karşı
- Bir devletin siyasi bağımsızlığına karşı
- Birleşmiş Milletler'in amaçlarına karşı⁶¹.

1928'de Briand-Kellogg Antlaşması'nda olduğu gibi zorlama yollarına sadece savaşta başvurulabileceği kabul edilmektedir. Toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığa karşı işlenen her türlü kuvvet kullanma Birleşmiş Milletler'in amaçları dışındadır. Bu tür kuvvet kullanmalar madde 2/4'e göre savaştan sonra ateşkes sırasında misilleme olarak dahi yasaklanmıştır⁶². Kurallar koyulmakla uygulama alanı bulamayacağı düşüncesi maalesef kuvvet kullanımı alanında da kendisini göstermiştir. Özgürlük, demokrasi ve insan hakları alanında birçok kurallar getiren batılı devletler, uygulamada zayıf kalmışlardır. Şurası önemlidir ki, silahlı saldırıya varmayan kuvvet kullanımına yahut tehditlerine ve sınırlarda meydana gelebilecek olası küçük silahlı çatışmalara

⁶⁰ PAZARCI, Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri, IV. Kitap**, Ankara 2000, s.115.

⁶¹ PAZARCI, age, s.113.

⁶² AREND/BECK, age, s.30-31.

maruz kalan bir devletin meşru müdafaa hakkı doğmamaktadır. Ayrıca aşağıda ayrıntılarıyla ele alınacağı gibi, Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) 27 Haziran 1986 tarihli Nikaragua'ya karşı Askeri ve Yarı-Askeri faaliyetlere ilişkin kararında, bir devletteki karşı gruplara silah ve benzeri şeyleri tedarik etmenin silahlı saldırı ile bir tutulamayacağının altı çizilmiştir.

1.4.3. Kuvvet kullanmama yükümünü ihlal: Nikaragua davası ve Reagan doktrini

Reagan Doktrinin doğuşu

I. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD Başkanı Wilson'un "Demokrasi için güvenli bir dünya yaratılması" düşüncesinin uygulayıcısı olma amacını taşıyan ve 1981-1988 arası dönemde ABD Başkanı olan Ronald Reagan, dış politikada kendi adıyla anılacak olan doktrinini üçüncü dünya ülkeleri üzerinde uygulamaya çalıştı. Doktrinde, ABD askeri gücü doğrudan kullanılmadan kendi ülkelerinde baskıcı rejimlerine karşı mücadele eden gruplara dolaylı askeri ve maddi yardım sağlanması amaçlanmaktaydı. Bu gruplara yapılan ABD'nin desteğinin şekli ve yoğunluğu her ülkedeki şartlara göre de değişmekteydi Reagan yönetimi; Afganistan, Nikaragua, Angola ve Kamboçya gibi ülkelerdeki rejimlerin Sovyetler Birliği tarafından desteklendiğini iddia etmekte ve bu ülkelere özgürlük ve demokrasiyi getirmenin dış politikada temel misyonu olduğunu belirtmekteydi. Bu misyonunu gerçekleştirmek amacıyla ABD, bu ülkelerdeki totaliter rejimlerin konumlarını güçlendirmeye çalışmasını engellemek için çeşitli şekillerde rejim muhaliflerine destek vermektedir⁶³.

Doktrinin uygulama alanı: Nikaragua davası

Kuvvet kullanmama ilkesi örf adet hukukunda yerleşmiş bir ilkedir. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda yer alması bu ilkeyi örf adet hukukundan soyutlamamıştır yani örf adet hukuku olma niteliğine son vermemiştir. Bu özelliğini de Uluslararası Adalet Divanı Nikaragua Davası'nda şöyle açıklamıştır: "Şart halen değiştirilmeksizin varlığını koruyan uluslararası örf ve adet hukukundan esaslı bir sapma oluşturması şöyle dursun,

⁶³D'SOUZA, Dinesh, **Ronald Reagan**, New York, The Free Press, 1997, s. 172.

bu alanda örf ve adet hukukunda esasen var olan ilkeleri ifade etmiştir ve bu hukuk daha sonraki kırk yıl içinde Sarfın etkisi altında gelişmiştir; o ölçüde ki: Sarfta yer alan birçok kural, ondan bağımsız bir statü kazanmıştır. Burada önemli olan husus, hem Şart ve hem de uluslararası örf ve adet hukukunun, uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanmayı yasaklayan bir ortak temel ilkedен kaynaklanmakta olduğudur”⁶⁴. Bu açıklamaya kaynaklık eden olay ise şöyle vuku bulmuştur: 1979 yılının Orta Amerika’sında, Nikaragua’da solcu Sandinista devrimcileri sağcı Samoza Hükümeti’ni devirmiş ve yönetimi ele geçirmişti. İdeolojisinin bir parçası olarak, yeni kurulan Sandinista Hükümeti Sovyet Rusya ve Küba ile ilişkiler kurma yoluna gitmiş ve ülkesinde de askeri gücünü iyice arttırmıştı. Lakin devrik devlet başkanı Samoza’nın ulusal muhafızlarından oluşan paramiliter gruplar ülkede boş durmuyor, Sandinista Hükümeti aleyhine faaliyetlerde bulunuyordu. İşte tüm sorun da burada düğümleniyordu. Bir tarafta ABD, Sandinista Hükümeti’nin kendi ideolojisini çevre ülkelere yaymaya çalıştığını ve kuzeyindeki (sınır komşusu değiller ancak coğrafi olarak birbirlerine yakınlar) El Salvador’daki hükümet karşıtı gerillalara yardım ettiğini ileri sürüyor; diğer yandan Nikaragua, ABD’nin paramiliter gruplara – ki Sandinista Hükümeti bunlara “kontra” diyordu – askeri, lojistik, eğitim, istihbarat ve taktiksel plan anlamında yardım ettiğini söylüyordu. Nikaragua, ABD’nin desteklediği kontralarla mücadelede başarısız olunca, Uluslararası Adalet Divanı’na ABD aleyhine, askeri veya yarı askeri faaliyetleri üzerinden tazminat talebiyle başvurdu. Böylece ilk kez ABD ile bir Latin ülkesi Uluslararası Adalet Divanı nezdinde karşı karşıya geliyordu. Divan 3’e karşı 12 olumlu oyla, ABD’nin Nikaragua ülkesinde 1983-1984 yıllarındaki belirli saldırıyla kuvvet kullanımı içeren müdahalelerde bulunarak, Nikaragua Cumhuriyeti’ne karşı, bir uluslararası hukuk teamülü olan başka devlete karşı kuvvet kullanmama yükümlülüğünü ihlal ettiğine karar verir. Yani Divan, ABD’nin kontralara yardım ettiğini ve destekte bulunduğunu belirlemiş ve bu nedenle söz konusu eylemlerden ABD’yi sorumlu tutmuştur. Divan, ABD’nin kontralara sağladığı desteğin boyutunu da incelemiş ve bu desteğin silahlı saldırı boyutunda olup olmadığına da bakmıştır. Bu konuda Divan, kontralara yapılan ABD yardımlarının silahlı saldırı boyutunda olmadığına karar vermiştir. Bununla birlikte Divan, Genel Kurul tarafından alınan 24 Ekim 1970 tarih ve 2625 sayılı “Birleşmiş Milletler Şartı Uyarınca Devletler Arasında Dostça İlişkiler ve

⁶⁴ TOLUNER, Sevin, **Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Uluslararası Hukuk**, İstanbul, 1997, s.394-395.

İşbirliğiyle İlgili Uluslararası Hukuk Prensiplerine Dair Bildiri Kararı'na gönderme yaparak, "her devletin, bir başka devletin içindeki sivil mücadele hareketleri ya da terörist hareketleri örgütlemek, kışkırtmak, bunlara yardımda bulunmak ya da bunların içinde yer almaktan ya da bu tür hareketlerin yürütülmesine yönelik olarak kendi toprakları içinde yürütülen örgütlü etkinliklere rıza göstermekten, bu paragrafta sözü edilen hareketler güç tehdidi ya da güç kullanımı içerdiği zaman, kaçınmakla yükümlü" olduğunu belirterek hem ABD'nin yaptığı bir uluslararası hukuk ihlali olduğunu dile getirmiş hem de sadece bir devletin ülkesinde yer alan gruplara silah sağlamakla Nikaragua'nın iddia ettiği meşru müdafaa hakkının doğduğunu da reddetmiştir, meğerki yukarıda verilen 3314 sayılı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu kararının 3. Madde (g) paragrafında değinildiği üzere bu örgütlere sağlanan destek, çetelere / gruplara silahlı kuvvet fiillerini icra edebilecek imkânları sağlasın.

Birleşik Devletler'in, Nikaragua hakkında El Salvador'daki hükümeti yıkmak için isyancılara silah yardımı yaptığı iddiası da Divan tarafından incelenmiş ve Divan, Nikaragua'nın isyancılara verdiği desteğin silahlı saldırı düzeyine ulaşmadığına kanaat getirmiştir. Burada Divan, silahlı saldırı seviyesine varmayan kuvvet kullanıma karşı, sadece bu durumdan muzdarip devletin tedbir alabileceğini ve bunun meşru müdafaa hakkını doğurmadığını, alınacak olası tedbirin de silahlı saldırı seviyesine varmayan kuvvet kullanımının bertaraf edilmesi ve eski halin sağlanması amacıyla olması gerektiğini belirtmiş; gerek El Salvador'un Nikaragua'nın uygulamasından şikâyetçi olduğunu açıklamaması, gerekse El Salvador'un kendini Nikaragua'ya karşı savunmak için ABD'den destek istememesinden ötürü, ABD'nin El Salvador adına müşterek meşru müdafaa iddiasıyla Nikaragua'daki konralara desteğini haklı bulmamıştır. Uluslararası Adalet Divanı, ABD-Nikaragua Davası'nda; ABD'nin meşru müdafaa hakkı bulunmadığını ve davranışının uluslararası hukuka aykırı olduğuna karar vermiştir. ABD'nin, karşı kuvvetleri eğitme, silahlandırma, teçhiz etme, para ve erzak sağlama veya Nikaragua'ya karşı askeri ve benzeri faaliyetleri başka biçimlerde teşvik etme, destekleme ve yardım etmekle Nikaragua Cumhuriyeti'ne karşı uluslararası örf ve adet hukukunda öngörülen bir başka devletin yükümünü ihlal etmiştir⁶⁵. Bu karar kuvvet kullanmama ilkesini Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2/4 hükmüne atıf

⁶⁵ TOLUNER, age, s.392

yapmaksızın açıklamaktadır. Hâlbuki Divan bir uyuşmazlığı yürürlükte bulunan hukuk kuralları çerçevesinde çözümlemelidir. Biraz da şundan bahsetmek gerekir ki; sorunun Uluslararası Adalet Divanı önüne götürülmesiyle Nikaragua, ABD'nin desteklediği kontralara karşı bir başarı elde edemeyince ve divandan şu taleplerde bulundu;

- 1) ABD, gerek örf-adet hukuku gerekse uluslararası hukuk çerçevesinde Nikaragua'ya karşı olan yükümlülüklerini ihlal ederek hukuku çiğnemiştir.
- 2) ABD, Nikaragua'ya karşı kuvvet kullanımını derhal bırakmalıdır. Nikaragua'nın egemenliğine, toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı askeri veya yarı askeri faaliyetlerini derhal sona erdirmelidir.
- 3) Bu ihlalleri nedeniyle ABD, Nikaragua'ya tazminat ödemelidir. Bu davayla ilk defa, bir Latin Amerika ülkesi ile ABD arasında devam eden bir çatışmanın hukuki boyutuna karar vermek için Uluslararası Adalet Divanı'na başvuruldu ve uluslararası hukukta kuvvet kullanmama ve iç işlerine müdahale etmeme ilkelerinin kapsamını aydınlatmak için Divan'a bir takım sorular yöneltildi.

Ayrıca Divan, 2/4. ile 51. maddenin ve örf-adet hukukunun kapsamına ve devletlerin uygulamalarına ilişkin saptamalarda bulundu. Bunun yanı sıra Divan, BM Genel Kurul kararlarının hukuki statüsüne ilişkin de açıklamalar yaptı⁶⁶.

1.4.4. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nde barışın tehdidi, bozulması ve saldırı eylemi durumunda alınacak önlemler ile ilgili maddelere ilişkin kısaca açıklama

39. Madde

Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41 ve 42. Maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır.

40. Madde

⁶⁶ LAGON, Mark P., *The Reagan Doctrine*, Westport, Praeger Publishers, s.59-60.

Güvenlik Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere, 39. Madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da uygun gördüğü geçici önlemlere uymaya çağırabilir. Bu geçici önlemler tarafların haklarını, iddialarını ya da konumlarını hiçbir biçimde zedelemeyiz. Bu geçici önlemlerin yerine getirilmemesi halinde Güvenlik Konseyi bunu gereğince dikkate alacaktır.

41. Madde

Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir.

42. Madde

Güvenlik Konseyi, 4. Madde de öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir.

43. Madde

1. Birleşmiş Milletler'in tüm üyeleri, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak üzere, Güvenlik Konseyi'nin çağrısı ile özel anlaşma ya da anlaşmalar uyarınca, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli silahlı kuvvetleri ve geçit hakkını da içine almak üzere her türlü yardım ve kolaylığı Konsey'in hizmetine sunmayı yüklenirler.
2. Bu anlaşma ya da anlaşmalarda, söz konusu kuvvetlerin sayısı, niteliği hazırlık derecesi ve genel mevkiele ile sağlanacak kolaylık ve yardımın niteliği belirlenecektir.
3. Anlaşma ya da anlaşmalar, Güvenlik Konseyi'nin girişimi ile mümkün olan en kısa zamanda görüşülecektir. Anlaşmalar, Güvenlik Konseyi ile örgüt üyeleri

arasında ya da Güvenlik Konseyi ile ülke grupları arasında yapılacak ve imzalayan devletlerce, her birinin anayasası gereğince onaylanacaktır.

44. Madde

Güvenlik Konseyi kuvvet kullanmaya karar verdiği zaman, Konsey'de temsil edilmeyen bir üyeyi, 43. Madde uyarınca üstlenilen yükümlülüklerin yerine getirilmesi için silahlı kuvvet vermeye çağırmadan önce, o üyeyi, dilerse, o üyenin kendi silahlı kuvvetlerine bağlı birliklerin kullanılmasına ilişkin Güvenlik Konseyi kararlarına katılmaya çağıracaktır.

45. Madde

Birleşmiş Milletler' in ivedi askeri önlemler alabilmesini sağlayabilmek üzere üyeler, birleşik uluslararası zorlayıcı önlemleri yürütmek için derhal kullanılabilecek ulusal hava kuvveti birlikleri bulunduracaklardır. Bu birliklerin gücü ve hazırlık derecesi ile bunların birlikte hareketini düzenleyen planlar, 43. Madde'de belirtilen özel anlaşmanın ya da anlaşmaların öngördüğü sınırlar içinde, Askeri Kurmay Komitesi'nin yardımı ile Güvenlik Konseyi'nce belirlenecektir.

46. Madde

Silahlı kuvvet kullanılması için planları, Askeri Kurmay Komitesi'nin yardımı ile Güvenlik Konseyi hazırlar.

47. Madde

1. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması, Güvenlik Konseyi'nin buyruğu altına konulan kuvvetlerin kullanılması ve yönetilmesi, silahsızlanmanın düzenlenmesi ve muhtemel bir silahsızlanmanın gerçekleştirilmesi için Konsey'e gerekli olan askeri ihtiyaçlara ilişkin her konuda Güvenlik Konseyi'ne danışmanlık yapacak ve ona yardımcı olacak bir Askeri Kurmay Komitesi kurulacaktır.
2. Askeri Kurmay Komitesi, Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerinin Kurmay Başkanları'ndan ya da onların temsilcilerinden oluşur. Kurmay Komitesi'nde sürekli olarak temsil edilmeyen herhangi bir Birleşmiş Milletler üyesinin Komite

çalışmalarına katılması Komite'nin görevini iyi yapabilmesi için gerekli olduğu zaman, Komite bu üyeyi kendisiyle işbirliği yapmaya çağırır.

3. Askeri Kurmay Komitesi, Güvenlik Konseyi'nin yetkisi altında Konsey'in emrine verilen tüm silahlı kuvvetlerin stratejik açıdan yönetilmesinden sorumludur. Bu kuvvetlerin komutasına ilişkin sorunlar daha sonra çözülecektir.
4. Askeri Kurmay Komitesi, Güvenlik Konseyi'nin izniyle ve uygun bölgesel kuruluşlara danıştıktan sonra, bölge alt komiteleri kurabilir.

48. Madde

1. Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusundaki kararlarının yürütülmesi için gerekli önlemler, Birleşmiş Milletler'in tüm üyeleri ya da bunlardan bazıları tarafından alınır.
2. Bu kararlar, Birleşmiş Milletler üyeleri tarafından doğrudan doğruya ve üyesi bulundukları uluslararası kuruluşlar içindeki eylemleriyle yürütülürler.

49. Madde

Birleşmiş Milletler üyeleri, Güvenlik Konseyi'nin kararlaştırdığı önlemlerin yürütülmesinde birbirlerine karşılıklı yardımcı olmak için işbirliği yaparlar.

50. Madde

Güvenlik Konseyi tarafından bir devlet aleyhine önleyici ya da zorlayıcı önlemler alındığında, Birleşmiş Milletler üyesi olsun ya da olmasın başka herhangi bir devlet, bu önlemlerin yürütülmesi yüzünden özel ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalırsa, bu devletin, söz konusu sorunların çözümü için Güvenlik Konseyi'ne danışma hakkı vardır.

51. Madde

Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hâlel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma

gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.

1.4.5. Birleşmiş Milletler sisteminde kuvvet kullanımına izin verildiği durumlar (İstisnalar)

Kuvvet kullanmama konusundaki bu ısrara karşın kuvvet kullanımı uluslararası ilişkilerin bir gerçeği olarak karşımıza çıkmaktadır ve Birleşmiş Milletler de kuvvet kullanımına belirli hallerde izin vermiştir. Bu istisnalar dört tanedir ve bunlardan ikisi kuruluş yıllarına aittir. Yani günümüzde iki istisnadan bahsetmek mümkündür⁶⁷:

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda kuvvet kullanma yasağının dört açık istisnası olduğu belirtilmiştir. Bunlar:

1. Meşru müdafaa halinde kuvvet kullanımı (m.51)
2. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı ile kuvvet kullanımı (V11. bölüm)
3. Güvenlik Konseyi faaliyete geçmeden beş sürekli üyenin kuvvet kullanması (m.106)
4. II. Dünya Savaşı'ndaki düşman devletlere karşı kuvvet kullanılmasıdır⁶⁸. (m.107)

Bu bölümümüzde hepsinden kısaca bahsedilip aşağıda alt başlıklarda ayrıntılarıyla incelenecektir.

İlki, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesinde düzenlenen meşru müdafaa halinde kuvvet kullanımıdır. Buna göre; Birleşmiş Milletler Teşkilatı üyelerinden her hangi birisine karşı silahlı bir saldırıda bulunulduğunda, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla toplanıp gerekli tedbirleri alıncaya kadar, tek başına veya toplu olarak meşru müdafaa hakkının her zaman saklı olduğu ve bunun Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda hiçbir tahdide tabi tutulamayacağı

⁶⁷ USAK Uluslararası Hukuk Notları, Hazırlanma Tarihi: Ekim 2005, s.1.

⁶⁸ AREND/BECK, age, s.31

belirtilmiştir. Meşru müdafaa hakkının kullanılması çerçevesinde üyeler tarafından alınan tedbirler, derhal Güvenlik Konseyi'ne rapor edilecek ve yine bu antlaşma çerçevesinde uluslararası barış ve güvenliği koruma veya yeniden tesis etme görevi verilen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin sorumluluğu ve etkinliği hiçbir zaman ve hiçbir şekilde olumsuz olarak etkilenmeyecektir. Diğer bir deyimle, silahlı güce sahip olan bir devlet, kendisine karşı oluşturulan silahlı bir saldırı karşısında doğal olarak var olan meşru müdafaa hakkını kullanarak kendisini, Güvenlik Konseyi gerekli müdahaleyi yapıncaya dek savunacaktır. Bu hak ferdi ve ortak olarak kullanılabilir⁶⁹. Bununla birlikte, mağdur olan devlet kendisine yöneltilen saldırıyı etkisiz hale getirmek amacıyla meşru müdafaa çerçevesinde aldığı tedbirleri hemen Güvenlik Konseyi'ne rapor etmelidir⁷⁰. Bundan sonra ise Güvenlik Konseyi'ni alacağı kararlara uyulması gerekmektedir⁷¹. Meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanımı ile ilgili ayrıntılı açıklama aşağıda alt başlıkta yapılacaktır.

İkinci olarak ise; antlaşmanın VII. Bölümünde yer alan 39. ve 51. maddeler arasındaki barış ortamını tehdit eden hareketler, barış kurallarını çiğneme ve saldırı hareketleri konuları ile yakından ilgilidir⁷². Eğer Konsey 42. madde çerçevesinde otoritesini kullanırsa yukarıda sayılan durumlar karşısında saldırgan olan devletlere karşı olarak Birleşmiş Milletler üyelerine kuvvet kullanmak amacıyla talimat verebilecektir⁷³.

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 106. maddesinde, özel antlaşmaların yürürlüğe girmesi durumu 43. maddeye göre düzenlenmektedir. (43.madde üye devletlere Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ile antlaşma yaparak, her hangi bir olay anında destek birliklerinin kullanılması imkânını sağlamaktadır.) Güvenlik Konseyi'nin kararları doğrultusunda 42. madde hükmü gereğince sorumlulukları dâhilinde harekâta girişilebilir⁷⁴. Ancak üye devletler, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri ile danışmalarda bulunacaktır. Bunun asıl sebebi ise, söz konusu durumun uluslararası

⁶⁹ PAZARCI, Uluslararası Hukuk Dersleri, IV. Kitap, s.121.

⁷⁰ AREND/BECK, age, s.31.

⁷¹ BOZKURT, age, s.21.

⁷² BOZKURT, age, s.21.

⁷³ AREND/BECK, age, s.31-32.

⁷⁴ BOZKURT, age, s.21

barış ve güvenliği etkileyebileceği ihtimalinin olmasıdır. Diğer bir deyişle, 106. madde Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesine, Güvenlik Konseyi'nin çalışma ve uygulama protokolünün düzenlenmesinin henüz tamamlanmadığı aşamalarda da Birleşmiş Milletler adına müşterek askeri kuvvet kullanma imkânı vermektedir⁷⁵. 43. maddeye göre; özel bir anlaşma oluşturulmadığı ve yine birlikte hareket etme imkânının araştırıldığı süre içerisinde, 106. maddeye göre bir hareketin oluşması ihtimali oldukça azdır. Eğer Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi müşterek bir kuvvetin kullanılması konusunda anlaşmış durumda olsalar dahi, bunu örgüt açısından hukuki bir gerekçeye dayandırmak maksadıyla Güvenlik Konseyi'ne sunmak zorunda kalacaklardır. Sonuç olarak; 106. madde istisnası teorik olarak her ne kadar böyle bir imkânı tanısa da uygulanmasının müşkül olacağı söylenebilir⁷⁶. Zaten Birleşmiş Milletler Antlaşması yapılırken 43. maddedeki anlaşmaların çok kısa bir zamanda tamamlanacağı ve 106. maddenin geçerliliğinin kısa süreliğine kalacağı düşünülmüştür⁷⁷. Lakin günümüze kadar da bu anlaşmaların imzalanamadığı görülmüştür⁷⁸.

Son olarak ise, II. Dünya Savaşı'ndaki düşman devletlere karşı kuvvet kullanılmasına müsaade edilmesidir. Bu istisna, 107. ve 53. maddelerde ele alınmıştır. 107. maddeye göre; Birleşmiş Milletler Antlaşması, antlaşmayı imzalayan herhangi bir devletin II. Dünya Savaşı'nda düşmanı olan diğer bir devlete karşı, bu konuda sorumluluk taşıyan hükümetler tarafından, bu savaşın sonucu olarak yapılan ya da izin verilen bir hareketi etkilemeyeceği gibi buna engel de teşkil etmez. Bu düzenleme ile yeni kurallar için bir geçiş döneminin öngörüldüğü ve kısmen geçmişe etkili olmasının önüne geçildiği söylenebilir⁷⁹. Ancak bu hüküm sadece II. Dünya Savaşı'nın düşman devletlerine karşı kuvvet kullanılmasına izin verir⁸⁰. Antlaşmaya göre 'düşman devlet' terimi Birleşmiş Milletler üyesi olan her hangi bir devletin, II. Dünya Savaşı'nda düşmanı olan her bir devleti kapsar (madde 53/2). 53. madde daha da ileriye giderek her hangi bir düşman devlete karşı alınması gereken tedbirler için

⁷⁵ BOWETT, age, s.138.

⁷⁶ AREND/BECK, age, s.32.

⁷⁷ ATEŞ, age, s.137.

⁷⁸ BOZKURT, age, s.22.

⁷⁹ BOZKURT, age, s.22.

⁸⁰ CİVELEK, Jale, Birleşmiş Milletler Teşkilatı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması. Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin Kurulması ve Bu Kuvvetlerin Hukuki Dayanağı, MHB Yıl.10 S.1-2, 1990, s.15.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi otoritesine ihtiyaç duyulmayacağını belirtmektedirler. Bu sebeple 107. maddenin uygulanacağı veya örgütün tam olarak çalışabileceği ana kadar kendisine karşı saldırı siyaseti yürütülen bir devletin, bunu belirli bir bölgesine konuşlandırılmış bir kuvvet ile önlemesi mümkündür. Bu kuvvet, hükümetlerin isteği üzerine oluşturulacak ve gelecekteki tehditleri engellemek maksadıyla hareket edecektir⁸¹.

Yukarıda belirtilen maddelerin amacı; savaşın bitimine kadar, tehdit altında olan ülkelerin düşman ülkelere karşı tedbir alması ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyince onanmayan veya kabul görmeyen saldırı ve tehditlerden dolayı düşman ülkelere karşı korunmak için bölgesel düzeyde birliklerin kuvvet oluşturmalarına izin vermesidir⁸². Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın imzalanışından bugüne kadar, halen bu hükümlerin uygulanması konusunda şüpheler vardır. Batılı ülkeler söz konusu 53. ve 107. maddelerin asıl amaçlarının hemen savaş sonrası çıkacak ani olaylara yönelik olduğunu, bu sebeple bugün bunların kullanılamayacağını söylemektedirler. Bu değerlendirme, "Güvenliğe İlişkin Geçici Hükümler" başlığını taşıyan bölümdeki 107. madde için geçerli olabilir. Bununla birlikte 53. madde o kadar açık değildir. Teorik olarak, örneğin Japonya gibi eski karşı tarafta olan (düşman) bir ülkenin saldırısı halinde Güvenlik Konseyi mevzuatına dâhil olmayan bir birlik, halen bu tür saldırılara karşı oluşturulabilir. Fakat bütün itilaf devletlerinin tümünün ve Birleşmiş Milletler'in kabul etmesi ve yine değişik barış antlaşmalarının ittifak devletleri ve itilaf kuvvetleri arasında oluşması sürecinde bu tür hareketlerin oluşması pek mümkün gözükmemektedir⁸³.

Günümüzdeki uygulamada bu son iki istisna çok belirgin ve önemli değildir. Bunlara burada değinilmesi Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda yer almalarından dolayıdır ve bunların bugün oluşabilmesi uygulama açısından ihtimal dâhilinde bile değildir⁸⁴. Yazımızın ileriki aşamalarında ayrıntısıyla ele alacağımız gibi meşru müdafaa ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi yetkisindeki kuvvet kullanma

⁸¹ AREND/BECK, age, s.32-33.

⁸² BOZKURT, age, s.22.

⁸³ AREND/BECK, age, s.33.

⁸⁴ BOZKURT, age, s.23.

durumları, hukuka uygun iki yoldur ve madde 2/4'ün de açık ve kesin istisnasını teşkil etmektedir.

1.4.6. Meşru müdafaa

Genel olarak

Devletlerin egemen ve doğal bir hak olarak kuvvet kullanabildikleri dönemde, meşru müdafaa hakkı yapıla geliş kuralları içerisinde yer almakla birlikte devletlerin bu hakka dayanarak kuvvet kullanması fazla bir anlam taşımıyordu. Dolayısıyla, Birleşmiş Milletler öncesi dönemde devletler kuvvet kullanma haklarını kendi çıkarlarına uygun bir şekilde sınırsız olarak kullanabilmekteydi⁸⁵. Bu dönemde savaşa başvurma hakkının kullanımıyla, varlığını koruma hakkının ve de savaşa varmayan düşmanca tedbirlerin kullanılması arasında bir fark yoktu. Silahlı çatışmalar sırasında uyulması gereken kurallar (jus in bello) ön planda yer almaktaydı⁸⁶. XX. yüzyılın başları ise, tezimizin başında da belirttiğimiz gibi Milletler Cemiyeti Misakı ve Briand - Kellogg (Paris) Paktı (1928) ile kuvvet kullanımına ilişkin olarak örgütlenme ve anlaşmalar yoluyla belli sınırlamaların getirildiği bir dönemin başlangıcı olmuştur. Kuvvete başvurulmasını düzenleyen kurallar (jus ad bellum) yavaş yavaş uluslararası hukukta yerini almaya başlamıştır⁸⁷. Uluslararası hukukta meşru müdafaa hakkının öneminin artması da özellikle devletlerin savaş ve kuvvet kullanma yetkilerinin sınırlandırıldığı bu dönemle birlikte ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti sistemi içinde devletlerin savaş yapma hakkına sınırlama getirilmesine karşın meşru müdafaa hakkı, konusunda açıkça bir düzenlemeye gidilmeyerek bu hakkın varlığı üstü kapalı olarak teyit edilmiştir. Şöyle ki, misakın 16/3. maddesi; üçüncü devletlere, tecavüze uğrayan devlete yardım etme hakkı tanıdığından doğal olarak misakın, kendini savunmak amacıyla da her devlete, savaş yapma hakkını tanıdığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Misakın yürürlüğe girmesinden önce meşru müdafaa hakkı devletlerin

⁸⁵ Schachter Oscar , “Self-Defense and the Rule of Law,” (Edit.) Charlotte Ku ve Paul F. Diehl, International Law, London, 1998, s. 307.

⁸⁶ BAŞEREN age, s. 27

⁸⁷ SHAW, Malcolm N. , **International Law**, 4.B.Cambridge, Cambridge University Press, 2000, s.780; Schachter, age, s. 308.

egemen yetkileri içinde doğal olarak sahip olduğu bir hak olarak görüldüğünden ayrıca misakta ifade edilme ihtiyacı da duyulmamıştır⁸⁸.

Meşru müdafaa hakkına, 1928 Paris Paktı'nda da belirgin bir şekilde atıf yapılmamakla birlikte devletler, bu hakka başvurmada doğal bir yetkilerinin olduğunu ve işgal veya saldırıdan kendilerini korumak için bu hakka dayanarak kuvvet kullanabileceklerini çeşitli müzakerelerde ifade etmiştir. Böylece Paris Paktı, sözleşmeye taraf devletlerin savaşa başvurmalarını açıkça yasaklamakta ancak konulan çekincelerle bu yasağın tek istisnası meşru müdafaa hakkı olmaktadır⁸⁹. Her ne kadar pakt ile savaş hukuk dışı kabul edilmişse de savaşa varmayan kuvvet kullanımları, anlaşma dışı tutulmuş ayrıca meşru müdafaa hakkının kullanımına gerek olup olmadığının takdiri de her devletin kendisine bırakılmıştır. Doktrinde bir takım yazarlar da devletlerin, meşru müdafaa iddiasında bulundukları durumlarda bireysel olarak bu hakkı kullanmada tek yetkili olduklarını öne sürmüşlerdir. Bu dönemde Paris Paktı'na katılan Amerika Birleşik Devletleri'nin de görüşü aynı yönde olup, savunmacı devletin nihai olarak savunmanın gerekliliği konusunda tek başına yetkili olacağını vurgulamıştır. Yukarıda belirtilen devletlerin kendilerini koruma hakkı, Grotius'un da savunduğu Doğal Hukuk görüşü⁹⁰ ile açıklanmakta ve devletlerin bu hakkının, birtakım pozitif hukuk kurallarıyla sınırlandırılmayacağı veya sona erdirilemeyeceği kabul edilmektedir. Bu görüşlere karşın, devletler hukuku profesörü Lauterpacht, nesnel bir değerlendirmeye bağlı olmayan meşru müdafaa'nın, hukukun içinde kabul edilemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca yazar, devletlerin tek taraflı değerlendirmelerle meşru müdafaa'ya başvurabileceği iddiasının, yasal bir hakka dayandırılabilmesi öne sürülürken, aynı zamanda hukuki düzenleme ve değerlendirmelerden ayrı tutulabileceği de iddia edildiği için kendi içinde çelişkili olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla devletlerin kendi eylemlerinin hukukiliğini kendilerinin değerlendirmesi, Paris Paktı'nın hukuki bir etkiye sahip olmasından ziyade ahlaki bir bağ olmasına neden olacaktır⁹¹. Bu görüşe ek olarak, her devletin şartlarının oluştuğuna kendisinin karar vereceği bir meşru müdafaa hakkının varlığını kabul etmek, devletlerin uluslararası ilişkilerde uymaları gereken 'iyi

⁸⁸ BELİK, age s.4.

⁸⁹ Schachter, age., s. 308.

⁹⁰ GÜRKAN, Ülker, age. s.33.

⁹¹ Ibid., s. 309.

niyet’ ve ‘ahde vefa’ ilkelerinin görmezden gelinmesine ve savunma gibi görünen saldırı savaşlarının ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu durumla ilgili olarak, ikinci Dünya Savaşı’nda Almanya’nın Norveç’e saldırısı sonrasında meşru müdafaa hakkını kullandığını iddia etmesi, Nurenberg Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi tarafından kabul edilmemiş ve uluslararası anlaşmaları ihlal eden saldırı niteliğindeki bir savaşın planlanmasının, hazırlığının veya başlatılmasının barışa karşı bir suç oluşturduğu ifade edilmiştir. Mahkeme değerlendirmesinde, Paris Paktı sonrası savaşın yasaklandığı bir uluslararası sistemde, bir devletin kendisine karşı saldırı veya bir kuvvet kullanımının olmadığı bir durumda Almanya’nın Norveç’i işgalinin meşru müdafaa hakkının kullanımı olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir⁹². Paris Paktı’nda, devletlerin ulusal politikalarının bir aracı olarak savaşa başvurmaları yasaklanırken öte yandan bu yasağı çiğneyen devletlere karşı bir müeyyide ortaya konmamıştı. Böyle bir müeyyidenin uluslararası bir anlaşmada yer almaması o dönemde bir eksiklik olmakla beraber, meşru müdafaanın başlangıçtan itibaren doğal bir hak olarak kabul edildiği göz önüne alınırsa, bu eksiklik saldırı savaşlarına karşı müdafaayı içeren savaşlar meşru görülerek aşılmaktadır. Saldırıya, kuvvet kullanımına veya istilaya karşı kendi varlığını koruyan pakta taraf devlete, güç kullanma hakkının yasak olduğunu iddia etmek zaten saldırgan devlete karşı bir müeyyidenin öngörülmediği bir hukuk sisteminde zarar gören bu devletin acze düşmesine neden olur ki, işte bu nedenle mağdur devletin meşru müdafaa niteliğindeki eylemleri paktaki savaş yapma yasağının bir istisnası olmaktadır.

Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın meşru müdafaa hakkına ilişkin düzenlemesi:
51. madde

Kuvvet kullanımını yasaklayan Birleşmiş Milletler Örgütü devletlerin; barış, güvenlik ve genel refah gibi ortak çıkarlarını sağlamak amacıyla öncelikle uluslararası barış ve güvenliği koruma ve sürdürme misyonunu üstlenmektedir. Bu nedenle, örgütü kuran antlaşmanın birinci maddesinde belirtilen amaçlar, örgüt üyelerinin ortak hedeflerini gerçekleştirmeye yönelişin bir ifadesidir⁹³. Birleşmiş Milletler, bu şekilde

⁹² GARDAM Judith G, **Non-Combatant Immunity as a Norm of International Humanitarian Law**, London, 1993, s.31.

⁹³ GOODRICH, Lenand M. ve HAMBRO, Edvard, **Charter of United Nations**, Boston, World Peace Foundation, 1946, s. 21.

tüm ulusları kapsayacak bir bütünsel yapının ortak merkezi olacak şekilde düşünülmüş, bunun yanı sıra küresel yapının istikrarının sağlanması ve barışın korunması amacıyla ortaya çıkabilecek uluslararası sorunları da çözecek bir evrensel örgüt olarak ortaya çıkmıştır⁹⁴. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51.maddesi meşru müdafaaı düzenlemektedir. Fakat Birleşmiş Milletler Antlaşması'ndan önce de devletlerin meşru müdafaa hakları⁹⁵, temel haklardan birisi olarak kabul edilmekteydi⁹⁶. Yani 51. madde, geleneksel anlayışa göre, Antlaşmanın ruhuna uygun bir hakkı açıkça tanıyan bir düzenleme olarak kabul edilir⁹⁷. Şöyle diyebiliriz ki; Meşru müdafaa hakkının açıkça ifade edildiği ilk uluslararası belge Birleşmiş Milletler Antlaşması'dır. Antlaşmanın “Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Yapılacak Hareket” başlığını taşıyan VII. Bölümünde yer alan 51. madde;

“Bu antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya kadar, bu üyenin doğal olan bireysel ya da müşterek meşru müdafaa hakkına hâlel getirmez. Üyelerin bu meşru müdafaa hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in iş bu antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.” şeklinde kaleme alınmıştır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 51. maddesinin metninden de anlaşılabilceği üzere antlaşma hukuku bakımından bir devletin meşru müdafaa hükümleri altında başka bir devlete karşı güç uygulayabilmesi için bir takım şartların varlığı gerekmektedir. Meşru müdafaa hakkı hâlihazırda “mevcut bir saldırıya karşı koyma”, “ilk saldırı ardından gerçekleşecek düşman saldırılarından korunma”, “bir bölgenin düşman işgalinden kurtarılması” gibi amaçların varlığı hâlinde söz konusu olabilecektir. Meşru müdafaa hakkını kullanan devlet ancak kendi meşru müdafaaıyla orantılı olmak suretiyle saldırı yapan kuvvetin imhasına çalışabilecektir. Saldırının gerçekleşmesinin ardından verilecek tepkinin uzun bir zamana yayılmaması

⁹⁴ ARİBOĞAN, Deniz Ülke, “Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Bir Araç olarak Birleşmiş Milletler ve Temel Sorunlar,” Avrasya Dosyası, C. VIII., sayı 1, İlkbahar 2002, s. 130

⁹⁵ Nikaragua Davasında ABD tarafından, 51. maddenin örf ve âdeti kapsayan, bunun yerine geçen bir hüküm olduğu ileri sürülmüştür. Fakat Divan, antlaşma hükümlerinden bağımsız olarak örf ve âdet kurallarının varlığını sürdüreceğini, antlaşma hükümleri ile örf ve âdet hükümlerinin içeriğinin aynı olmasının örf ve âdetin varlığına son vermeyeceğine karar vermiştir (TOLUNER, age, s.394).

⁹⁶ ALPAR, age, s.111.

⁹⁷ 51. maddede de tabii bir hak olarak gösterilmesi bu anlayışı doğrulamaktadır (BOZKURT, age, s.55).

kadar şartlara göre meşru müdafaa hakkının kullanımının geciktirilmesi de uygun olabilecektir⁹⁸. Bir başka ifadeyle, meşru müdafaa hakkı gerekli, *orantılı* ve *zamanlı* olmak zorundadır. Meşru müdafaa hakkının gerekli olması, mevcut olan silahlı bir saldırının kuvvet kullanmak haricinde bir yolla bertaraf edilmesi mümkün olmaması anlamına gelmektedir. Orantılı olması ise saldırıya karşı koyma veya bir bölgenin işgalden kurtarılması esnasında söz konusu durumun ortadan kaldırılması için gerekenden daha fazla kuvvet kullanmamayı, yani kuvvet kullanırken karşı tarafın da meşru müdafaa hakkının ortaya çıkmamasını sağlamayı ifade etmektedir⁹⁹. Bunun yanı sıra, 51'inci madde metninden anlaşıldığı üzere, meşru müdafaa hakkını kullanan tarafın Güvenlik Konseyi'ne derhâl durumu bildirmesi ve Güvenlik Konseyi'nin alacağı kararlara uyması gerekmektedir. Bu kapsamda Güvenlik Konseyi'nin alacağı kararların meşru müdafaa eylemiyle çelişmesi durumunda meşru müdafaa eylemlerine son verilmesi de gerekmektedir. Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın 51'inci maddesinin öngördüğü meşru müdafaa hakkı, dar anlamda yorumlandığı takdirde, görüldüğü gibi yalnızca devletin topraklarına yapılacak bir silahlı saldırının veya işgalin vuku bulması sonucunda ortaya çıkabilecektir. Bir başka ifadeyle meşru müdafaa hakkının bahis konusu olabileceği eşik yüksek tutulma eğiliminde olmuştur. Uluslararası Adalet Divanı 1986 yılı gibi yakın sayılabilecek bir tarihe kadar¹⁰⁰ devletlerin meşru müdafaa haklarının ortaya çıkabilmesi için ciddi sayılabilecek bir silahlı saldırının mevcut olmasını bir ön şart olarak kabul etmiştir. Adalet Divanı'nın bu yöndeki yorumu düşük yoğunluklu silahlı çatışmalarda devletlerin meşru müdafaa hakkının ortaya çıkmaması anlamına gelmiştir. Birleşmiş Milletler sisteminin işlemeye başlamasıyla birlikte devletlerin uygulamalarında da pek çok kuvvet kullanımını meşru müdafaa'nın kapsamına (51. madde) sokmaya çalıştığı ve argümanlarını da bu yönde geliştirdiği gözlenmektedir. Örnek verecek olursak; İngiltere'nin Corfu Boğazı sorusunda Arnavutluk'un topraklarını bombalaması olayında ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali gibi kuvvet kullanımı meselelerinde devletlerin meşru müdafaa iddiasında

⁹⁸ O'CONNELL, Mary Ellen, "The Myth of Preemptive Self-Defense", *American Society of International Law Task Force on Terrorism*, s. 5-6. <http://cdm266901.cdmhost.com/cdm/singleitem/collection/p266901coll4/id/2944/rec/8> (Erişim Tarihi: 01.09.2012)

⁹⁹ ÇURAL, Ahmet, *Bush Doktrini ve Askerî Gücün Ön alıcı ve Önleyici Savaş Kapsamında Kullanılması*, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi(2011), s. 91-95.

¹⁰⁰ *Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua* [Nicaragua v. United States of America davası], 1984 ICJ REP. 392, 27 Haziran 1986.

bulundukları görülmüştür. Devletlerin antlaşmanın 51. maddesine yaptığı atıflar, maddenin hangi koşullar altında kullanılabilmesi ve hangi kapsamda yorumlanması gerektiği sorunun ortaya çıkarmıştır¹⁰¹. Yukarıda satır aralarında bahsettiğimiz silahlı saldırı, gereklilik ve orantılılığın bu sorunun açıklığa kavuşturulması açısından madde metnindeki kavramların incelenmesinde yarar vardır.

51. maddenin uygulama şartları

Silahlı saldırı

Meşru müdafanın şartlarından birisi, silahlı saldırı olarak kabul edilmektedir¹⁰². Madde hükmüne göre, meşru müdafaa hakkının kullanılabilmesinin en temel koşulu ‘Silahlı Saldırı’dır. Buna göre, savunma hakkını kullanacak olan devletin bu savunma eylemlerini meşrulaştıracak önceden bir silahlı saldırıya uğramış olması gerekmektedir. Ancak burada da hangi tür eylemlerin silahlı saldırı olarak kabul edileceği sorunu doğmaktadır. Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda silahlı saldırının ne olduğu tanımlanmamıştır. Saldırının tanımına ilişkin 1974 Kararının 3. maddesinde sayılan kuvvet kullanma halleri, silahlı saldırı olarak kabul edilmektedir¹⁰³. Her türlü silahlı saldırı bir kuvvet kullanımı olarak kabul edilebilir, fakat her türlü kuvvet kullanma yasağının ihlali, bir silahlı saldırının gerçekleşmesi olarak kabul edilemez¹⁰⁴. Doğrudan veya dolaylı silahlı saldırı olması meşru müdafaa için gereklidir. 51. maddenin sadece silahlı saldırılara karşı meşru müdafaa¹⁰⁵ imkânı verdiği, muhtemel bir saldırıya karşı izin vermediği genellikle kabul edilmektedir¹⁰⁶. Silahlı saldırı olarak kabul edilebilecek ve kararda saldırgan fiil olarak sayılan eylemler şunlardır:

- a) Bir devletin silahlı güçleri tarafından başka bir devletin ülkesine saldırı veya bu ülkenin işgal edilmesi ya da geçici de olsa böyle bir saldırı veya işgalden

¹⁰¹ SHAW, age, s.781.

¹⁰² BOZKURT, age, s.56.

¹⁰³ KESKİN, age, s.46-48.

¹⁰⁴ ARAL, age, s.17.

¹⁰⁵ Dolaylı kuvvet kullanımı durumunda bunun silahlı saldırı olarak kabul edilebilmesi için, ölçü ve etkilerine bakmak gerektiğini Uluslararası Adalet Divanı tarafından Nikaragua davasında belirtilmiştir (TOLUNER, age, s.403).

¹⁰⁶ ALPAR, age, s.112; Uluslararası Adalet Divanı da aynı görüştedir. Nikaragua Davasında, meşru müdafaa için silahlı hedef olmayı da gerekli görmüştür (BOZKURT, age, s.56). İlgili tartışmalar ve geniş bilgi için bkz. TOLUNER, age, s.154-166.

- kaynaklanan askeri işgal veya kuvvet kullanma yoluyla başka bir devlet ülkesinin ya da bir parçasının ilhak edilmesi,
- b) Bir devletin silahlı güçlerinin başka bir devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bu devlet ülkesine karşı herhangi bir silah kullanması,
 - c) Bir devletin silahlı güçlerinin başka bir devletin liman ve kıyılarını ablukaya alması,
 - d) Bir devletin başka bir devletin kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz veya hava filolarına silahlı güç kullanarak saldırması,
 - e) Bir antlaşma ile başka bir ülkede bulunan silahlı kuvvetlerin, antlaşmada belirtilen şartlara aykırı olarak kullanılması veya antlaşmanın belirlediği süreden daha uzun süre bu ülkede kalması,
 - f) Devletin kendi ülkesini başka bir devlete saldırı için kullandırması,
 - g) Başka bir devlete o ülkede silahlı saldırı oluşturabilecek yoğunlukta silahlı güç kullanma olayları gerçekleştiren silahlı kollar, gruplar, düzensiz birlikler veya lejyonerler göndermek¹⁰⁷.

51. madde kapsamında bir devletin kuvvet kullanabilmesi için bir silahlı saldırıya uğraması zorunlu olduğuna göre, silahlı saldırıya varmayan kuvvet kullanımlarıyla veya tehditleriyle ve küçük sınır uyuşmazlıklarıyla karşılaşan devletin meşru müdafaa hakkı doğmamaktadır¹⁰⁸. 51. maddede yer alan silahlı saldırı kavramından kaynaklanan bir sorun da, ortaya çıkan bir çatışmada hangi devletin meşru müdafaa hakkını kullandığı, hangi devletin silahlı saldırıda bulunduğu tespitidir. Bu konuda saldırganlığın tanımına ilişkin 1974 tarihli kararın 2. maddesinde; bir devlet tarafından Birleşmiş Milletler Antlaşması'na aykırı olarak ilk kuvvet kullanımının başlangıçtan itibaren bir saldırı fiilinin kanıtı olduğu ancak Güvenlik Konseyi'nin antlaşmaya uygun olarak, söz konusu eylemlerin veya bunların sonuçlarının yeterince ağır olup olmadığı hususu da dâhil ilgili diğer şartlar çerçevesinde bu fiili saldırganlık olarak nitelemenin doğru olmayacağına hükmedilebileceği belirtilmiştir. Buna göre Güvenlik Konseyi, ilk kuvvet kullanan devleti saldırgan ilan edip etmemekte tek yetkili organ olmakta ve ilgili şartları değerlendirerek, özellikle devletin niyetlerini, bazen bu

¹⁰⁷GA/RES./ No.3314, 14 Aralık 1974.

¹⁰⁸ KESKİN, age, s. 48-49.

eylemi yapan devletin bir saldırı eyleminde bulunmadığı yargısına da ulaşabilmektedir¹⁰⁹. Ancak, uygulamada bir çatışma ortamında hangi tarafın kuvvete ilk önce başvurduğunu tespit etmek ve onu saldırgan olarak nitelemek de her zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle taraflar karşılıklı bir çatışma durumunda yapmış oldukları kuvvet kullanımını karşı tarafın eylemine mukabil göstermekte ve meşru müdafaa haklarını kullandıklarını iddia etmektedirler. Sonuçta 51. maddeye göre; meşru müdafaa hakkını kullanmanın temel koşulunu oluşturan silahlı saldırı eylemini kimin önce başlattığının tespiti ve böylece bu hakkı kullanabilme imkânının doğması bakımından, devletlerin niyetlerinin Güvenlik Konseyi tarafından belirlenmesi, devletlerin her eylemini meşru müdafaaya dayandırma iddiasına açıklık getirmek açısından önemli olacaktır. Bununla birlikte son zamanlarda, uluslararası uygulama ile de desteklenen istisnai durumlarda, bir devletin hayati önem taşıyan milli çıkarlarına yönelik ağır sonuçlar doğurabilecek pek yakın saldırı tehdidine karşı, barışçı çözüm yollarının işletilebilmesi ya da saldırıyı başka yollarla defetme imkânının bulunmaması şartıyla, meşru müdafaa çerçevesinde kuvvet kullanılabileceği iddia edilmektedir¹¹⁰. Önceden meşru müdafaa denilen bu durum Birleşmiş Milletler uygulamasında kınanmıştır¹¹¹. Bunun somut örneği, 7 Haziran 1981’de İsrail’in Bağdat yakınlarındaki Osarik reaktörünü bombalamasıdır¹¹². Irak askeri bir kuvvet kullanmamış olmasına rağmen, İsrail yetkilileri, bu harekâtı İsrail’in tabii meşru müdafaa hakkının hukuka uygun kullanımı olarak nitelendirmişlerdir. Yine İsrail yetkililerine göre, Irak bu reaktörü -ki henüz kullanıma hazır değildi- ileride İsrail’e karşı kullanacağı nükleer bombalar üretmek için kurmuştu. İsrail’in resmi açıklamasına göre, Irak’ın kendisine yönelik yerleşim merkezlerine karşı kullanmaktan çekinmeyeceği nükleer bombalar yapması meşru müdafaayı zorunlu kılmıştır. İsrail Başbakanı Menahem Begin, resmi açıklamanın tekrarı mahiyetinde şöyle demiştir:” Nükleer reaktörler karşısında yapılmış olan bu harekât, ahlaken en yüce bir milli meşru müdafaa harekâtıdır”. İsrail, henüz şartları gerçekleşmemiş bir meşru müdafaa hakkını iddia etmiştir. Her ne kadar Irak, İsrail’e askeri bir saldırı da bulunmadı ise de, bir kere bu nükleer reaktör tamamlanınca

¹⁰⁹ KESKİN, age, s. 47.

¹¹⁰ BOZKURT, age, s.57.

¹¹¹ Devletlerin uygulama örnekleri için bkz. ÇAYCI, age, s.29.

¹¹² Bu eylem uluslararası hukuk açısından meşru müdafaa değil, İsrail’in bir saldırısı olarak değerlendirilmektedir (ARAL, age, s.120-122).

İsrail, saldırı olacağına inanıyordu. Muhtemel bir Irak saldırısını önlemek için, İsrail yetkilileri, kuvvet kullanımının kaçınılmaz olduğunu iddia etmişlerdir¹¹³.

Gereklilik ve orantılılık

Meşru müdafaa halinde kuvvet kullanımının uluslararası hukukta da bir sınırı bulunmaktadır. Gereklilik ve orantılılık, meşru müdafaa halinde kuvvet kullanımının uluslararası hukuktaki sınırlarıdır¹¹⁴. Orantılılık ilkesi, kuvvet kullanımında tarafların düşmana zarar vermek için kullanacakları araçların sınırsız olmayacağı anlamına gelmekte ve saldırgan devleti yok etme değil zayıflatma amacına hizmet etmektedir¹¹⁵. Gereklilik ise, saldırının durdurulması için kuvvet kullanmaktan başka bir yol kalmaması demektir¹¹⁶. Yani, uluslararası hukuka uygun olmak şartıyla, düşmanın en kısa zamanda teslim olmasını ve saldırıyı durdurmasını sağlayıcı önlemleri almayı haklı ve gerekli kılan nedenleri ifade etmektedir. Alınan önlemler kuvvet kullanımı kurallarına uygun olmalı ve kuvvet kullanılması zorunlu olmalıdır¹¹⁷. Orantılılık, kuvvet kullanımı ve silahlı çatışmada hukukun temel unsurlarından biridir. Silahlı çatışmadaki hukuk konusunda, orantılılık kavramı, savaşın düşmanlarını zarara uğratmak için her türlü aracı kullanma serbestliğine sahip olmaması hususundaki temel prensibe dayanmaktadır. Çünkü meşru müdafaa'nın amacı; hukuki durumu korumak, bozulmuşsa eski duruma getirmektir. Cezalandırma amacı bulunmamaktadır¹¹⁸. 12 Ağustos 1949 Cenevre Antlaşması I. protokolünün yürürlüğe girmesinden itibaren ve uluslararası silahlı çatışmalardaki mağdurların korunmasıyla ilgili olarak, orantılılık ilkesi silahlı çatışma hukuku konusunda geleneksel bir kural olmuştur. Ayrıca savunma harekâtlarının derhal olması, yani saldırı sona ermeden savunmanın yapılması gerekmektedir¹¹⁹.

¹¹³ BOZKURT, age, s.57; AREND/BECK, age, s.71.

¹¹⁴ ÇAYCI, age, s.28.

¹¹⁵ BOZKURT, age, s.58.

¹¹⁶ TOLUNER, age, s.411.

¹¹⁷ ÇAYCI, age, s.70.

¹¹⁸ TOLUNER, age, s.411.

¹¹⁹ TOLUNER, age, s.411.

Doğal hak durumu

Antlaşmanın 51. maddesinde, üye devletlerin bireysel veya müşterek meşru müdafaa hakkının doğal bir hak olduğu da ifade edilmektedir. Buna göre, bir devlet, silahlı saldırıya uğraması halinde saldırgan devlete karşı kendisini savunma hakkına doğal olarak sahiptir. Önceki kısımda da ifade edildiği gibi, gerek Milletler Cemiyeti Misakı'nda gerekse Paris Paktı'nda da üstü kapalı bir şekilde kabul edilen devletlerin hukuksuz bir saldırıya karşı kendilerini savunma hakkına sahip olması doğal hukuk görüşüne göre her zaman kabul edilmiştir. Devletler de, uygulamalarında ve yaptıkları çok taraflı antlaşmalara koydukları çekincelerde de savunma hakkına doğal olarak sahip olduklarını her defasında dile getirmektedir¹²⁰ Nitekim UAD'ın Nikaragua davasına ilişkin kararında da, meşru müdafaa hakkının doğal bir hak niteliğinde olan bir yapıya geliş kuralı olduğu ifade edilmiştir. Kararla, meşru müdafaa hakkının, doğal bir hak olarak Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın kabulünden önce de var olan bir örf - adet hukuku kuralı olduğu Divan tarafından benimsenmiştir. Sonuçta, silahlı bir saldırı halinde devletlerin egemenliklerinin bir yansıması olarak bu hakka dayanmaları madde metnindeki 'doğal bir hak' olması ifadesinden ileri gelmektedir. Birleşmiş Milletler Antlaşması kaleme alınırken devletlerin bu alandaki egemenlik hakkına dokunulmak istenmemiş ve bu hakkın doğal bir hak olduğu ifadesiyle, yapıya geliş ile antlaşma metni örtüştürülmeye çalışılmıştır. Ancak, bu hakkın doğallığını da Birleşmiş Milletler Antlaşması metninden bağımsız olarak yapıya geliş hukuku çerçevesinde ele almak da yanlış olabilir. Zira günümüzde meşru müdafaayı bir hak olarak sistematize eden ve devletler için de bağlayıcı olduğu kabul edilen bir pozitif hukuk belgesi halen geçerliliğini korumaktadır¹²¹.

Meşru müdafaa durumunda Güvenlik Konseyinin ve Genel Kurul'un rolü

Silahlı saldırıya karşı kendini savunmak amacıyla meşru müdafaa hakkını kullanan devlet, bu hakkını ancak Güvenlik Konseyi harekete geçene kadar kullanabilir. Yani, meşru müdafaa hakkı; şartın 2/4. maddesinde belirtilen devletlerin kuvvet

¹²⁰ BELİK, age, s. 34.

¹²¹ SHAW, age, s. 789.

kullanma yasağının bir istisnası olmakla birlikte sınırsız bir şekilde kullanılabilir bir hak da değildir. Silahlı bir saldırının olması ve buna cevaben mağdur devletin karşılık vermesi halinde, hem Güvenlik Konseyi'ne hem de meşru müdafaa hakkını kullandığını iddia eden devlete bir takım sorumluluklar düşmektedir. Konsey, ortaya çıkan çatışma durumunda uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri almakla, meşru müdafaa hakkını kullanan devlet de kendini saldırıdan korumak için aldığı tedbirleri Konsey'e bildirmekle yükümlüdür. Konsey, çatışmayı sona erdirecek ve barışı yeniden sağlayacak tedbirleri aldığı takdirde devletler artık meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanamazlar¹²². Taraflar, Konsey'in almış olduğu kararlara uymak zorundadır. Ancak Güvenlik Konseyi sorunla ilgili olarak etkili bir eylemde bulunamaz ya da Konsey'in uluslararası barışı ve güvenliği yeniden tesis etmek için aldığı kararlar etkisiz kalırsa, bu durumda saldırıya uğrayan devletin meşru müdafaa hakkı da devam eder. O halde Konsey'in alacağı hangi tür önlemlerin, meşru müdafaa hakkının kullanımını sona erdireceğini açıklığa kavuşturmak gerekmektedir. Öncelikle, Konseyin alacağı önlemlerin, silahlı saldırıya uğrayan devletin kendini savunma hakkını kullanmak suretiyle gerçekleştireceği önlemlerle paralel olması yani aynı etkiye sahip olması gerektiği düşünülebilir¹²³. Yani 51. maddede 'Konsey'in, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alması' ifadesi ile meşru müdafaa hakkını kullanan devletin mağduriyetini gidermeye yönelik sorun çözücü ve sonuç getirici tedbirlerin kastedildiği varsayılmaktadır. Meşru müdafaa hakkı ile uğranılan silahlı saldırıyı bertaraf etmek, saldırganı mağdur devletin ülkesinden çıkartmak ve kuvvet kullanılmasını veya tehdidini önlemek amaçlandığı için Konseyin alacağı tedbirlerin de bu yönde olması, mağdur devletin meşru müdafaa hakkına son verilmesi bakımından düşünülebilir bir husustur. Devletlerin uygulamalarında da benzer bir yorum görülmektedir. Örneğin; Arjantin'in, İngiltere'nin egemenliğindeki Falkland adaları üzerinde hak iddia ederek adaya asker çıkarması üzerine İngiltere'nin topraklarını savunmak için silahlı saldırıya karşı meşru müdafaaada bulunması üzerine Güvenlik Konseyi'nin toplanarak 502 sayılı kararı almış ve taraflara ateşkes çağrısı yapmıştır. Ancak İngiltere, bu karara uymayarak adadaki egemenliğini yeniden tesis etmek için

¹²² GLENNON, Michael J., "The Fog Of Law: Self-Defence, Inherence, and Incoherence in Article 51 of The United Nations Charter," *Harvard Journal of Law and Public Policy*, Vol. 25, No 2, 2002, s.553.

¹²³ BAŞEREN, age, s. 143

meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvet kullanımına devam etmiştir. İngiltere karar uymamama gerekçesinde; Arjantin'in Güvenlik Konseyi kararına uymayıp adadan geri çekilmemesini göstermiştir. Bu açıdan Konsey'in aldığı kararın, İngiltere'nin mağduriyetini giderici etkide olmadığı ve bu yüzden İngiltere'nin 51. madde kapsamında meşru müdafaa hakkının sürdüğü söylenebilir¹²⁴. Güvenlik Konseyi'nin meşru müdafadaki rolü ile ilgili bir diğer husus da; silahlı saldırıya uğradığını iddia eden taraf ya da tarafların, meşru müdafaa kapsamında aldığı önlemleri Konsey'e bildirmesinin gerekip gerekmediğidir. Birleşmiş Milletler Antlaşmasında Güvenlik Konseyi'nin görev ve yetkilerini düzenleyen 24. maddesi gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında temel görevin Güvenlik Konseyi'ne verilmesi ve 39. madde gereğince de barışın tehdit edildiğinin, bozulduğunun veya saldırı eylemi olduğunun saptanmasında ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunmasında veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemlerin alınacağını kararlaştırılmasında başlıca sorumluluğunun Güvenlik Konseyi'nde olduğu düşünülürse; devletlerin kendilerini savunmak için aldıkları tedbirleri Güvenlik Konseyi'ne hemen bildirmeleri, Konsey'in bir an önce harekete geçip uluslararası barış ve güven ortamını yeniden sağlaması ve gerekli gördüğü tedbirleri derhal alması açısından önemlidir¹²⁵. Ancak, bu bildirimin yapılmaması, meşru müdafaa hakkının kullanımının devam etmesine bir engel oluşturmamakta ve alınan tedbirlerin meşru müdafaa niteliğini de ortadan kaldırmamaktadır. Divan'da Nikaragua davasına (1986) ilişkin kararında, bir devletin meşru müdafaa kapsamında aldığı tedbirleri Güvenlik Konseyi'ne bildirme yükümlülüğünün, yapıla geliş kurallarına göre usule ilişkin bir zorunluluk olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte, bu usule uyulmaması, meşru müdafaa hakkına ilişkin bir iddianın geçerliliğini ortadan kaldırmamaktadır. Yani, silahlı bir saldırıya uğradığını ve bu yüzden meşru müdafaa hakkına dayanarak önlem aldığını iddia eden bir devlet, aldığı tedbirleri Güvenlik Konseyi'ne bildirmemekle sadece bir usul hatası yapmış olmakta ve meşru müdafaa hakkı bu usul eksikliğinden dolayı etkisini yitirmemektedir. Ancak, bildirimin yapılmış olması da meşru müdafaa çerçevesinde alınan tedbirlere bir yasallık kazandırmamaktadır. Sonuç olarak, Güvenlik

¹²⁴ ARAL Berdal, **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1999, s.36.

¹²⁵ MC DOUGAL, Myres S. ve FELICIANO, Florentino P., **The International Law of War Transnational Coercion and World Public Order**, New Haven, New Haven Press, 1994, s. 220.

Konseyi, tarafların meşru müdafaa hakkına ilişkin iddialarını değerlendirip yasallığına karar vermede tek yetkili organdır. 51. madde hükmünde devletlerin, antlaşma kapsamında meşru müdafaa hakkını kullanması açısından Genel Kurul'un herhangi bir yetkisi bulunmamaktadır. Uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması konusunda temel yetki Güvenlik Konseyi'nde olduğundan; Genel Kurul, antlaşmanın 11. maddesine göre bu konuda örgüt üyelerine ve/veya Konsey'e sadece tavsiyelerde bulunabilir ve uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokacak gibi görünen durumların ortaya çıkması halinde de Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebilir. Aynı şekilde Genel Kurul, 14. madde kapsamında da, antlaşma hükümlerinin çiğnenmesinden doğan ve uluslararası dostça ilişkileri tehlikeye sokacak nitelikte gördüğü durumların barışçı yollarla düzeltilmesi için gerekli önlemler alınmasını tavsiye edebilmektedir. Sonuç olarak, silahlı bir saldırıya uğradığını ve bu nedenle meşru müdafaa hakkına başvurduğunu iddia ederek gerekli önlemleri alan mağdur devletle saldırgan devlet arasındaki sorunun uluslararası bir boyut kazanması halinde konunun Güvenlik Konseyi'nin gündeminde olmaması koşuluyla Genel Kurul, sorun hakkında Konsey'e tavsiyelerde bulunabilir ve Konsey'in dikkatini çekebilir¹²⁶.

Müşterek meşru müdafaa

51. madde devletlere bireysel meşru müdafaa hakkını vermekle birlikte aynı zamanda bu devletlere müşterek meşru müdafaa hakkını da doğal bir hak olarak tanımaktadır. Müşterek meşru müdafaa, bireysel meşru müdafaa hakkında olduğu gibi şartla getirilen kuvvet kullanma yasağının istisnası olan ve geçici mahiyette bir haktır. Dolayısıyla bir devletin, saldırıya uğrayan bir başka devlete yardım etmesi için özel bir çıkarı bulunmasa bile barış ve güvenlik gibi evrensel bir çıkar için dahi müşterek meşru müdafaa hakkını kullanabileceği, Birleşmiş Milletler Antlaşması kaleme alınırken benimsenmiştir¹²⁷. Müşterek meşru müdafaa hakkının kullanılmasına ilişkin olarak silahlı saldırı, orantılılık, güvenlik konseyine bildirim, bölgesel örgütler ve antlaşmalar yoluyla alt başlıklar halinde kısaca açıklamalar yapılacaktır.

¹²⁶ ARAL, age, s. 40.

¹²⁷ STANIFIR, Alexandrov, **Self-Defense Against the Use of Force in International Law**, Netherlands, Kluwer Law International, 1996, s. 102

Silahlı saldırının varlığı

51. Madde hükmüyle, şartların gerçekleşmesi durumunda saldırıya maruz kalan devletle birlikte diğer devlet veya devletlere mağdur devletin yanında meşru müdafaa hakkını kullanma yetkisi verilmektedir. Bu sayede saldırının hedefi olmayan devlet veya devletler, saldırıya uğrayan devlete yardım etmek amacıyla kuvvet kullanma hakkını elde etmektedir. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi antlaşmada, bu hakkın kullanımının ne şekilde olacağı ve sınırlarının ne olduğu konusunda da bir belirsizlik mevcuttur. Doktrindeki yazarlar da bu hakla ilgili çok farklı yorumlara sahiptir. Uygulamada müşterek meşru müdafaa hakkı, silahlı saldırıya uğrayan bir devlete yardım etmek için diğer devletlerin sahip olduğu doğal bir hak olarak görülmektedir. O halde müşterek meşru müdafaa amacıyla kuvvet kullanan devletlerin bu eylemin meşruluğu öncelikle yardımda bulundukları devletin bir silahlı saldırıya uğramasına ve bu devletin de bireysel meşru müdafaa hakkının dogmasına bağlıdır. UAD'ın Nikaragua davasına ilişkin hükmüne göre de; şayet ortada bir devlete yönelmiş silahlı bir saldırı yoksa Birleşmiş Milletler Antlaşmasına ve uluslararası örf-adet hukukuna göre devletler müşterek meşru müdafaa hakkı içinde güç kullanma imkânına sahip değildirler. Aynı şekilde eğer, devletin karşı karşıya kaldığı eylem silahlı saldırı düzeyine varmıyorsa bu durumda da bu devletin müşterek meşru müdafaa hakkı kapsamında başka bir devletten ya da devletler grubundan silahlı yardım alması mümkün değildir. Ancak bir devletin silahlı bir saldırıya uğraması, diğer devletlerin müşterek meşru müdafaa haklarını da kendiliğinden ortaya çıkarmaz. Müşterek meşru müdafaa hakkına dayanarak, devletlerin mağdur devlete yardım edebilmesi için saldırıya uğrayan devletin bu durumu önceden uluslararası kamuoyuna duyurması ve açıkça yardım için istekte bulunması gerekmektedir¹²⁸. Bu nedenle, bir devlet silahlı saldırıya uğramakla birlikte diğer devletlerden bir yardım talebinde bulunmaz ise diğer devletler re'sen, müşterek meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvet kullanamazlar. Divan'da Nikaragua davası kararında; Bir devletin sadece silahlı saldırı durumu hakkında kendi değerlendirmesine dayanarak, diğer devletin lehine müşterek meşru müdafaa hakkını kullanamayacağını vurgulamıştır.

¹²⁸ SHAW, age, s.795.

Güvenlik Konseyi'ne bildirim;

Müşterek meşru müdafaa hakkını kullanan devletler de tıpkı bireysel meşru müdafaa hakkını kullanan devletlerin bu hak kapsamında aldıkları önlemleri Güvenlik Konseyi'ne bildirmesi gibi, bu çerçevede yaptıkları eylemleri Konsey'e derhal bildirmeli ve Konsey'in soruna el koyması halinde eylemlerini sona erdirmelidir. Konsey, ilk olarak bölge anlaşması veya örgütünün, meşru müdafaa iddiasını değerlendirecek bu arada uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli tedbirleri alıncaya kadar, bölgesel anlaşmalar veya örgütler müşterek meşru müdafaa hakkını kullanmaya devam edecektir. Veto nedeniyle Konsey'in karar alamaması halinde, müşterek meşru müdafaa hakkına dayalı önlemler uygulanmaya devam edecektir¹²⁹.

Müşterek meşru müdafaa'da orantılılık durumu

Müşterek meşru müdafaa hakkına bağlı olarak yapılan kuvvet kullanımı, mağdur devleti var olan saldırıdan korumakla sınırlı olmalıdır. Saldırıya uğrayan devletin mağduriyetini bertaraf etmenin ötesine geçen müşterek meşru müdafaa tedbirleri meşru müdafaa hakkının orantılılığı koşulunun ihlali anlamına gelecektir Bu nedenle, yapılan saldırı ile bu saldırıyı önlemek için alınacak meşru müdafaa tedbirleri arasında bir dengenin varlığı zorunludur.

Bölgesel örgütler veya anlaşmalar yoluyla müşterek meşru müdafaa hakkının kullanılması

Müşterek meşru müdafaa hakkıyla ilgili olarak da bu hakkın bölgesel örgütlerden bağımsız ya da bu örgütler aracılığıyla kullanılma imkânı bulunmaktadır. Şöyle ki, müşterek meşru müdafaa hakkının uygulanmasında devlet ya da devletler grubu, mağdur devletin çağrısına uyarak harekete geçebilecekleri gibi, mevcut bir

¹²⁹ EKŞİ, Canan Ateş, “Birleşmiş Milletler Antlaşması çerçevesinde Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Bölge Antlaşmaları veya Örgütlerinin Rolü”, (Editör) Refet Yinanç ve Hakan Tasdemir, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002,s.36.

saldırı olmaksızın ileride gerçekleşebilecek muhtemel bir saldırıya karşıda aralarında bir anlaşma yaparak saldırının gerçekleşmesi halinde bu anlaşmaya dayanarak harekete geçebilirler. İlk durumda mağdur devletle yardım eden devlet veya devletler arasında yardıma ilişkin herhangi bir anlaşma söz konusu değildir. Yani devletler arasında herhangi bir askeri ittifak veya savunma anlaşması olmadan da müşterek meşru müdafaa hakkı çerçevesinde birbirlerine yardım edebilirler. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler Antlaşması, müşterek meşru müdafaa hakkının bölgesel güvenlik sistemleriyle geliştirilmesine de hukuki bir zemin sağlamaktadır¹³⁰. Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 52. maddesi, uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesiyle ilgili meselelerde bölgesel örgütlerin veya antlaşmaların varlığına izin vermektedir. Böylece sınırlı mahiyetteki uyuşmazlıkların bölgesel anlaşmalar ve örgütler vasıtasıyla çözümlenmesinin önü açılmıştır.

Önleyici ve öngörücü meşru müdafaa

Önleyici meşru müdafaa

Birleşmiş Milletler Antlaşması kabul edilmeden çok önce gelişen uluslararası örf ve adet hukukundaki meşru müdafaanın, önleyici meşru müdafaayı da kapsamı doğal kabul edilmiştir. Aksi bir fikrin kabulü, yani vuku'u muhakkak bir saldırı karşısında ciddi ölçekte bir silahlı saldırının gerçekleşmesinin her defasında beklenmesi, saldırgan davranan tarafın ilk vuruş üstünlüğünü her zaman elinde tutacağı anlamına geleceği ifade edilmiştir¹³¹. Bu bakımdan devletlerin meşru müdafaa haklarının sınırları belirlenirken “belli ölçüde” önleyici faaliyetlerin de kapsam içine alındığının kabulü gerekmektedir. Waldock bu şekilde gerçekleşecek bir meşru müdafaa olgusunu sınırlı bir şekilde algılayarak “potansiyel bir tehlikeye ilişkin ikna edici delillerin varlığından çok bir saldırının başlamış fakat henüz ülkenin kendi sınırını geçmemiş olmasına” bağlamaktadır¹³². Gerçekten de önleyici nitelikte gerçekleşecek bir meşru müdafaa fiilin

¹³⁰ McDOUGAL ve FELICIANO, age, s. 245.

¹³¹ TAŞDEMİR, Fatma, “Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*(2006), Cilt 2, No: 5, s. 80.

¹³² WALDOCK, Humprey, “The Regulation of the Use of Force by Individual States in International Law”, s. 451,498. (O’Connell, age, s. 9’den alıntı yapılmıştır.)

orantılı ve meşru olabilmesi için saldırının başlamış olması ya da çok yakın zamanda başlayacak olması gerekmektedir. Her ne kadar meşru müdafaa hakkının bir takım önleyici faaliyetleri de kapsadığı kabul edilebilse dahi, hangi silahlı eylemlerin meşru müdafaaaya konu olabileceği ve önleyici eylemlerin ne zaman haklı kabul edilebileceği yoruma açıktır. Önleyici meşru müdafaa kavramı uluslararası hukuk literatürüne ilk defa Caroline olayı ile girmiştir. Caroline olayı, 1837’de Kanada’nın İngiltere’ye karşı verdiği bağımsızlık savaşı sırasında çıkmıştır. Savaş sırasında bağımsızlık mücadelesini yürüten Kanadalı güçlerin bir kısmı, ABD Kanada arasındaki doğal sınırı oluşturan Niyagara nehri üzerindeki bir ada olan Navy adasından İngiliz gemilerine saldırılarda bulunmuş ve ihtiyaç duydukları silah yardımını Caroline adlı bir Amerikan bandıralı gemi vasıtasıyla Amerikalı sempatizanlarından temin etmişlerdir. İngilizler bunun üzerine Caroline gemisini, bir Amerikan limanı olan Schlosser’de ele geçirmiş ve tarafsız bir tutum izleyen ABD’ye ders olsun diye de tahrip ederek gemiyi Niyagara Şelalesi’nden aşağı atmıştır. Bazı ABD vatandaşlarının yaşamını yitirdiği olayda sorumlu görülen bir İngiliz vatandaşı tutuklanmıştır. Bu olayda İngiltere, Caroline gemisinin korsan bir gemi olduğunu ve gemiyi yok ederken meşru müdafaa hakkı çerçevesinde hareket ettiğini ileri sürmüştür. İngilizlere göre ABD kendi sınır hattında kendi yasasını uygulayamadığına göre İngiltere, bölgede bulunan kendi güçlerinin müdafaasını sağlayabilmek için gerekli önlemleri almıştır. ABD, İngiltere’nin bu görüşünü reddetmiş ve sorun hakemliğe götürülmüştür. Varılan kararda, önleyici faaliyetlerin bazı şartlar altında meşru müdafaa sınırları çerçevesinde değerlendirilebilmesinin mümkün olmasıyla birlikte söz konusu olayda bu şartların gerçekleşmediği, dolayısıyla İngiltere’nin haksız bir müdahale gerçekleştirdiği ifade edilmiştir¹³³. Caroline olayına ilişkin olarak o zamanki ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster tarafından ortaya konan ve “ani, karşı konulmaz, başka bir araç seçimine ve düşünmeye imkân bırakmayan bir meşru müdafaa zaruretinin olduğunun” kanıtlanması ve “meşru müdafaa zarureti ile haklı görülebilecek bir eylem, bu zaruret (yabancı kaynaklarda necessity ile ifade edilmektedir.) ile sınırlı olmalı ve kesinlikle bu kapsam dâhilinde kalmalıdır” sözleri ile ifade edilen formülde, önleyici meşru müdafaa hakkının

¹³³ HARIS, David J., “Cases and Materials on International Law”, London, Sweet and Maxwell(1991), s. 848. (CURAL, Ahmet ., **Bush Doktrini ve Askerî Gücün Önalıcı ve Önleyici Savaş Kapsamında Kullanılması**, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi (2011), s.89’dan alıntı yapılmıştır.)

gereklilik, orantılılık ve acillik kriterlerine uygun olması ifade edilmiştir¹³⁴. Bu formül daha sonra Caroline Testi şeklinde anılacaktır. Caroline Testi'nin kişiler hukuku alanında gözetilen meşru müdafaa hakkının sınırları açısından benimsenen orantılılık, gereklilik ve haklılık kriterlerini devletler hukuku bakımından da gözetilmesi gerektiğini somutlaştırdığı söylenebilecektir. Önleyici meşru müdafaanın Reagan Doktrini¹³⁵ ile irdelenerek incelenmesi faydalı olacaktır ancak yukarıda Nikaragua Davası'nda bahsedildiği için burada yer verilmeyecektir.

Öngörücü meşru müdafaa (Bush doktrini)

Gelişmemiş veya gelişmekte olan coğrafyalardaki insanların her gün maruz kalmak durumunda oldukları tehlikelerin çok küçük bir kısmını kendi kapılarında görme ihtimaliyle birlikte batılı halklar nezdinde bir güvenlik paranoyasının ortaya çıktığı açıktır. Özellikle 11 Eylül ve 7 Temmuz saldırılarının hemen ardından ABD ve İngiltere'de alınan “güvenlik tedbirleri” ve değişen göçmen politikaları, söz konusu paranoyanın pratik hayata yansımalarını gözler önüne sermek bakımından önemlidir. İşte toplumda oluşan bu güvenlik paranoyasından aldıkları güçle, ABD ve İngiltere'nin başını çektiği batılı ülkeler, tehdit olarak gördükleri veya tehdit olarak görmeyi seçtikleri coğrafyalara askerî müdahale imkânlarını kısıtlayan uluslararası hukuk kurallarına yeni yorumlar getirmek istemişlerdir. Her ne kadar uluslararası literatürde “Bush Doktrini” olarak adlandırılrsa da; “önleme” amacını aşan meşru müdafaa anlayışının zihinlerde şekillenmesinin daha öncelerde gerçekleştiği söylenebilecektir. Kavram haklı olarak Bush yönetimi ile ilişkilendirilse de, meşru müdafaa hakkının ABD ve İsrail tarafından dillendirildiği vakalara bakıldığında aslında söz konusu algının Bush yönetiminden çok önceye dayandığını görmek mümkündür. Meşru müdafaa başlığı altında verdiğimiz Osarik reaktörünün bombalanması da aslında önleme faaliyeti adı altında yapılan saldırıların büyük bir kısmının olgusal herhangi bir temele dayanmadan sezgisel bir şekilde yapıldığını göstermektedir. Çok ilginçtir ki şimdi vereceğimiz örnek, Öngörücü meşru müdafaa kavramının geliştiği zihin yapısını ortaya koymak bakımından Küba'da inşa edilen Sovyet füze tesisleri hakkında halka sesleniş

¹³⁴ TAŞDEMİR, age, s.80.

¹³⁵ D'SOUZA, Dinesh, **Ronald Reagan**, New York, The Free Press, 1997, s. 172.

konusmasında Başkan Kennedy'nin kullandığı ifadeler dikkat çekicidir: “Bir ülkenin güvenliğine meydan okumak için artık sadece silahların ateşlenmesinin gerekli olmadığı bir dünyada yaşıyoruz. Nükleer silahlar o kadar güçlü, balistik füzeler o kadar süratli ki, bu silahların kullanım olasılığındaki en ufak bir artış veya konuşlandırılmalarındaki en ufak bir değişiklik bile barışa yöneltilen kati bir tehdit olarak kabul edilebilir¹³⁶.” Eski ABD Başkanı Bush'un 2002'de gerçekleştirdiği tarihi West Point konuşmasında ise tuttukları yoldaki yeni politikaları şu şekilde özetlenmiştir: “Savaşı düşmanımızın kapısına götürmeliyiz. Onun planlarını bozmalı ve en kötü tehlikeleri henüz ortaya çıkmadan göğüslemeliyiz¹³⁷.” Görüldüğü üzere Bush Doktrini'nin özünde, hâlihazırda süregelen veya başlangıç aşamasında olan bir saldırının bulunmadığı durumlarda bile tamamen sezgisel ve tek taraflı güç kullanımının mümkün olması gerektiği yatmaktadır. Bu yeni saldırgan dış politika ise öngörücü meşru müdafaa kavramı ile meşrulaştırılmak istenmiştir. Öngörücü meşru müdafaa kavramının önleyici meşru müdafaa kavramından temel farkı, önleyici meşru müdafaa kavramının “vukuu muhakkak” bir tehdit karşısında, öngörücü veya sezgisel meşru müdafaa'nın ise “vukuu muhtemel” tehditler karşısında söz konusu olabilmesidir. Vukuu muhakkak tehlike kavramının dahi öznel bir yoruma açık olduğu bir dünyada, vukuu muhtemel gibi tamamen kavramı kullanan tarafın tehdit algısına dayanan bir kavramın uluslararası savaş hukukunda telaffuz edilmesinin ne denli sakıncalı olduğu açıktır. Zira su götürmez delillerin varlığında dahi “önleyici” meşru müdafaa bile hukuka uygunluğunun sonradan tespit edilebildiği tek taraflı bir eylemdir. Meşru müdafaa kavramının temelini oluşturan gereklilik ve orantılılık ilkeleri öngörücü meşru müdafaa kavramı için söz konusu olamamaktadır. Bush doktrini uyarınca tehlike algısı ne kadar büyükse öngörücü müdahaleye olan gereksinim de o kadar fazla olacaktır. Düşmanın yeri ve zamanı konusunda belirsizlikler olsa bile bu durumu değiştirmeyecektir¹³⁸. (Bu anlayış gelişen tehdit [emerging threat] olarak da nitelendirilmektedir.)

¹³⁶ Konuşma metninin tamamı için bkz: <http://www.historyplace.com/speeches/jfk-cuban.htm> (Erişim Tarihi: 01.09.2012)

¹³⁷ Konuşma metni için bkz: <http://george.w.bush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/06/2002.06.01-3.html> (Erişim Tarihi: 01.09.2012)

¹³⁸ O'Connell, age s. 19.

1.4.7. Birleşmiş Milletler Örgütü organları kararıyla kuvvet kullanımı

Bir hukuk düzeninde hukuka aykırı kabul edilen fiilleri işleyen kişilere karşı, o hukuk düzeninden, söz konusu fiilleri yasaklayan, kurallara riayeti temin edecek tedbirler alması beklenir. Bu anlamda hukuk düzeninin en önemli fonksiyonu kurallara uyulmasını yaptırım yoluyla sağlamaktır. Çoğu zaman yaptırımın mevcudiyeti, kural ihlallerinin önüne geçebilir. Ancak bu durum, yaptırım uygulanmasına yönelik bir mekanizma kurulması ihtiyacını ortadan kaldırmaz¹³⁹. Bu nedenle Antlaşmanın hazırlık aşamasına uluslararası kuralların belli kuvvet kullanımlarını yasaklayabilmesi için bunu zorlayacak uluslararası kurumların oluşturulmasının yararlı olacağı vurgulanmıştır. Bununla beraber Milletler Cemiyeti kurumlarının, Cemiyet Misakı'na aykırı olan kuvvet kullanımını engelleme konusundaki yetersizliğinin önüne geçilmek istenmiştir. Milletler Cemiyeti'nin başarısızlığı kesin olmasına rağmen, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için yeni bir uluslararası örgüt gerekli görülmüştür¹⁴⁰. Bu nedenle; San Francisco'daki delegeler, Birleşmiş Milletler Antlaşması madde 2/4'ü destekleyecek ve böylece en azından Cemiyetin sistemindeki bazı boşluklardan kaçınmayı sağlayacak bir mekanizma oluşturmaya çalışmışlardır¹⁴¹. Birleşmiş Milletler Antlaşmasının VII. bölümündeki 39-51. maddelerinde¹⁴² uluslararası barış ve güvenliğin korunması amacıyla, örgütün alabileceği önlemler ve bunların uygulanmasının nasıl yapılacağı düzenlenmiş bulunmaktadır¹⁴³. Bu bölümde düzenlenen önlemler yalnız üye devletlere değil, üye olmayan devletlere de uygulanabilecektir¹⁴⁴. Milletler Cemiyeti Misakı'nın 16. maddesinde de bu önlem ve

¹³⁹ BOZKURT, age, s.23.

¹⁴⁰ KESKİN, age, s.17.

¹⁴¹ AREND/BECK, age, s.45.

¹⁴² Yukarıda maddelere **"BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SÖZLEŞMESİ'NDE BARİŞİN TEHDİDİ, BOZULMASI VE SALDIRI EYLEMİ DURUMUNDA ALINACAK ÖNLEMLER İLE İLGİLİ MADDELERE İLİŞKİN KISACA AÇIKLAMA"** başlığı altında yer verildiği için tekrar değinilmeyecektir.

¹⁴³ VII. Bölümün konusunun, Güvenlik Konseyinin saldırı veya tehdidin barışı bozmaya kadar gitmesini önlemek olduğu belirtilmektedir. Fakat Birleşmiş Milletler süper bir devlet olmaması ve maddi güce sahip olmadığı göz önünde tutulursa yaptırımları daha çok manevi nitelikte görülmektedir (CHAUMONT, age, s.52-53). Ancak, VII. Bölümün bilhassa barışın tehdit edilmesi, bozulması veya saldırı halinde hükümler getirdiği de unutulmamalıdır (BOZKURT, age, s.24).

¹⁴⁴ BELİK, age, s.57; Bu bölümde öngörülen önlemler gerek doktrinde ve gerekse uluslararası antlaşmalarda müeyyide olarak kabul edilmiş ve değerlendirilmiştir. Bu önlemlerin ortak bir organ tarafından uluslararası hukuk alanında doğan bir ihlal veya haksızlığı gidermek üzere tüm üye

yaptırımlara yer verilmiştir. Fakat Milletler Cemiyeti Misakı'nda, yaptırımların uygulanması devletlerin isteğine bırakılmıştır. Birleşmiş Milletler sisteminde ise, merkezi bir uygulamaya gidilmiş ve yaptırımların uygulanmasının örgüt kararına bırakılması kısmen keyfiliği¹⁴⁵ ve Milletler Cemiyeti'ndeki hükümlerin aksayan yönlerini gidermeye çalışmıştır¹⁴⁶.

Güvenlik Konseyi kararı ile kuvvet kullanımı

Kuvvet kullanımının en önemli ikinci istisnasını Birleşmiş Milletler organları kararıyla kuvvet kullanımı oluşturur. Kore Savaşı ve Körfez Savaşı örneklerinde olduğu gibi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi barışı ve güvenliği bozduğunu düşündüğü devlete karşı kuvvet kullanılması kararı alabilir. Birleşmiş Milletler Şartı'nın 41. ve 42. maddelerinde belirtildiği üzere güvenliğin ve barışın sağlanması için Güvenlik Konseyi kararlar almak durumundadır. Güvenlik Konseyi kendiliğinden harekete geçebileceği gibi, Genel Kurul da Güvenlik Konseyi'nin dikkatini bir olaya çekebilir. Genel Sekreter'in de böyle bir imkânı vardır. Konsey üyelerinden biri veya başka bir ülke de böyle bir talepte bulunabilir. Ancak Güvenlik Konseyi bu taleplere bağımlı değildir. Güvenlik Konseyi'nin hangi kriterlere göre uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğuna, ya da tehdit edildiğine karar vereceği de net değildir. Mevcut örnekler de bu konuda bizlere yol göstermemektedir. Denebilir ki Güvenlik Konseyi'nin bu konuda oldukça geniş bir inisiyatifi vardır. Bu tablodan hareketle Güvenlik Konseyi kararlarının doğruluğunun uluslararası güç dengelerine bırakıldığı söylenebilir. Zaten kuruluş aşamasında dünyadaki güç dengelerini olabildiğince dengeli temsil ettiğine inanılan Güvenlik Konseyi'nin dünyadaki dengeleri dikkate alarak hareket edeceği düşünülmüştür. Güç kullanımı kararının sadece Kore'de ve Körfez Savaşı'nda alınmış olması da bu gerçeği doğrulamaktadır. Sürekli üyeler arasındaki rekabet ve veto yetkisi bu hakkın keyfi kullanımının en önemli engelleyicisi olmuştur.

devletlere eşit şekilde uygulanabilmesi nedeniyle birer müeyyide olarak kabulü gerekmektedir (ÖZMAN, age, s.290-291).

¹⁴⁵ Burada belirtmek istenen işleyiş mekanizmasında da görüleceği gibi, Konsey de bazı durumlar da keyfi hareket edebilmektedir (BOZKURT, age, s.24)

¹⁴⁶ ÖZMAN, age, s.291.

“Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler” adını taşıyan VII. Bölüm’de Güvenlik Konseyi’nin kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere ne gibi önlemler alabileceği açıklanmıştır. 39. Madde Güvenlik Konseyi’ne “barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu” saptama, “uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunma” yetki ve görevini verir. Güvenlik Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere, 39. Madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da uygun gördüğü geçici önlemlere uymaya da çağırabilir. Bu geçici önlemler tarafların haklarını, iddialarını ya da konumlarını hiçbir biçimde zedelemez. Ayrıca bu geçici önlemlerin yerine getirilmemesi halinde Güvenlik Konseyi bunu gereğince dikkate alacaktır. (Madde 40)¹⁴⁷. Buna rağmen geçici önlemlerin ne olduğu net bir şekilde belirtilmemiş, konu Güvenlik Konseyi’nin takdirine bırakılmıştır. Güvenlik Konseyi elbette ilk olarak kuvvet kullanımı gerektirmeyen önlemleri deneyecektir. Bunların işe yaramayacağı durumlarda veya yaramadığı durumlarda kuvvet kullanımına geçecektir. Zorlayıcı önlemler diyebileceğimiz önlemler 41. ve 42. maddelerde düzenlenmiştir. 41. Madde de “Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir¹⁴⁸” demektedir. Güvenlik Konseyi öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir (42. Madde). 43. Madde’ye göre “Birleşmiş Milletler’in tüm üyeleri, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak üzere, Güvenlik Konseyi’nin çağrısı ile özel anlaşma ya da anlaşmalar uyarınca, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli silahlı kuvvetleri ve geçit hakkını da içine almak üzere her türlü yardım ve kolaylığı Konsey’in

¹⁴⁷ BM Enformasyon Merkezi, BM Antlaşması, Ankara, 1997, s. 27.

¹⁴⁸ BM Enformasyon Merkezi, BM Antlaşması, Ankara, 1997, s. 27-28

hizmetine sunmayı yüklenirler¹⁴⁹”.Tıpkı Milletler Cemiyeti gibi, Birleşmiş Milletler de önlemler alınmasında üyeleri arasında yardımlaşmayı tercih etmektedir (49. Madde).50. Madde’de ise Güvenlik Konseyi önlemlerinden olumsuz etkilenen üyeler ve diğer devletlerin zararlarına değinilmiş ve “Güvenlik Konseyi tarafından bir devlet aleyhine önleyici ya da zorlayıcı önlemler alındığında, Birleşmiş Milletler üyesi olsun ya da olmasın başka herhangi bir devlet, bu önlemlerin yürütülmesi yüzünden özel ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalırsa, bu devletin, söz konusu sorunların çözümü için Güvenlik Konseyi'ne danışma hakkı vardır¹⁵⁰” denmiştir. Güncel olarak Güvenlik Konseyinin kuvvet kullanma hakkına ilişkin olarak, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Ban Ki Moon’un, Suriye'ye müdahale ile ilgili yaptığı açıklamayı örnek verebiliriz. Ban Ki Moon; "Kuvvet kullanımı yalnızca savunma ya da BM Güvenlik Konseyi kararıyla mümkündür" diyerek, ABD'nin Güvenlik Konseyi kararını beklemesi gerektiğine işaret etti. Ban Ki Moon, "Suriye'de kimyasal silah kullanımının kanıtlanması durumunda BM Güvenlik Konseyi birleşerek harekete geçmelidir¹⁵¹" dedi.

Şimdi genel olarak bahsettiğimiz bu konuların ayrıntısıyla incelemesine geçelim.

Güvenlik Konseyinin karar verebilmesi için gereken şartlar

Güvenlik Konseyi barışa, barışın bozulmasına yönelik her türlü tehdidi ve saldırganlığı belirleyip, tavsiyelerde bulunacaktır veya m. 41 ve 42’ye uygun olarak uluslararası barış ve güvenliği sağlayabilmek ne gibi tedbir ve fiillere başvurulacağına karar verecektir. Bu yetkiyi madde 39¹⁵² düzenlemektedir. Böylece madde 39 Güvenlik Konseyine iki fonksiyon vermektedir¹⁵³. Öncelikle barışa veya barışı bozmaya yönelik tehditleri veya saldırganlığı belirlemek; ikinci olarak, tavsiyelerde bulunmak veya

¹⁴⁹ BM Enformasyon Merkezi, BM Antlaşması, Ankara, 1997, s. 28.

¹⁵⁰ BM Enformasyon Merkezi, BM Antlaşması, Ankara, 1997, s. 29-30.

¹⁵¹ tr.euronews.com haberi./4 Eylül 2013.

¹⁵² BM Enformasyon Merkezi, BM Antlaşması, Ankara, 1997, s. 28.

¹⁵³ CİVELEK, age, s.19.

çözüm için hangi önlemlere başvurulacağını karar vermek¹⁵⁴. Yani 39. maddede öngörülen yaptırım mekanizmasının harekete geçirilmesi için gereken temel şart; “barışın tehdit edilmesi”, “barışın bozulması” veya “saldırı hali”nin varlığının Güvenlik Konseyi tarafından tespit edilmesidir¹⁵⁵.

Barışın tehdit edilmesi

Barışın hangi durumlarda tehdit edildiğinin tespiti oldukça güçtür. Bu durumu kesin kural ve şekillere bağlamak imkânsızdır¹⁵⁶. Değerlendirmenin yapılmasında Güvenlik Konseyinin takdir yetkisi oldukça geniştir. Güvenlik Konseyi veya Genel Kurul’un barışı tehdit eden durumların değerlendirilmesi konusunda herhangi bir yerleşmiş uygulaması olmadığı gibi; iki organ arasında uygulama birliği de bulunmamaktadır. 39. madde de belirtilen barışın, uluslararası barış olduğu konusunda şüphe yoktur. Çünkü Birleşmiş Milletler Antlaşması madde 2/7; devletlerin milli yetkilerine ilişkin konularda örgütün müdahalesine imkân vermemektedir. Fakat VII. Bölümde öngörülen zorlama tedbirlerinin uygulanmasına hâlel gelmeyeceği açıklanmıştır. Zaten, 39. maddede ki barışı, uluslararası barış olarak kabul etmezsek iki hükmü bağdaştırmak zor olacaktır¹⁵⁷.

Barışın bozulması

Hangi durumların barışı tehdit eder nitelikte olduğu konusunda bir kesinlik olmadığı gibi, hangi durumlarda barışın bozulmuş sayılacağı Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda açıkça düzenlenmiş değildir. Bu konudaki değerlendirmenin yapılmasında da Güvenlik Konseyi’nin yetkisi oldukça geniştir¹⁵⁸. Yine de bozulma hali, tehdide göre daha somut bir hal ifade ettiğinden bu durumu tespit daha kolaydır. Burada ki zorluk ise, hangi tarafın barışı bozduğunun yani saldıran tarafın

¹⁵⁴ AREND/BECK, age, s.48.

¹⁵⁵ ÖZMAN, age, s.293-294.

¹⁵⁶ BOZKURT, age, s.25.

¹⁵⁷ ÖZMAN, age, s.294-295.

¹⁵⁸ BOZKURT, age, s.26.

belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır¹⁵⁹. Bugüne kadar Güvenlik Konseyi Kore ve Kuveyt olaylarında barışın bozulduğuna karar vermiştir.

Saldırı durumu

Saldırı; bir devletin, başka bir devlete ait egemenliğine, ülke bütünlüğüne, siyasal bağımsızlığına karşı veya Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın amaç ve ilkelerine aykırı diğer bir şekilde silahlı kuvvet kullanmasıdır¹⁶⁰. Uluslararası hukukta en çok tartışılan ve uzun bir süre genel tanımı yapılamayan alanlardan biri de saldırı kavramıdır. Bu konuda yapılan çalışmalar Milletler Cemiyeti döneminden 1974'lere kadar devam etmiştir¹⁶¹. Milletler Cemiyeti döneminde saldırının tanımlanması sorunu, Sovyetler Birliği'nin 6 Şubat 1933'de Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nda bir sözleşme tasarısı ortaya atmasıyla başlamıştır. Bu tasarıyla ilgili oluşturulan Komisyonda hazırlanan raporda beş durumda birine ilk başvuran devletin saldırgan sayılacağı düzenlenmiştir. Bu beş durumu sayacak olursak;

1. Bir devletin başka bir devlete savaş ilan etmesi
2. Savaş ilanı olmaksızın bir devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devletin ülkesini istila etmesi
3. Savaş ilan etmeksizin, bir devletin kara, deniz ya da hava kuvvetleriyle bir başka devletin ülkesine, gemilerine veya uçaklarına saldırması
4. Bir başka devletin kıyıların ya da limanlarının ablukası
5. Bir devletin ülkesinde bulunan ve bir başka devletin ülkesini istila amacı güden silahlı çetelere yardım etmesi ya da alınabilecek önlemleri almamasıdır¹⁶².

Bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Sovyetler Birliği, Türkiye ve komşuları arasında imzalanan saldırının tanımlanması ilkelerinde bu kurallar benimsenmiştir¹⁶³. Birleşmiş Milletler Antlaşması hazırlanırken, San Francisco

¹⁵⁹ ÖZMAN, age, s.295-296.

¹⁶⁰ ÇAYCI, age, s.21.

¹⁶¹ BOZKURT, age, s.26.

¹⁶² BOZKURT, age, s.27.

¹⁶³ MERAY, age, s.239-240.

çalışmaları sırasında saldırı kavramı üzerinde de durulmuştur. Ancak, savaş yöntemlerindeki gelişmeler nedeniyle saldırının belli bir kalıp içerisinde bir tanımının oldukça güç olduğu ileri sürülmüştür. Yapılacak bir tanımlamanın bütün saldırı şekillerini içermesinin mümkün olmayacağı ve bu nedenle oluşacak boşluk ve eksikliklerden saldırgan devletlerin yararlanabileceği gibi gerekçelerle saldırı halinin tanımlanmasından vazgeçilmiştir. Hangi hallerin saldırı teşkil edeceğinin belirlenmesi yetkisi de Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir¹⁶⁴. Uygulamada bu tanımlamaların tek tarafı olarak yorumlandığı görülmektedir. Konsey, saldırgan davranışın ne olduğunu hiçbir zaman açıklamamıştır. Ama Genel Kurul saldırganlığı tanımlayabilmek için yıllarca uğraşmıştır. Genel Kurul 1974'de "Saldırının Tanımı Kararı"nı kabul etmiştir¹⁶⁵. Ancak bu tanımın ne Konseyi ne de devletleri bağlayıcı olmaması eleştirilmiştir¹⁶⁶. Genel Kurul'un 17 Kasım 1950 tarihli kararıyla, saldırının tanımlanması görevi Uluslararası Hukuk Komisyonu'na verilmiştir. K uzun yıllar komisyon çalışmaları uzun yıllar sürmüş ve nihayet Genel Kurul'un 14 Aralık 1974 tarihli kararıyla saldırının tanımlanmasında uzlaşma sağlanmıştır¹⁶⁷. Kabul edilen metnin¹⁶⁸ I. maddesinde saldırı şöyle tanımlanmıştır: "Saldırı, bir devletin, bir başka devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı silah kullanması, ya da bu tanımlamaya uygun olarak, Birleşmiş Milletler Antlaşması'yla bağdaşmaz başka bir yola başvurusudur". Bu maddenin getirdiği tanım dolaylı kuvvet kullanımlarının tümünü kapsamamaktadır¹⁶⁹. 3. madde de ise, saldırı sayılacak fiiller tahdidi olmaksızın örnekleme yoluyla sayılmaktadır. Bunlar;

1. Bir devlet ülkesinin bir başka devletin silahlı kuvvetleriyle istilasına ya da saldırıya uğramasına ya da bu saldırı sonucunda geçici bile olsa, bir askeri işgal veya bir devlet ülkesini kuvvet kullanarak kendi ülkesine katmak.
2. Bir devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devletin ülkesini bombardıman etmesi ya da diğer devlet ülkesine karşı her türlü silahları kullanması.

¹⁶⁴ ÖZMAN, age, s.297-298.

¹⁶⁵ BOZKURT, age, s.27.

¹⁶⁶ AREND/BECK, age, s.48.

¹⁶⁷ CHAUMONT, age, s.54.

¹⁶⁸ Kararın Türkçe çevirisi için bkz. GÜNDÜZ, Aslan, **Milletlerarası Hukuk Ve Milletlerarası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler**, 2.Baskı, İstanbul 1994, s.62-63.

¹⁶⁹ TOLUNER, age, s.402.

3. Bir devletin silahlı kuvvetlerinin diğ er bir devletin kıyılarını veya limanlarını abluka altına alması.
4. Bir devletin silahlı kuvvetlerinin bir baş a devletin kara, hava, deniz kuvvetlerine veya sivil hava gemileri ve ticaret gemilerine saldırması.
5. Bir devletin ülkesinde kendi rızasıyla bulunan bir baş a devlet silahlı kuvvetlerinin antlaş ma şartlarına aykırı olarak kullanılması veya süresi bitmesine rağ men o devlet ülkesini terk etmemesi
6. Ülkesini bir baş a devletin faydalanmasına sunan devletin, bu ülkeyi bir saldırı fiili için kullandığını kabul etmesi.
7. Bir devletçe veya bu devlet adına bir baş a devlete karşı silahlı gruplar, düzensiz kuvvetler ya da paralı askerler gönderilmesi veya böyle bir harekete teşebbüs edilmesi¹⁷⁰.

Bu eylemler 3. madde gereğ nce; bir savaş ilanı bulunması da saldırı olarak değ rlendirilecektir¹⁷¹. Günümüzde saldırı savaşı uluslararası barı a karşı bir suç teşkil etmesi nedeniyle, saldıran devletin uluslararası sorumluluğ nı gerektirmektedir¹⁷².

Güvenlik Konseyinin kuvvet kullanılmasına dair karar verme usulü

Birleş miş Milletler sisteminde yer alan yaptırımların uygulanmasına, bu itibarla kullanılmasına da karar verecek temel yetkili ve sorumlu organ Güvenlik Konseyi'dir¹⁷³. Güvenlik Konseyi 24. madde gereğ nce uluslararası barış ve g venliğ n korunması görevini yaparken Birleş miş Milletler Antlaş ması amaç ve ilkelerine uygun hareket edecektir¹⁷⁴. Dolayısıyla kuvvet kullanma kararı verirken de, aynı şekilde, Birleş miş Milletler Antlaş ması amaç ve ilkelerine uygun hareket etme zorunluluğ  vardır.

¹⁷⁰ MERAY, age, s.240-241( rg tler).

¹⁷¹ TOLUNER, age, s.403.

¹⁷² ÇAYCI, age, s.24.

¹⁷³ GÖNLÜBOL, Te kilatlanma, s.318.

¹⁷⁴ C VELEK, age, s.16.

Güvenlik Konseyi'nin hangi durumlarda yetkili olacağı konusu 39. madde de açıkça düzenlenmemiştir¹⁷⁵. Buna ilişkin diğer maddelere bakacak olursak; 99. madde de Genel Sekreter'in, 11. madde de ise, Genel Kurul'un Güvenlik Konseyi'nin bir konuyu ele alınmasını isteme yetkisi düzenlenmektedir. Madde 11/3'de uluslararası barış ve güvenliğin tehlike içerisinde olduğu durumlarda Genel Kurul'un, Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebileceği, aynı maddenin ilk paragrafında da böyle durumlarda tavsiyelerde bulunabileceğine hükmedilmiştir¹⁷⁶. Ayrıca 39. maddeyi bizzat Güvenlik Konseyi'nin ya Konsey üyelerinden ya da başkanın önerisi ile ele alması mümkündür¹⁷⁷. Bu yöntemlerin tümünde Güvenlik Konseyi'nin en önemli görevi ortadaki barışa yönelik tehdit, bozulma ya da saldırı iddiasının doğruluğunu öncelikle belirlemektir¹⁷⁸. Güvenlik Konseyi 39. maddeyi ilgilendiren bir durumun belirlenmesi konusunda oldukça geniş bir yetkiye sahip olmakla birlikte, bu yetkisini kullanırken diğer Birleşmiş Milletler organları ve üye devletlerin talep ve iddialarıyla bağlı değildir. Güvenlik Konseyi'nin bu konuda aldığı kararların Birleşmiş Milletler amaç ve ilkelerine uygunluğunu denetleyecek bir makam da yoktur¹⁷⁹. Güvenlik Konseyi'nin 39. maddeyi ilgilendiren bir durumu belirlemesi halinde mutlaka zorlayıcı önlemlerin uygulanması söz konusu olmayabilir, dolayısıyla bunun yerine başka önlemlere de başvurmak mümkündür¹⁸⁰.

Güvenlik Konseyinin alabileceği önlemler

Geçici önlemlerin uygulanması

Güvenlik Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek üzere, 39. madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da istenir gördüğü geçici önlemlere çağırabilir. Bu geçici önlemler tarafların haklarını, iddialarını ya da konumlarını hiçbir biçimde zedelemeyiz. Geçici önlemlerin yerine getirilmemesi halinde, Güvenlik Konseyi bunu dikkate alacaktır. Alınacak geçici

¹⁷⁵ BOZKURT, age, s.29.

¹⁷⁶ ÖZMAN, age, s.299-301.

¹⁷⁷ ÖZMAN, age, s.301.

¹⁷⁸ GÖNLÜBOL, Teşkilatlanma, s.318.

¹⁷⁹ GÖNLÜBOL, Teşkilatlanma, s.318

¹⁸⁰ GÖNLÜBOL, Teşkilatlanma, s.318; CİVELEK, age, s.19-20.

önlemlerin neler olabileceği BM Antlaşması'nda belirtilmemiştir. Güvenlik Konseyi, geçici önlemlerin belirlenmesi konusunda inisiyatifini kullanabilir. Uygulamada geçici önlemler çatışmanın durdurulması, silahlı kuvvetlerin belirlenen bölgelerden geri çekilmesi, sorunlu bölgede uluslararası denetimin kabul edilmesi, tarafların uyuşmazlık nedeniyle başvurdıkları zararlar karşılık verme politikalarından vazgeçmeleri şeklinde olabilmektedir. Geçici önlemlerin alınabilmesi için, barışın tehdit edildiğinin veya bozulduğunun ya da saldırı fiilinin varlığının söz konusu olmasına rağmen, uygulamada Güvenlik Konseyi, bu tür bir tespiti yapmaksızın, uyuşmazlıkların giderilmesinde izlenecek yöntem bakımından VI. ve VII. Bölüm hükümleri arasında her hangi bir ayırım yapmadan, uygun gördüğü zaman, tarafları geçici önlemler almaya çağırmaktadır¹⁸¹.

Zorlayıcı önlemlerin uygulanması

Zorlayıcı önlemler Birleşmiş Milletler Antlaşması 41 ve 42. maddelerde düzenlenmiştir. Antlaşmada silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren ve gerektirmeyen yaptırımlar olmak üzere iki çeşit yaptırım öngörülmüştür. Birleşmiş Milletler sisteminde, Milletler Cemiyeti sisteminde olduğu gibi, uygulanacak yaptırımların etkili olabilmesi için üyelerin yardımlaşması esası kabul edilmiştir. Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Ortak Tedbirler Komitesi'nin raporunda yer alan sıra içinde, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın uygulayabileceği yaptırımları inceleyelim¹⁸².

Silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen önlemler

Güvenlik Konseyi, 41. madde gereğince, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanılmasını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler ekonomik ilişkiler ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, telefon ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tamamının veya bir kısmının kesintiye uğratılması olabileceği gibi,

¹⁸¹ GÖNLÜBOL, age, s.362.

¹⁸² BOZKURT, age, s.31.

diplomatik ilişkilerin kesilmesini de içerebilir¹⁸³. Bu tedbirlerin başlıca özellikleri yalnızca ekonomik ve siyasal olmaları ve askeri bir unsur taşımamalarıdır¹⁸⁴. Güvenlik Konseyi'nin başvurabileceği önlemler bunlarla sınırlı değildir. Konsey, silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen diğer önlemlere de başvurabilir. Bu konuda Güvenlik Konseyi'nin geniş bir yetkisi vardır. Birleşmiş Milletler üyesi devletler, Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu silahlı kuvvet kullanılmasını gerektirmeyen önlemlere uymak zorundadırlar¹⁸⁵. Ancak bu kararın, 39. maddeye göre, uluslararası barışın tehdit edildiği veya bozulduğu ya da bir saldırı eyleminin tespit edilmesi durumunda üyeler için bağlayıcı olması söz konusudur. Uygulamada, 41. madde çerçevesinde başvuru alan önlemlerden istenilen sonuçları elde edilememektedir. Yaptırım kararlarına maruz kalan tarafın, uygulanan yaptırımlardan etkilenmeyecek derecede güçlü bir ekonomik yapısı olabileceği gibi, yaptırım kararlarının uygulanması sonucu, ekonomik kayıplara uğrayacak olan üye devletlerin bulunması veya yaptırım uygulanan devlete bir takım nedenlerden dolayı kendini yakın hisseden üye devletlerin, konulan yasakları gizlice ihlal ederek o devlete yardım göndermeleri söz konusu olabilmektedir¹⁸⁶. Soğuk Savaş sona erdikten sonra, 41. maddenin uygulanması, Körfez Savaşı ve Yugoslavya ile sınırlı kalmamıştır. Güvenlik Konseyi bu yetkisini Somali, Libya, Liberya, Haiti ve Ruanda' da ki olaylarda da kullanmıştır.

Diplomatik yaptırımlar

Antlaşmada diplomatik yaptırımlar konusunda bir açıklık yoktur. Yalnızca diplomatik ilişkilerin kesilmesinden söz edilmektedir. Bir zorlama aracı olarak diplomatik ilişkilerin kesilmesi, hukuka aykırı davranıştan vazgeçirme ve hukuka uymayı sağlamak amacıyla, kuralı ihlal eden devlete uygulanır. Bu yola, söz konusu devletin uluslararası hukuka aykırı davranışından zarar gören devletler başvurabileceği

¹⁸³ Güvenlik Konseyi, 6 Ağustos 1990 tarihli, 2933. oturumunda kabul ettiği 661 sayılı kararla Irak'a ambargo konmasını kararlaştırmıştır. Benzer bir ambargo kararı daha sonra Balkanlar'daki savaşa Yugoslavya için alınmıştır.

¹⁸⁴ CİVELEK, age, s.147.

¹⁸⁵ Körfez Savaşı'nda, Güvenlik Konseyi'nin Irak'a karşı aldığı ambargo kararına uyan üye ülkelerin basında Türkiye gelmektedir.

¹⁸⁶ GÖZEN, Ramazan, "Türkiye'nin II. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları", **Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim**, Der: İhsan D. Dağı, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1998, s. 181-183.

gibi; bir uluslararası örgüt çerçevesinde alınan karara dayanarak, ortak bir önlem olarak da başvurulabilir¹⁸⁷.

Ortak Tedbirler Komitesi tarafından sınırlayıcı olmamak kaydıyla diplomatik yaptırımları şöyle sıralayabiliriz¹⁸⁸:

a. Özellikle aşağıdaki konularda taraflara yapılan çağrılar:

1. Tarafları uyuşmazlıklarını barışçı yollarla çözümlemeye davet eden çağrılar
2. Tarafları uyuşmazlıklarını belirli bir usule göre çözümlemeye davet eden çağrılar
3. Tarafları Antlaşmaya aykırı veya barışı tehdit edecek nitelikte davranışlarda bulunmaktan çekinmeye veya bu çeşit davranışlara son vermeye davet eden çağrılar
4. Tarafları barışın tehdit edildiği, bozulduğu veya bir saldırı fiilinin var olduğu durumlarda belirli geçici tedbirlere uymaya davet eden çağrılar

b. Barışın tehdit edildiği, bozulduğu veya bir saldırı fiilinin var olduğu durumlarda sorumlu taraf veya tarafların saptanması ve bunlara yapılan ihtarlar

c. Güvenlik Konseyi veya Genel Kurulca yapılan çağrılar veya alınan tedbirleri desteklemek amacıyla yapılan ortak diplomatik ihtarlar

d. Diplomatik ilişkilerin kesilmesi veya bu ilişkileri etkileyici diğer tedbirler:

1. Misyon şeflerinin geri çağırılması
2. Diplomatik misyonun geri çağırılması
3. Ticari acentaların kapatılması
4. Konsoloslukların kapatılması

e. Üye devletlerin bazı hak ve ayrıcalıkları kullanmasının durdurulması

f. Teşkilattan çıkarma

g. Tehdit veya kuvvet kullanılarak gerçekleştirilen değişikliklerin tanınmaması¹⁸⁹.

¹⁸⁷ MERAY, age, Giriş 11, s.444.

¹⁸⁸ BOZKURT, age, s.31.

¹⁸⁹ ÖZMAN, age, s.341-342.

Diplomatik yaptırımların uygulanmasında Antlaşmada öngörülen açık yetkiler dışında Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi yetkili kabul edilebilir¹⁹⁰. Gerçek anlamda bir diplomatik yaptırım olarak nitelendirilebilecek diplomatik ilişkilerin kesilmesi şeklindeki yaptırımların uygulanmasına Birleşmiş Milletler organlarınca az başvurulmaktadır¹⁹¹. Bu konudaki uygulamalara bir örnek verecek olursak; ilk ve en önemli örneği ele alalım.

Diplomatik ilişkilerin kesilmesine dair İspanya olayı

İspanya olayına kısaca bakacak olursak; Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, II. Dünya Savaşı sonrası İspanya’ da yönetimde olan Franco rejimini benimsemediğinden 9 Şubat 1946’da aldığı bir kararla İspanya’nın Birleşmiş Milletler’e kabul edilmesinin desteklenmemesine ilişkin San Francisco ve Postdam kararlarına uygun davranılmasını üyelere istedi. Bu konuyla ilgili olarak ise kurulan Alt Komite raporunda, İspanya’ da ki uluslararası barışa yönelen tehdidin VII. Bölümde öngörülen anlamda olmadığı sonucuna varıldı. Güvenlik Konseyi bu konuda alınacak önlemlerle ilgili bir karar vermeden 4 Kasım 1946’da İspanya sorunu Konsey gündeminden çıkarıldı. Çıkarıldıktan sonra yoğun tepki ve taleplerle karşılaşan Genel Sekreter konuyu Genel Kurul gündemine almıştır. Genel Kurul, 12 Aralık 1946 tarihli kararıyla Franko Hükümetinin İhtisas teşekküllerine ve bunların toplantılarına katılmasının önlenmesini, üye devletlerin büyük ve orta elçilerini İspanya’dan derhal geri çekmesini tavsiye etti. Ayrıca Genel Kurul, İspanya’da makul bir süre içinde yeni bir hükümet kurulmadığı takdirde, Güvenlik Konseyi’nin başka önlemler almasını, Güvenlik Konseyi ve üye devletlerin bu karar gereğince yaptıkları işleri Genel Kurul’a bildirmelerini de istedi. Bu kararların büyük katılımı ile uygulanmasına rağmen 1950 yılında konunun yeniden ele alındığı *ad hoc* siyasi komitede 1946 kararının Franco hükümetine etkili olmadığı belirtildi. Bu çerçevede birçok devletin itirazı nedeniyle Genel Kurul, 1946 tarihli elçilerin çekilmesine ilişkin kararını geri aldı. Böylece Birleşmiş Milletler’in gerçek anlamda ilk diplomatik yaptırım girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Benzer şekilde Genel Kurul’un 1962’de Güney Afrika aleyhine ırkçı uygulamaları nedeniyle aldığı

¹⁹⁰ ÖZMAN, age, s.342.

¹⁹¹ BOZKURT, age, s.33.

diplomatik yaptırım uygulaması kararı etkili olamadığından, bu devlete daha sonra ekonomik yaptırım uygulanmasına hız verildi¹⁹².

Ekonomik yaptırımlar

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi diplomatik yaptırımların yetersiz kaldığı devletleri etkilemediği görülmesi üzerine ekonomik yaptırımlara başvurulmasını zorunlu kılmıştır. Antlaşmada, ekonomik yaptırımların neler olduğu belirtilmeksizin; 41. maddede ekonomik ilişkilerin tamamen veya kısmen kesilmesinden söz edilmiştir. Ekonomik yaptırımlara ilk kez Kore’de askeri önlemleri desteklemek için başvurulmuştur. Ve 18 Mayıs 1951’de Genel Kurul tarafından Kuzey Kore ve Çin’e silah ve stratejik madde ambargosu uygulanmasına karar verildi. Daha sonra sırasıyla 1962 yılında Güney Afrika Cumhuriyeti’ne, Portekiz’e ve Rodezya’ya ekonomik yaptırım uygulandı¹⁹³. Ayrıca yaptırımlar; evrensel, bölgesel veya ülkesel (bireysel) bazda uygulamaya konulabilir. Birleşmiş Milletler’in 1966 yılında Rodezya’ya karşı uyguladığı yaptırımlar evrensel, Arap Birliği’nin 1979’a kadar Mısır’a uyguladığı yaptırımlar bölgesel, ABD’nin 1962’de Küba’ya karşı uyguladığı yaptırım kararı ülkesel (bireysel) yaptırım kararları olarak değerlendirilebilir. Yaptırımlar önlem (*measures*) olarak uygulanabileceği gibi karşı-önlem (*counter-measures*) olarak da uygulanabilir.

Silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren önlemler (Askeri yaptırımlar)

Güvenlik Konseyi, 41. maddede öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, 42. madde gereğince, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli gördüğü her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler ablukayı ve BM üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir¹⁹⁴. Askeri önlemlerin alınması kararı, Güvenlik Konseyi tarafından

¹⁹² ÖZMAN, age, s.343-348, BOZKURT, age, s.33.

¹⁹³ ÖZMAN, age, s.348-349.

¹⁹⁴ Güvenlik Konseyi, 25 Ağustos 1990 yılında, 2938. oturumunda aldığı 665 sayılı karar ile de Irak’a abluka uygulanmasını istemiştir

verilmektedir. Konsey, uluslararası barış ve güvenliğin korunması veya yeniden sağlanması için hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla gerekli görülen her türlü girişimlerde bulunabilir. Ancak, Güvenlik Konseyi'nin bu yola başvurusu, bütün barışçı önlemlerin alınıp sonuç vermemesi üzerine gerçekleşebilmektedir. Silahlı kuvvet kullanımını gerektiren kararların alınması, Antlaşmanın 27/2. Maddesine göre, yani sürekli üyelerin tamamının oyları da olmak üzere dokuz üyenin olumlu oyu ile alınır. Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyeleri isterlerse askeri önlemleri içeren kararı veto edebilirler¹⁹⁵. 25. madde gereğince de bütün üye devletler Güvenlik Konseyi'nce alınan kararları kabul ederler. Zorlayıcı tedbirlerle ilgili 41. ve 42. madde gereğince alınacak kararların bağlayıcılığı genellikle kabul edilmektedir¹⁹⁶. 42. madde, Güvenlik Konseyi'ne 39. madde gereğince tanınan yetkinin tatbikatına yöneliktir. Güvenlik Konseyi'nin 42. madde gereğince üye devletlerin silahlı zorlamaya katılmalarını talep etmesi, 43. maddede belirtilen şartların yerine getirilmesine bağlıdır. 43. madde gereğince, Birleşmiş Milletler üyesi devletler tek tek ya da gruplar halinde, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için, Güvenlik Konseyi ile müzakereler yaparak, Güvenlik Konseyi'nin emrine verecekleri silahlı kuvvetlerin sayısı, niteliği, hazırlık derecesi ile sağlanacak yardımı belirten özel anlaşma ya da anlaşmalar yapacaklardır. Bu anlaşmalar en kısa zamanda Güvenlik Konseyi'nce müzakere edildikten sonra, devletlerin anayasalarına göre onaylanacaktır. Bu şekilde kabul edilecek anlaşmalarla, Güvenlik Konseyi'nin kontrolünde sürekli bir askeri güç bulunacaktır. Antlaşmayı hazırlayanlar, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için, silahlı kuvvetler sağlanması konusunda üç farklı olasılık göz önünde bulundurmuşlardır. Bunlar;

1. Ulusal orduların üstünde hatta onların yerini alan uluslararası sürekli bir ordu oluşturmak,
2. Belirli amaçlar için uluslararası yönetim altında ulusal birlikler oluşturulmak,
3. Ulusal stratejik yönetim ve taktik komutaya dokunmadan, ulusal silahlı kuvvetlerin genel bir uluslararası yönetimde işbirliği içinde olmaları. Üçüncü olasılık

¹⁹⁵ Soğuk Savaş döneminde çokça kullanılmakta olan veto hakkından dolayı BM Güvenlik Konseyi'nden karar almak neredeyse imkânsız hale gelmişti. 1 Eylül 1999 tarihi itibarıyla sürekli üyelerden Çin 4, Fransa 18, İngiltere 32, ABD 72 ve Rusya (eski SSCB) 119 kez olmak üzere toplam 225 kez veto haklarını kullanmışlardır.

¹⁹⁶ Meray, age, s. 415.

BM Antlaşması'nın kabul ettiği sistem olmasına rağmen uygulamada gerçekleştirilememiştir. Antlaşmanın 43. maddesine göre, her üye devlet Güvenlik Konseyi ile anlaşmalar yaparak, BM' e vereceği askeri gücü belirlemesi gerekirken bu güne kadar bu tür bir anlaşma yapılamamıştır¹⁹⁷. Birleşmiş Milletler, kuvvet kullanma ihtiyacı duyduğunda barışın ihlal edildiği tespitini yaparak üye ülkelerin kuvvet kullanmalarına izin vermektedir. Güvenlik Konseyi, silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren önlemlere başvurulmasına karar verme yetkisini korumakla birlikte, bu tedbirlerin uygulanması ile ilgili yetkisini üye devletlere devretmektedir. 45. maddeye göre üye devletler, zorlayıcı önlemlerin devamını sağlamak için derhal kullanılabilir ulusal hava kuvveti birlikleri bulundurmalıdır. Bu birliklerle ilgili planlar Askeri Kurmay Komitesi'nin yardımı ile Güvenlik Konseyi tarafından belirlenecektir. 46. madde, silahlı kuvvetlerin kullanılmasına yönelik planların Askeri Kurmay Komitesi'nin yardımıyla Güvenlik Konseyi tarafından belirleneceğini ifade ederken, askeri, stratejik ve teknik planlamalarda tavsiyede bulunmada Askeri Kurmay Komitesi'ne genelkurmay görevi yüklemiştir¹⁹⁸. 47. madde Askeri Kurmay Komitesi'nin kuruluşu ile ilgilidir. Bu Komite, Güvenlik Konseyi'nin sürekli üyelerinin Kurmay Başkanları'ndan ya da onların temsilcilerinden oluşur. 48. madde, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin önlemler alırken, bu önlemlere ait kararların Birleşmiş Milletler üyelerinin tamamı veya bir kısmı tarafından alınabileceğini öngörmektedir. 50. madde ise, Güvenlik Konseyi tarafından bir devlet aleyhine alınan önleyici ya da zorlayıcı önlemlerden dolayı, Birleşmiş Milletler üyesi olan veya olmayan her hangi bir devlet, özel ekonomik bir takım zorluklarla karşılaşrsa, bu zorlukların çözümü için, Güvenlik Konseyi'ne başvurabileceği belirtilmektedir. Uygulamada, zorlayıcı önlemlerin kabul edilmesinde Güvenlik Konseyi'nce güçlüklerle karşılaşılabilir göz önünde bulundurularak 51. maddeye meşru müdafaa ile ilgili hüküm konulmuştur. Bu maddeye göre; "Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birisinin silahlı bir saldırıya uğraması halinde, Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya kadar, bu üyenin doğal hakkı olan, bireysel ya

¹⁹⁷ GÜNDÜZ, Aslan, **Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar**, Beta Yayınları, İstanbul, 1998, s. 48.

¹⁹⁸ Gündüz, age, s. 48.

da ortak meşru müdafaa hakkına hâlel getirmeyeceği” belirtilmektedir. Dolayısıyla Güvenlik Konseyi’nce alınacak zorlayıcı önlemlerin işlerlik kazanmasına kadar, saldırıya uğrayan devlet bireysel veya müttefikleri aracılığıyla bu hakkını kullanabilecektir. Bir saldırı olması halinde ise saldırıya uğrayan devlet tarafından alınan meşru müdafaa kararlarının derhal Güvenlik Konseyi’ne bildirilmesi gerekir¹⁹⁹.

Güvenlik Konseyi kararlarının bağlayıcılığı

Birleşmiş Milletler Anlaşması’nda yer alan kavram farklılıkları, Güvenlik Konseyi kararlarının bağlayıcılığı üzerinde tereddütler uyandırmaktadır. Örneğin, 39. madde Güvenlik Konseyi’nin “tavsiyelerinden” ve “kararından” bahsederken (39. Madde 200: Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden tesis edilmesi adına “tavsiyelerde” bulunur ya da 41. ve 42. Maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını “kararlaştırır”), 40. ve 41. maddeler “davetinden” (40. Madde 201: Güvenlik Konseyi, durumun ağırlaşmasını önlemek amacıyla 39. Madde uyarınca tavsiyelerde bulunmadan ya da önlemleri kararlaştırmadan önce, ilgili tarafları gerekli ya da uygun gördüğü geçici önlemlere uymaya “davet edebilir”... 41. Madde 202: Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya “davet edebilir”...) söz edilmektedir. Bilhassa 40. maddede geçen davet kavramı üzerinde yazarlar arasında tartışmalar bulunmaktadır. Bazı yazarlar, bu maddede yer alan davete devletlerin uymasını zorunlu görmektedirler. Çünkü Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın 25. maddesinde üye devletlerin Güvenlik Konseyi kararlarına uyacakları açıkça düzenlenmiştir. Bir grup yazar ise, Güvenlik Konseyi’nin kararına göre duruma bakmaktadır. Konsey, açıkça karar alabilme yetkisine sahip olduğundan bu hususu kararında belirtileceği söylemektedirler. Davetin tavsiye şeklinde de yorumlanabileceği söylenmiştir.

¹⁹⁹ Gönübol, age, s. 365., Civelek, age, s. 149

²⁰⁰ BM Enformasyon Merkezi, BM Antlaşması, Ankara, 1997, s. 28.

²⁰¹ BM Enformasyon Merkezi, BM Antlaşması, Ankara, 1997, s. 28-29.

²⁰² BM Enformasyon Merkezi, BM Antlaşması, Ankara, 1997, s. 29.

Zorlayıcı tedbirlerle ilgili olarak 41. ve 42. maddeler uyarınca alınacak kararların bağlayıcılığı genellikle kabul edilmektedir. Güvenlik Konseyi bu yaptırımlara ilişkin bir karar verdiğinde, bu karar tüm Birleşmiş Milletler üyeleri için bağlayıcıdır. Aynı şekilde Güvenlik Konseyi'nin direktifi ile üye devletler görevi yerine getirmek yükümlülüğü altına girerler. Buna ilişkin 48. maddeye göre, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla Güvenlik Konseyi'nin almış olduğu kararları yerine getirmek için yine Güvenlik Konseyi'nin belirlemesi üzerine tüm veya bir kısım üye devletler yükümlülük altına girerler. Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'nin 42. maddesi, Milletler Cemiyeti Misakı'ndan açıkça farklı bir düzenleme içermektedir. Çünkü Milletler Cemiyeti Konseyi, sözleşmeyi bozan devlete karşı yaptırımda bulunmayı yalnızca "tavsiye" edebilmekteydi. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, herhangi bir ihlalin engellenmesi için aldığı yaptırım kararlarında ihlalin uluslararası barış ve güvenliği bozup bozmamasını göz önünde bulundurmak zorundadır. Diğer bir anlatımla, Güvenlik Konseyi yaptırım kararlarını ancak uluslararası etkileri olan bir olaya karşı alabilir. Bu durum kimi ihlallerin uluslararası etki doğurup doğurmadığı sorunsalını beraberinde getirmektedir. Güvenlik Konseyinin işlevine en büyük engellerden biri veto yetkisidir. Daimi üyelerin veto hakkı Birleşmiş Milletler Antlaşması ile sağlanmışsa da, özellikle ilk zamanlarda, bu hakkın çok sık kullanımı dolayısıyla hemen her türlü Güvenlik Konseyi kararlarını bloke etmesi, bu sözleşmeyi hazırlayanların bile beklemediği bir durumdu. 1945 yılından beri veto hakkı Konseyin birçok saldırgan devlete karşı alabileceği fiillere engel olmuştur²⁰³. Örneğin İngiltere ve Fransa tarafından yapılan vetolar 1956' da Süveyş Kanalı ile ilgili harekâtlara engel olmuştur. Yine Sovyetler Birliğinin Hindistan'ın Goa'yı işgalinden sonra yaptığı vetolar Konseyin çabalarını boşa çıkarmıştır. Yine Sovyetler 'in Afganistan'ı işgalinden sonra da durum aynıdır. Yarım yüzyılı aşan Birleşmiş Milletler uygulamasında, saldırgan devletlere karşı sadece iki kez kuvvet kullanımı söz konusu olmuştur. Bunlar, Kore ve Körfez olaylarıdır. Güvenlik Konseyi, kuvvet kullanımına yönelik kararlardan ilkinin Sovyetler Birliği temsilcisinin yokluğunda; ikincisini ise, ideolojik bir dönüşüm yaşayan dünyanın o günkü siyasi ortamında alabilmiştir. Gelecekte veto hakkının, Güvenlik Konseyi kararlarını hangi yönde etkileyeceği, önceden kestirilebilir

²⁰³ BOZKURT, age, s.40.

değildir²⁰⁴. Örneğin, bir ülke kendi vatandaşlarına karşı haksız bir muamelede bulunursa, bu durum karşısında Güvenlik Konseyi'nin yaptırım kararına başvurusu hukuki midir? Bu soruya verilecek cevap böylesi bir kararın “Barışın Bölünmezliği” ilkesi çerçevesinde hukuki olacağı yönündedir. Küreselleşen bir dünyada hiçbir ülke; çevreyi kirletiyorum ama “kendi ülkemde”, vatandaşlarıma kötü muamele ediyorum ama “kendi vatandaşlarıma” gibi mantıksal çözümlemelerden yola çıkarak hareket edemez²⁰⁵.

Genel Kurul kararı ile kuvvet kullanımı

Güvenlik Konseyinin karar alamaması üzerine genel kurulun yetkilendirilmesi

Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler’ in daha merkezi bir uygulamaya geçiş öngörmesiyle birlikte, uluslararası barış ve güvenlik konusunda geniş yetkili temel bir organ haline gelmiştir²⁰⁶. Buna rağmen, uygulamaya bakıldığında Güvenlik Konseyi’nin çalışmalarının ve getirilen sistemin aksadığı görülmüştür. Güvenlik Konseyi’nin karar alma usulü, sürekli üye devletlerin hepsinin oyları dâhil olmak üzere, Konseyi oluşturan 15 üye devletten dokuzunun olumlu oy kullanması ile gerçekleşmektedir. Güvenlik Konseyi’nin oyla ilgili 27. maddesi şöyle demektedir: “1. Güvenlik Meclisi’nin her üyesi bir oya sahiptir”. Sürekli üyelere dahi olumsuz oy kullanması, veto anlamına gelir ve Güvenlik Konseyi’nde karar alınmasını imkânsızlaştırır. Bu olumsuz durumu aşabilmek için Antlaşma metni değişiklik girişimleri gerçekleşmediyse de, üye sayısı önce 11’den 15’e çıkarılmış ve uygulamada daimi üyenin oylamaya katılmamış olması veya çekimser oyunu geniş bir şekilde yorumlanması yoluna gidilmiştir. Aynı şekilde çekimser oylarda çalışmaların kesilmesini önlemek açısından uygulamada olumsuz oy anlamında değerlendirilmemektedir²⁰⁷. Bunlara rağmen sürekli üyelere dahi karar hakkında olumsuz oy kullanmasıyla; yani veto hakkını kullanmasıyla, uygulanacak

²⁰⁴ AREND/BECK, age, s.57.

²⁰⁵ USAK Uluslararası hukuk notları, **Birleşmiş Milletler Sistemi’nde Kuvvet Kullanmama İlkesi ve Meşru Kuvvet Kullanımı**, Ekim 2005.

²⁰⁶ BOZKURT, age, s.46.

²⁰⁷ ÖZMAN, age, s.311-314.

tedbirleri geçersiz kılması mümkündür. Güvenlik Konseyi'nin bir olayı ele almasına ve karar vermesine diğer bir engel de; söz konusu olayın dokuz üyenin oyuyla gündemden çıkarılabilesidir²⁰⁸. İşte Güvenlik Konseyi'nin yetkileri bakımından, veto veya gündeme alınmama hallerinde doğan tıkanıklığı aşmak için, Birleşmiş Milletler Antlaşması, Genel Kurul'a da bazı yetkiler tanımıştır²⁰⁹. Güvenlik Konseyi'nin temelde kendisine bırakılan görevlerini yerine getiremediği görülünce, pek çok devlet çatışmalarının çözümü konusunda Genel Kurul'a başvurulmaya başlandı. Genel Kurul'a daha çok sorumluluk vermek amacıyla Geçici Komite görevlendirildi. Aslında bu Komite, Genel Kurul'un iki toplantısı arasında ortaya çıkabilecek sorunların çözümü için oluşturulmuştu. Fakat özellikle Güvenlik Konseyi'nin veto kararlarıyla çalışamaz duruma geldiği zamanlarda önemli konuları araştırıp, gerektiğinde özel toplantı çağrısında bulunacak bir komiteye gereksinim vardı. Sovyetler Birliği bu kuruma karşı çıkmış ve toplantılarına katılmamıştır. Mart 1951'de bu Komite toplantılarına son vermiştir²¹⁰. Genel Kurul'un barış ve güvenlik alanlarındaki yetkisini artırabilmek için önemli bir çaba Kore savaşında geldi. Barış için birlik kararı alındı. Genel Kurul'un uluslararası barış ve güvenliğin korunması konusundaki yetkilerini arttıran bu karar, Antlaşma hükümlerinin yorumlarının genişletilmesiyle sağlanmıştır²¹¹. Karara göre Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ile ilgili görevlerini, veto hakkının kötüye kullanılması nedeniyle yerine getiremezse, Genel Kurul barışın ihlal edilmesi, tehdit edilmesi veya saldırı eyleminin gerçekleşmesi durumunda, silahlı kuvvetlerin kullanılması da dâhil olmak üzere, üye devletlere uygun olan önlemleri tavsiye etmek için uyuşmazlığı ele alacaktır. Barış için Birleşme Kararı, A, B ve C kararları olmak üzere üç ayrı karardan oluşmaktadır. Bu kararlar içinde en önemlisi ise A kararıdır. A kararına göre; Güvenlik Konseyi sürekli üyeleri arasında oybirliği olmadığından, barışın tehdit edilmesi, ihlali veya saldırı eyleminin olduğu herhangi bir durumda, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için sorumluluklarını yerine getiremezse, Genel Kurul uluslararası barış ve güvenliği korumak veya gerekirse, silahlı kuvvetlerin kullanılması da dâhil olmak üzere, üye devletlere, ortaklaşa önlemlerin alınması için, uygun tavsiyelerde bulunmak amacıyla derhal konuyu ele alır. Eğer o

²⁰⁸ BOZKURT, age, s.47.

²⁰⁹ ÖZMAN, age, s.316-317.

²¹⁰ AREND/BECK, age, s.59.

²¹¹ GÖNLÜBOL, age, s.371-372.

sırada Genel Kurul toplantı halinde değilse, Güvenlik Konseyi üyelerinden herhangi yedisi (bu sayı günümüz için 9 olmuştur) veya BM üyelerinin çoğunluğunun isteği üzerine, 24 saat içinde olağanüstü toplanır. Uzaması uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebilecek nitelikteki uluslararası gerginliklerle ilgili olarak on dört üyeden oluşan bir Barış Gözlem Komisyonu'nun kurulması ve bu tür gerginlikleri gözetleyerek raporlar hazırlaması kararlaştırılmıştır. BM'nin ilke ve amaçlarına uygun olarak ve 51.ve 52. maddelerdeki ortaklaşa meşru müdafaa ve bölgesel anlaşmaları/örgütleri dikkate alarak, uluslararası barış ve güvenliğini korumak ve kuvvetlendirmek için kullanılabilecek yöntemleri incelemesi ve Genel Kurul ile Güvenlik Konseyi'ne rapor vermesi için on dört üyeden oluşan bir Ortaklaşa Önlemler Komitesi kurulmuştur.²¹² Barış için Birleşme Kararına o dönemlerde SSCB ve önderliğini yaptığı Doğu Bloğu ile diğer bazı devletler şiddetle itiraz ederek, alınan kararın hukuki olmadığını ve antlaşmanın hükümlerine aykırı olduğunu iddia etmişlerdir²¹³. BM Antlaşması uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında Güvenlik Konseyi'ni tek yetkili kılmıştır. Barış için Birleşme Kararı'nda ise, Güvenlik Konseyi'nin bu yetkisi devam etmekte, fakat veto uygulaması nedeniyle, Güvenlik Konseyi'nin karar alamaması durumunda, Genel Kurul'a, gerektiğinde silahlı kuvvetlerin kullanılmasını da içeren bir yetki verilerek, barış ve güvenliğin sağlanması için harekete geçme izni verilmiştir. Barış için Birleşme Kararı, Genel Kurul'a barış için bağlayıcı karar almak yetkisini vermemekte, sadece, barış ve güvenlik konusunda, bu organın sahip olduğu yetkiyi teyit etmektedir. Genel Kurul Barış için Birleşme Kararı çerçevesinde,1950 yılında Çin'in Kuzey Kore'nin tarafında savaşa katılmasında, 1956 yılında Süveyş Krizi'nde ve aynı tarihlerdeki Sovyetler Birliği'nin Macaristan'daki isyana müdahale etmesinde, toplantılar yaparak bu sorunları görüşmüştür²¹⁴. Ayrıca Güvenlik Konseyi, soğuk savaşın kendisini hissettirdiği 1950- 1960 döneminde; Kore (1951), Süveyş (1956), Macaristan (1956), Lübnan (1958) ve Kongo (1960) olaylarında beş defa tavsiye kararı almıştır. Bu dönemden sonra da, Hindistan- Pakistan (1971), Afganistan (1980), Namibya (1981), Golan (1982) olaylarında da tavsiye de bulunmuştur. Bu tavsiyenin Birleşmiş Milletler Antlaşması hükümlerini zedelediği,

²¹² MERAY, age, s.451.

²¹³ GÖNLÜBOL, age, s.373.

²¹⁴ GÖNLÜBOL, age, s.374.

Genel Kurula zaten mevcut olan yetkisinden daha fazlasını vermediği kabul edilmektedir²¹⁵.

Genel Kurula verilen yetkilerin hukuki dayanağı

Güvenlik Konseyinin çeşitli nedenlerle, tedbirlerin uygulanmasını gerektiren konularda ilgisiz kaldığı ya da ilgilenemediği hallerde, Sekreterliğin, Genel Kurulu durumdan haberdar etmesi 12. maddenin 2.fıkrasında yer almaktadır. Maddeye göre;

1. Güvenlik Meclisi, bir uyuşmazlık veya herhangi bir durum karısında, işbu antlaşmanın kendisine yüklediği görevleri yaptığı müddetçe, Genel Kurul bu uyuşmazlık veya durum hakkında hiçbir tavsiyede bulunmamalıdır, meğerki Güvenlik Meclisi bunu ondan isteyebilir.
2. Genel Sekreter, Güvenlik Meclisi'nin rızası ile her devrede, uluslararası barış ve güvenliğin muhafazasına müteallik olup, Güvenlik Meclisi'nin meşgul bulunduğu işleri Genel Kurul'un ıttılama suna, keza Güvenlik Meclisi sözü geçen işlerle meşgul olmayı bıraktığı anda, Sekreterlik bundan Genel Kurulu veya Genel Kurul toplantı halinde değilse, Teşkilat üyelerini haberdar eder.

Genel Kurul'un VII. Bölümle ilgili yetkilerini aynı zamanda 11. maddenin 2. fıkrasına ve 14. maddeye dayandırmak mümkündür²¹⁶. Bahsi geçen fıkra ve maddeyi inceleyecek olursak;

11. madde 2. fıkra' ya göre, Genel Kurul, Birleşmiş Milletler üyelerinden herhangi biri veya Güvenlik Konseyi veya örgüt üyesi olmayan bir devlet tarafından 35. maddenin 2. fıkrası uyarınca kendisine sunulan ve uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin olan bütün sorunları görüşebilir ve 12. madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla bütün bu tür sorunlar konusunda ilgili devlet ya da devletlere veya Güvenlik Konseyi'ne ya da hem devletlere veya Güvenlik Konseyi'ne tavsiyelerde

²¹⁵ CİVELEK, age, s.27-28.

²¹⁶ ÖZMAN, age, s.318-319.

bulunabilir. Bir eylem gerektiren bu tür sorunların tümü, görüşmelerden önce ya da sonra Genel Kurul tarafından Güvenlik Konseyi'ne gönderilir.

14. maddeye göre ise; 12. Madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla, Genel Kurul, Birleşmiş Milletler' in Amaç ve İlkelerini belirten işbu antlaşma hükümlerinin çiğnenmesinden doğan durumlar da dâhil olmak üzere kamu esenliğine zarar verecek, uluslararası dostça ilişkileri tehlikeye sokacak nitelikte gördüğü herhangi bir durumun, kökenine bakılmaksızın barışçı yollarla düzeltilmesi için gerekli önlemler alınmasını tavsiye edebilir. Bunlara 35. maddeyi de ekleyen yazarlar vardır²¹⁷. Genel Kurul'un uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması ve korunması amacıyla tavsiyelerde bulunma yetkisini ise 10. madde düzenler. 10. maddeye göre;

Genel Kurul, işbu antlaşma kapsamına giren ya da işbu antlaşmada öngörölmüş organlardan herhangi birinin yetki ve görevlerine ilişkin bütün sorunları ya da işleri görüşebilir ve 12. madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla, bu tür sorun ya da işler konusunda Birleşmiş Milletler üyelerine veya Güvenlik Konseyi'ne veya hem örgüt üyelerine hem de Güvenlik Konseyi'ne tavsiyelerde bulunabilir²¹⁸.

Genel Kurul'un yetkilerine getirilen sınırlama ise, 12. maddenin 1. fıkrasında yer almıştır. Buna göre: Güvenlik Konseyi, herhangi bir durum karşısında Antlaşmadan doğan görevlerini yerine getirdiği takdirde Genel Kurul, bu durum hakkında hiçbir tavsiye ve girişimde bulunamaz. Güvenlik Konseyi'nin görevlerini yerine getirmemesi veto halinde gerçekleşebilir. İşte veto dolayısıyla Güvenlik Konseyi'nin çalışamaması hallerinde Genel Kurul yetkilerinin genişletilmesine çalışılmıştır²¹⁹.

Genel kurulun alabileceği önlemler ve kararlarının bağlayıcılığı

Barış için birlik kararıyla kurulan “Ortak Tedbirler Komitesi” 1951 yılında hazırladığı raporda Teşkilatın alacağı önlemleri “siyasi, ekonomik ve askeri önlemler”

²¹⁷ GÖNLÜBOL, Teşkilatlanma, s.218.

²¹⁸ BM Enformasyon Merkezi, BM Antlaşması, Ankara, 1997, s.16.

²¹⁹ ÖZMAN, age, s.320-321.

olarak gruplamış ve ayrıntılarına yer vermiştir. Genel Kurul'un bu önlemlerin alınmasına ilişkin kararlarının hukuki yönden bağlayıcı kuvveti konusunda, Güvenlik Konseyi kararları aksine, antlaşma metninde her hangi bir hükme rastlanamamaktadır. Zaten VII. bölüm yaptırımlarına ilişkin yetkileri konusunda Genel Kurul'un kararından değil, tavsiyelerinden bahsedilmektedir. Doktrinde genellikle VII. bölümle ilgili alınan kararların devletleri bağlamayacağı kabul edilmektedir²²⁰. Uygulamada da doktrine paralel bir gelişme olmuştur²²¹. Genel Kurul'un yaptırımlara ilişkin kararlarının bağlayıcılığı konusunda bir açıklık olmamasına rağmen devletlerarası bağımlılığın arttığı ve globalleşen bir dünyada, Birleşmiş Milletler'e üye devletlerin toplam sayısı da göz önüne alınarak, Genel Kurul kararlarının manevi bir ağırlık ve bağlayıcılığa sahip olduğu, bunların en azından dünya kamuoyu önünde manevi bir yaptırım getirdiği kabul edilmelidir²²².

1.4.8. Kuvvet kullanımında temel ilke: Müşterek güvenlik

Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın VII. Bölümü anlaşmazlık çözümüne bir yaklaşım getirmektedir; müşterek güvenlik. Bu sistemde, saldırganlığın önlenmesi, hukuki olmayan yollarla kuvvete başvurmalarının önlenmesi temel amaçtır. Bu sisteme bağlı olan tüm devletler uluslararası bir örgüt oluştururlar. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın önemi de uluslararası toplumda bir müşterek güvenlik sistemi kurmayı amaçlamasından kaynaklanmaktadır²²³. Müşterek güvenlik için üç şart aranmaktadır;

1. Kuvvet kullanma yetkisi kişilerden alınmalıdır.
2. Kuvvet kullanma yasağını ihlal edene karşı diğer kişiler harekete geçmeyi taahhüt etmelidir.
3. Kuvvet kullanana karşı harekete geçme yetkisi kişilerden alınıp merkezi bir otoriteye verilmelidir²²⁴.

²²⁰ MERAY, Giriş2, s.197.

²²¹ ÖZMAN, age, s.334.

²²² ÖZMAN, age, s.334.

²²³ TOLUNER, age, s.396.

²²⁴ TOLUNER, age, s.396.

Katıksız müşterek güvenlik sisteminde bu kurallar, tüm üye devletleri bağlayıcı olmalıdır. Aynı zamanda yaptırımları yerine getirecek belirli mekanizmalar mevcut olmalıdır²²⁵. Sonuç olarak bu sistem, hukuka aykırı kuvvet kullanımı halinde çabuk ve etkili olarak işleyebilmelidir. Müşterek güvenlik teorisi ile antlaşmanın muhtemel saldırganlıkları önleyici etkiye sahip olacağı düşünülmüştür. Çünkü saldırgan devlet, böyle bir durumda, kendisi dışında tüm dünya devletlerinin karşısında olacağını bilmektedir. İlk bakışta, Birleşmiş Milletler'in müşterek güvenlik sisteminin mükemmel bir temsilcisi olduğu görülmektedir. Antlaşmaya bağlılıkları ile ülkeler tek taraflı kuvvet kullanımından vazgeçmektedirler. Güvenlik Konseyi barışa yönelik bir tehdidin var olup olmadığını, barışı bozucu bir eylemin veya saldırgan bir davranışın olup olmadığını belirler, varsa nasıl cevap verileceğine karar verir. Bu kararlar tüm üye devletleri bağlar ve bu kararları icra edecek bir mekanizma vardır. Tüm bunlar görünüşte olan şeylerdir ve uygulamada Birleşmiş Milletler hiçbir zaman gerçek bir müşterek güvenlik sistemi kuramamıştır. Çünkü müşterek güvenlik sisteminin temelini oluşturan Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2/3, 2/4, 24, 25, 39, 41, 42 ve 51. maddelerinin tam olarak uygulanması mümkün olmamıştır. Bilhassa, müşterek güvenlik sistemini kilit unsuru olan Konseyin sürekli üyelerinin anlaşamaması, bu hükümlerin uygulanmasına engel olmuştur²²⁶. Tamamen saf müşterek güvenlik düzenlemesinde hiçbir devlet, kendisini bu sistemin müşterek harekâtından bağımsız tutamaz. Ne kadar kuvvetli olursa olsun tüm devletler, eğer saldırgan bir tutum içine girerlerse yaptırımlarla karşılaşacaklardır. Fakat Birleşmiş Milletler sisteminde durum hiç de böyle değildir. Amerika, Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa'dan oluşan Güvenlik Konseyi'nin daimi beş üyesi, konseyin karar verme aşamasında zorla yaptırıma ilişkin veto hakkına sahiptirler. Tüm diğer devletler, daimi bir üye aleyhine zorla yaptırıma ilişkin bir karar verseler bile o devletin vetosu kararı engeller. Bu nedenle Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın, daha doğuşunda gerçek bir müşterek güvenlik kuramadığı söylenebilir. Sınırlı müşterek güvenlik sistemi ise, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın sakat doğduğu anlamına gelecektir²²⁷.

²²⁵ BOZKURT, age, s.51.

²²⁶ TOLUNER, age, s.396-398.

²²⁷ AREND/ BECK, age, s.51-52.

Bugünkü devletlerarası sistem, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın pozitif düzenlemelerine yansıdığı gibi, bağımsızlık mücadelelerinin, barışa ve savaşa ilişkin tecrübelerin tarihi izlerini taşır. Uluslararası barış ve güvenliğin devamında, egemen ve eşit devletlere dayalı bir toplumsal yapının varlığı, İkinci Dünya Savaşı'nın galip büyük kuvvetleri tarafından bir tarihi sorumluluk olarak kabul edilmiş ve başlangıçtan beri Birleşmiş Milletler Antlaşması, devletlerin yok olmasına değil, aksine; sömürge altındaki devletlerin bağımsızlıklarını kazanmalarına ve korumalarına yönelik düzenlemelere kaynaklık etmiştir²²⁸. Bu anlamda, 1815 Avrupa İttifakı ile bozulan kuvvet dengesinin 19. yüzyılda, uluslararası barışın korunması amacına hizmet etmek için yeniden kurulduğu söylenebilir. Birleşmiş Milletler Antlaşması büyük ve kuvvetli devletlere, tüm üye devletlerin güvenliğini sağlama görevini vermemiştir. ABD dışında Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri, evrensel düzeyde güvenliğini sağlama görevini kabul etmediler. Antlaşmanın imzalandığı dönemde İngiltere ve Fransa henüz savaşın ağır sonuçlarını giderebilmiş değildi. Yine ordularının Orta Avrupa'ya kadar ilerlemesi, Sovyetler Birliği'nin kayıplarını artırmıştır. Çin ise, henüz dünya ölçeğinde büyük bir kuvvet değildir. Buna rağmen bazı yazarlar, büyük devletlerin dünya barışı için sorumluluk alabileceğini ve Birleşmiş Milletler üyeleri ile birlikte hareket edecek bir gücü Güvenlik Konseyi emrine verebileceklerini ileri sürdüler. Ama hiçbir zaman daimi üyeler, bundan daha fazlasını yapma yetkisine sahip olmayacaktır²²⁹. Müşterek kuvvet kullanımına engel olan diğer bir problem ise, Birleşmiş Milletler' in antlaşma ile öngörülen resmi mekanizmayı oluşturmadaki başarısızlığıdır²³⁰. Yukarıda da belirtildiği gibi tüm üyeler, belli bir grup askeri gücü, harekâtlarda kullanılmak üzere hazır halde bulundurmaya ilişkin Güvenlik Konseyi ile anlaşma yapmak durumundaydılar. Birleşmiş Milletler' in ilk toplantılarına baktığımız zaman, Kurmay Komitesi'nce antlaşmaları bir araya toplama ve formülize çalışmaları yapıldıysa da herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Başarısızlığın temel nedeni ise Sovyetler Birliği ile diğer daimi üyeler arasında²³¹ çıkan anlaşmazlıklardı. Hangi konularda anlaşmazlığın olduğuna gelirsek daha çok oluşturulacak askeri kuvvetlerin büyüklüğü ve yapısı konularındaydı.

²²⁸ BOZKURT, age, s.53.

²²⁹ BOZKURT, age, s.53.

²³⁰ BOZKURT, age, s.53.

²³¹ Özellikle ABD ile anlaşılamamıştır.

Butros Gali'nin Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri seçilmesinden sonra, 1991 yılı sonlarında müşterek kuvvet kullanımına ilişkin yeni mekanizmaların oluşturulması konusunda girişimlerde bulunulmuştur. 18 Haziran 1992'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Butros Gali, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne daimi Birleşmiş Milletler Askeri Gücü oluşturulması teklifini içeren bir rapor sunmuştur. Rapora göre kuvvet; çatışma potansiyeli bulunan bölgelere, uluslararası barışın bozulması sonucunu doğuracak eylemlerin önüne geçme amacıyla, daha çatışma çıkmadan müdahalede bulunacaktı. Eğer böyle bir oluşturulabilirse; Teşkilatın saldırganlığa karşı hareket etmesi kolaylaşacaktı. Lakin genel olarak 1945'ten bu yana devletler sınırlı müşterek güvenliğe ilişkin değerleri reddetmeye başladılar. Taraflara getirdiği yükümlülüklerle uyulması antlaşma sisteminin çalışması için gereklidir. Sistemin çalışabilmesi için ise hemen hemen bütün üyelerin nerede ve ne zaman meydana gelirse gelsin, saldırganlığa karşı kuvvet kullanma yükümlülüğünü kabul etmeleri gerekir. Birleşmiş Milletler tarihine baktığımızda ise dönemlerin hiç birinde bu mümkün olamamıştır. Devletler saldırganlık kabul ettikleri fiillere karşı bile, çoğu zaman kuvvet kullanımını uygulamamışlardır. Maalesef burada da “bana dokunmayan yılan bin yaşasın” sözü devletlerin politikaları olmuştur. Devletler, çok az tehdit unsuru içeren kendilerine yönelik saldırılara karşı rahatlıkla kuvvet kullanılmasını savunurlarken, güvenliklerine tehdit oluşturmayan durumlarda ilgisiz kalmışlardır; yani müşterek güvenlik ilkesi çerçevesinde sorumluluk taşımaktan kaçınabilmektedirler. Büyük devletlerin kendilerine karşı alacakları *retortion* (misilleme tedbiri) uygulamasından mı çekindikleri tartışılır. Uygulamada daha çok büyük devletlerin saldırganlık faaliyetlerini başka adlarla yaptıkları görüldüyse de, diğer devletler çeşitli nedenlerle çekince koyarak maalesef müşterek güvenlik ilkesinin gerektirdiklerini uygulayamamışlardır. Arı kovanına çomak sokmak istememişlerdir.

Birleşmiş Milletler'in Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında verdiği tepki, saldırganlığa karşı tutumunu gösteriyor ise de; çok önemli bir istisna olarak kabul edilmektedir. Nitekim Körfez Savaşından sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Liberya Milli Vatansever Cephesinin Sierra Leone'yi işgali karşısında hiçbir harekâta bulunmamıştır.

Kısaca yukarıda da belirttiğimiz gibi antlaşmayı hazırlayanların öngördüğü kuvvet kullanmayı yasaklayan kurumlar, şu ana kadar pek etkili olamamıştır²³².

²³² AREND/BECK, age, s.57.

BÖLÜM II

2. ULUSLARARASI HUKUKTA LİBYA HADİSESİ

2.1. Tarih Sahnesinde Libya

Libya, Afrika kıtasında yer alan ülkeler içinde Sudan, Cezayir ve Kongo'dan sonra, 1.759.540 kilometrekare ile en büyük yüzölçümüne sahip ülkedir. Kuzeybatısında Tunus, batısında Cezayir, güneyinde Nijer ve Çad, güneydoğusunda Sudan, doğusunda ise Mısır ile komşudur²³³. Ekonomisi güçlü olmayan Libya'nın 2011 yılında Ortadoğu'da bu ülkelerde başlayan Arap Baharı'nın etkisinde kalmadan sıyrılması elbette ki hayali bir durumdan öte geçemezdi. Kendisine komşu ülkeler de sokak ayaklanmalarıyla devrimsel direniş gerçekleştirilirken; tabiri yerindeyse ateşin Libya'ya sıçraması kaçınılmaz olmuştur. Kendisi de askeri bir darbeye başa gelen Muammer Kaddafi, ülkede inşa ettiği otoriter rejimin karşılığını almış, tek başına yönettiği ve devleti de kendi kişiliğiyle şekillendirdiği Libya halkı, istediği neo yönetim şekli için; Muammer Kaddafi'ye sahip çıkmamıştır. Elbette ki Arap Baharı'nın arkasındaki nedenler, binleri sokağa döken nehiyeler, yıllarca Libya'ya liderlik yapmış Kaddafi'ye duyulan nefsanîyet, kim ya da kimlerin öncülüğünde kıvılcımken ateş olup sokağa sıçramıştı; bu da tartışılacak ayrı bir noktadır. Kaddafi bugün yaşıyor olsaydı şekillendirdiği Libya'ya karşı nedamet duyar mıydı, Batıya karşı tutumu nasıl olurdu, en çok merak edilen konular arasındadır. Kaddafi'nin öldürülmesiyle birlikte, ülkede düzenin yeniden inşası için Birleşmiş Milletler ve diğer Batılı ülkeler, Libya'da barış inşa edici faaliyetlere girişmişlerdir peki bunda ne kadar başarılı oldular, başarı elde edilemediyse bunun nedeni nedir? Tüm bunları önce tarihsel bir perspektif ile

²³³ Wikipedia, bkz, Libya, Jeopolitik Konum.

incelememiz yararlı olacaktır. Çok eskiye gitmeye gerek duymadan Libya'nın Osmanlı hâkimiyetinden bu yana geçirdiği dönemleri incelemekle başlayacağız.

1534'de Barbaros Hayreddin Paşa tarafından alınan Libya, Şariken'in karşı atağıyla tekrar Hristiyanlara geçmişti. Bu hâkimiyet 1551'de şehir Turgut Reis ve Kaptanı Derya Sinan Paşa tarafından alınıp Osmanlı Devletinin topraklarına katılmasıyla son bulmuştur. Osmanlı Devleti için Trablus Ocağının da bulunduğu Garp Ocakları, İmparatorluğun ve İslâm dünyasının savunmasında ileri bir karakol sayılıyordu. Tamamen Türk kökenli olan yeniçeri ve leventler savaşlarda İstanbul'dan gelen emirlere göre devletin destekçisi olmakla yükümlüydüler. Ayrıca ilke olarak evlenmemeleri gereken yeniçerilerin yerli kadınlarla evlenmelerinden doğan erkek çocuklarının “kuloğlu” adı verilen bir Türk-Arap karışımı nesil meydana çıkarması da kaynaşmaya önemli katkıda bulunmuştur. Libyalı meşhur tarihçi İbn Galbûn'a göre, bölgeye Türk hâkimiyetiyle birlikte refah ve huzur ortamı gelmiş, Turgut Reis'in beylerbeyliği yıllarında (1553-1565) Trablus şehrinin nüfusu artmış ve halkı zenginleşmiştir. XVI. yüzyılın değişen ekonomik dengeleri, Libya'nın İstanbul'dan değil de ağırlıklı olarak yerinden yönetilmesini gerektiriyordu. Böylece beylerbeylerle, temsilcisi konumundaki “dayı”lar arasında bir denge oluşmaya başladı. Artık yönetim ağırlıklı olarak dayıların elindeydi. İç karışıklıkların bastırılmasında İstanbul'daki merkezî hükümetten ziyade dayılar etkili olduğu gibi, İngiliz, Fransız ve İspanyol hükümetleri de bölgedeki ticarî gemilerinin korunması için doğrudan dayılarla anlaşmalar yapmaya başladı. Bize göre de Trablus'un elimizden çıkıp bugünkü Libya olmasının en önemli etkileri arasında bu zafiyettir. Bu sürecin sonucu olarak 1711'de dayılığa gelen Karamanlı Ahmed Bey, Osmanlı Devleti'nin şekilde kalmış olan beylerbeyi gönderme uygulamasını sona erdirdi ve dayılık babadan oğula geçen bir uygulama oldu. Karamanlı iç ve dış politikalarında oldukça bağımsızdı. XVII. yüzyılda Osmanlı merkezî idaresinin eyaletler üzerindeki kontrolü zayıflamaya başladı. Ayrıca 1793'ten itibaren Karamanlı ailesi içinde iktidar çekişmeleri artınca Trablus'un gücü zayıfladı. Ekonomik durumu çok zayıflayan Trablus'un içişlerini İngiliz, Fransız ve Sardunya konsolosları yönetir hâle gelmişti. 1802'de Amerika ile yapılan savaş ve Mısır'a saldırdığında Fransa'yı tutması eyaletin gücünü iyice zayıflatmıştı. Şehrin ileri gelenleri 1832'de İstanbul'a başvurarak Karamanlı ailesinin valilikten uzaklaştırılmasını

talep etti. 1856'ya kadar süren çatışma ve isyanların ardından İkinci Karamanlılar Devri denen dönem başladı. 1878'de Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yenilmesi ve arkasından Tunus'un Fransa (1881), Mısır'ın da İngiltere (1882) tarafından işgali, Afrika'nın tamamıyla paylaşılması pazarlıkları çerçevesinde Libya'nın talipleri arasında yeni tartışmalara yol açtı. Aslında bugün gerçekleştirilmek istenen senaryo tam anlamıyla o zaman kendini bulmaya başlıyordu. Osmanlı Devleti bu durum için, bölgenin silahlandırılması dâhil birçok tedbirler alıyordu. Bu arada ileriye yönelik bir tedbir olarak bölgenin ileri gelenlerinden ve Medeniyet Tarikatı'ndan Şeyh Zâfir, kendisine danışılmak üzere İstanbul'a çağrıldı; bütün ileri gelenlerin oğulları İstanbul'da açılan aşiret mektebine aldırılarak bağlılıkları güçlendirilmeye çalışıldı. Senûsiye Tarikatı da Osmanlı Devleti'ne bağlılığını açıkladı. 1911-1951 arasında stratejik bölgenin yeni bir mirasçısı ortaya çıktı. Masada Berlin Kongresinde Osmanlı'nın sert tutumu karşısında, bölgeyi alamayacağını anlayan İtalya günümüzde kanaatimizce uluslararası taktik olarak yürütülen "kendimiz gidemiyorsak, kültürümüzü götürürüz" yanlısamasını gerçekleştiriyorlardı. Tunus'a telgraf ve demiryolları çekmişler, bankalar açmışlar ve oradaki nüfuslarını artırmışlardır. İtalyan kültürünün Tunus'a yerleştirilmesine çalışmışlardır. Ancak Berlin Kongresi'nde İngilizler tarafından İtalyanlara Libya konusunda bazı muğlak ifadelerle vaatlerde bulunulmuştur. Bunun üzerine İtalyanlar, zaten kendi jeopolitik çevreleri içindeki Trablusgarp ve Bingazi ile ticarî ve kültürel bakımlardan yakından ilgilenmişler, buralarda dinî misyonerlerin yönettiği hastaneler ve okulların yanı sıra ayrıca bankalar ve ticarethaneler açmışlar ve kapitülasyon imtiyazlarından faydalanarak ülkenin her tarafındaki etkilerini artırmaya çalışmışlardır. Şehirlerde Arap gençleri, Türkçe'den daha büyük kolaylıklarla İtalyanca öğrenmekte ve İtalyan hayat tarzını daha çekici bulmaktaydılar. Bu içten sızmaya karşın Osmanlı bunu hemen fark etmiş tedbirini almıştı lakin ne derece etkili olduğu tarihte toprakların elimizden gitmesiyle anlaşılmıştır. 1922 Ekiminde Mussolini'nin iktidara geçişiyle birlikte İtalyanların Libya'ya karşı tutumları daha sertleşmişti. Bundan sonra İtalyanların Libya'yı kolonileştirme faaliyetleri büyük bir hızla başlamıştı. Aslında, karaya çıktıkları günden itibaren İtalyanların ilk işi toprak rejimine el koymak olmuştur. İlk İtalyan ziraat kolonileri de Osmanlı ve yerli mücahitlerin kurşunları altında kurulmuştur. Mussolini'ye kadar Trablusgarp ve Bingazi Osmanlı zamanındaki gibi yönetilirken Mussolini'den sonra durum değişmiş ve bu şehirler, İtalyan Sömürgeler

Bakanlığı'nca atanan valilerce yönetilmeye başlanmıştı. Böylece her türlü kolonizasyon ile ilgili yönetmelik ve talimatlar yayınlamak kolaylaşmıştır. Göçebe ve bedevî halka karşı etkisizleştirme politikası uygulanıyordu. Nüfus cüzdanı verilerek kontrol altına alınıyorlar, ellerindeki silahlar toplanıyordu. Verimli arazilerden kovuluyorlar, verimsiz kısımlarda iskâna mecbur ediliyorlardı. Bunların sonucunda sadece Bingazi bölgesinden 20.000 kadar Libyalı Mısır, Sudan ve Orta Afrika'ya göç etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı yönetimi altındaki Libya halkının hukukî statüsü, o zamanların İslâmî Osmanlı hukuku çerçevesinde, tam eşitlik esası üzerine kurulmuşken, Fransızların Cezayir'de ki sistemini ne yazık ki İtalyanlar da Libya ya uygulamışlardır. Libya vatandaşları ikinci sınıf sömürge olmaktan ileri gidememişlerdir. Kim bilebilirdi ki o zamanlar başlayan sömürgeyi kabul edilemezlik, yıllar sonra sokaklarda tahammülsüzlüğün göstergesi olacak ve bu kin liderlerini öldürmeye kadar varacaktı. Aslında halkın içindeki öfkenin kaynaklarına bakıldığında onları anlamamak işten bile değildi. Bakınız ki Araplara sadece hademelik, odacılık ve kapıcılık ya da alt seviyede memurluklar verilmişken, bunun bir sonucu olarak İngilizlerce işgal edilen Bingazi ve Trablus'ta (1943), yerli idare için gerekli yetişmiş unsur bulmakta zorluk çekilmiştir. Bağımsızlığın verildiği 1951'de yükseköğretim görmüş Libyalı yoktu. İtalyan yönetimi 1932'den itibaren sükûneti sağlamaya başladığı Libya'da bazı imar faaliyetlerine geçti. Ülkedeki zeytin ağaçlarının sayısının iki katına çıkması, Bingazi-Trablus arasındaki 1050 kilometrelik asfalt yolun yapımı gibi yatırımlar için -askerî harcamaların dışında, İtalya Devleti 1911-1942 arasında bir milyar iki yüz milyon dolar masraf yapmıştır. Tabii ki bunlar coğrafi yönden genişleme ve genişlediği alanlarda demografik artış amaçlayan emperyalistçe bir tutumun sonucu olarak kendi menfaatleri için yapılmış olmakla beraber, meydana gelen refah ve imarın müslümanlara da bir faydası olmadığı söylenemez. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerin yönetiminde söz sahibi olduğu 1942- 1951 arasında siyasî alandaki belirsizlik ve tartışmalar dolayısıyla ekonomik, sosyal ve kültürel yönden bir durgunluk meydana getirmiştir. İtalyan kolonizasyonu zamanlarındaki dış yardımı tamamen kesilmiştir. İtalyan yönetiminin tamamen sona erdiği 1943'ten itibaren İtalyan bankaları da kapanmıştır. Koloni arazileri, belirsizlik nedeniyle verimsizleşmiş ve kamuya yük olmuştur. Libya halkının İtalyan döneminde eğitim ve öğretimden hiç yararlanmaması sebebiyle kültür seviyesi, ekonomik ve sosyal bir kalkınma hareketine destek olacak nitelikte değildir. 1943'ten beri bütün okullar

kapalıdır. İngiliz yönetimi aracılığıyla Birleşmiş Milletler' in yaptığı yardımlarla çok küçük hareketler sağlanabilmiştir. Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Heyeti ve Amerika-Libya Teknik Yardım Enstitüsü aracılığıyla yardımlar yapılmaya başlanmıştır. Libya kurulduğu yıllarda, sömürgeciliğin en acımasız yönü olan yatırımsız kalmanın acısını ekonomik olarak hissetmişti. Ve en fakir devlet ilan edilmişti. Bunun toparlanması için büyük devletlerle imzalayacağı birkaç anlaşma kendisini ayakta tutması için lazımdı. Sonucu olarak da 1953'te İngiltere ile Dostluk Antlaşması imzalandı. Buna göre İngiltere Libya'yı dışarıdan gelecek saldırılara karşı koruyacaktı. Karşılığında da Trablusgarp ve Berka'da İngiliz hava ve kara kuvvetleri bulunduracaktı; ayrıca Libya ordusunu eğitmek üzere İngiliz askerî uzmanları Libya'da bulunacaktı. 1954 yılında ise Amerika ile anlaşma imzalanır. Buna göre, Amerika Libya'ya maddi yardımda bulunacak ve birçok üs için arazileri kullanacaktı. Büyük devletlerin" karşılıksız yardım, yardım değildir" felsefesi Libya üzerinde uygulandı. 1953'de Libya Arap Birliği'ne üye olduktan sonra İngiltere ve Amerika başta olmak üzere çeşitli devletlerle anlaşma yaptı. Bu, sömürge olmayan kişiliğini bulmaya çalışan Libya'nın tarih sahnesine çıkmasının bizce ilk adımıydı. Arap Birliği'nde önemsenmezken birdenbire ne olmuştur da önemsenmeye başlamıştır? 1959 yılında zengin petrol yataklarının bulunması ülkenin üzerine dikilen gözleri artırmış ve iştahları kabartmıştır. 1964'de Mısır-Libya gerginliği gerçekleşirken ordu içinde örgütlenmiş olan "Özgür Subaylar Hareketi"ne mensup asker ve subaylar da yönetimin tutumundan rahatsız olmuşlardı. Aslına bakılırsa ne yönetim ne de dış güçler bu genç subayları önemsemişlerdi. Ama 31 Ağustos/1 Eylül 1969 gecesi genç subaylar kansız bir darbe ile yönetimi ele geçirir. 1 Eylül 1969'daki devrim, Kral I. İdris'in Türkiye'de bulunduğu bir dönemde oldu ve krallık yıkılarak cumhuriyet kuruldu. İhtilal Kumanda Konseyi'nin başı olan Üsteğmen Muammer el-Kaddafi önceleri çok sevdiği ve babası saydığı Cemal Abdülnasır'ın ölümünden sonra kendi siyasî teorisini oluşturmaya başladı. Libya 1969'da İslam Konferansı Teşkilatı'na, 1975'te Arap Ekonomik Birliği Konseyi'ne üye oldu. Arap Birliği söylemine çok inanan Kaddafi yönetimindeki Libya, 1969'da "Birleşik Mağrip", 1970'de "Mısır ve Sudan" ile 1971'de "Suriye" ile 1973'te yine "Mısır" ile ve daha sonra "Tunus" ile bütünleşme girişimleri beklenen sonuçları vermedi. 1976'da Kaddafi tarafından formüle edilen ve *Yeşil Kitap* adıyla bilinen "Üçüncü Dünya Teorisi" adlı yayın, Liberalizm'in teorisi ve blokuyla Marksizm'in

teorisi ve blokuna karşı bütün dünyayı birleşmeye çağırıyordu. “Kütlelerin devleti” anlamına gelmek üzere “Cemâhîriyye” kelimesi ile birlikte sunulan söylem, sosyal adaleti sağlamayı ve sınıflar arası farkları ortadan kaldırmak için sosyalist uygulamayı, grup ve parti sömürücülüğüne karşı parlamentoyu kaldırıp halk komiteleri aracılığıyla halk iktidarını kurmayı, uluslararası alanda barış içinde bir arada yaşama ilkesine bağlı kalarak bağımsızlık ve tarafsızlığı korumayı, bu yolda ilerlerken Kur’an’a uygun davranmayı öneriyordu. Libya, Arap dünyasında istediği bütünleşmeyi sağlayamadığı gibi tepkilere sebep olarak yalnız kaldı. 1980’de 22 milyar dolar olan petrol geliri 1986’da 5 milyar dolara geriledi. Amerika ile ilişkileri de gittikçe bozuldu. 1981, 1983 ve 1984’te Amerikan kuvvetleri Libya’yı bombaladı. Bazı Arap ülkeleriyle de ilişkileri bozuk olan Libya Afrika içlerinde etkili olarak uluslararası alanda güçlenmeyi denedi; Çad ve Fas ile başarısız birleşme denemelerinde bulundu. 1985’te Rusya ile Amerika’nın nükleer silahlanmayı ve genel savaş ihtimalini engelleme yolunda anlaşmaları Libya’nın politikasının, uluslararası alanda desteksiz kalmasına yol açtı. 1992’de Birleşmiş Milletler ambargosu başladı. 1993’te Libya dışındaki mal varlıkları durduruldu. Ekonomik durum bu son iki olayla kötüleştiyse de 1997’de ambargonun kalkmasıyla tekrar bir canlanma oldu. Bundan sonra Libya’nın çevre ülkelerle anlaşmaları, Kaddafi’nin diktatörlüğü ve Libya’da ABD büyükelçisinin öldürülmesi üzerine sadece Libya için değil çevre ülkelere meydana getirdiği etki (Arap Baharı) konuşulur oldu.

2.2. Libya-Türkiye İlişkileri

1953 yılında Türkiye ve İtalya büyükelçiliklerini Trablus’ ta açmasıyla ilişkiler başlamıştır. Libya’nın Türkiye ile ilişkileri büyükelçilik açıldıktan sonra hareketlenir. 29 Ekim 1953’te yapılan Cumhuriyet Bayramı kabul resmine tüm hükümet ve meclis üyeleri katılır ve elçiliğin bulunduğu caddeye Türkiye Caddesi adı verilir. Ayrıca Trablus Belediyesi dört önemli caddeye daha İstanbul, Ankara, Atatürk ve Fatih Sultan Mehmet Caddesi adlarını verir. Başbakan Adnan Menderes’in 1957 yılında ziyaretiyle bu ilişkiler pekişir. Bu arada Türkiye-Libya Dostluk ve Kültür Cemiyeti kurulur. Libyalı gençlerin eğitimi için yirmi beş öğrenciye burs verilir. Bunların bir kısmı Harp

Okulu'nda okumuştur. 1954'te Başbakan Mustafa b. Hâlim, iki bakan ve geniş bir heyetle Ankara'yı ziyaret eder. 1956'da Kral I. İdris es-Senûsî Savarona okul gemisiyle Türkiye'ye gelir, çok iyi karşılanır ve resmi görüşmelerden sonra Yalova'da dinlenir. Bu ziyaretlere karşılık Başbakan Adnan Menderes, kalabalık bir heyetle 1957'de Libya'yı ziyaret eder. Ancak Kahire radyosunun, ziyaret ve Türkiye aleyhine yaptığı yoğun yayınların gölgesinde geçen bu önemli ziyaretin sonunda bir ortak açıklama yapılmadığı gibi ortak bir bildiri bile yayınlanmaz. 1958'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Libya'ya yaptığı ziyaret Kral'ın himayesinde gerçekleşir ve bu ziyaret sırasında iki ülke arasındaki ilk İşbirliği ve Kültür Anlaşması imzalanır. 1968'de Türkiye-Libya arasında imzalanmış olan Ticaret Anlaşması, iki ülke arasındaki ticarî ve ekonomik ilişkilerin gelişmesini amaçlıyordu Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Barış Harekâtıyla, Libya-Türkiye ilişkileri canlanmaya başladı. Kaddafi, ilişkilerin dozunu zirveye çıkaracak bir anlayışla Türkiye'ye askerî, siyasî, maddî ve manevî destek verdi. 1975'te Başbakan Callud Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Açıklanan ortak bildiride, ikili ilişkilerin daha da güçlendirilmesi niyetleri dile getiriliyordu. Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk, Başbakan Sadi Irmak ve Genel Kurmay Başkanı Semih Sencer ile görüştü. Bülent Ecevit ile görüşmek için ziyaretini uzattı. Bu ziyaret iki ülke dışında Arap basınında da yankılar uyandırdı. 1976'da Bülent Ecevit Libya'yı ziyaret etti. Kısa bir durgunluk döneminin ardından 1980'de Turgut Özal Libya'yı ziyaret eder. Bu ziyaretle ilişkiler yeniden canlanır. Ekonomik ilişkiler hareketlilik kazanır. Birçok alanda ortak firmalar kurulur. Turgut Özal daha sonra Libya'yı defalarca ziyaret etmiştir. İnşili çıkışlı olan Libya-Türkiye ilişkileri Kaddafi'nin Amerikan karşı politikaları ile günümüze kadar gelmiştir²³⁴.

2.3. Libya'ya Kuvvet Kullanmaya Götüren Etmenler ve Libya Halkı'nın Beklentileri

Bu tür diktatörlüklerde diktatörün iktidarı sürdürme umudu kalmayınca bir başka ülkeye kaçmakta ve yönetim değişikliği daha az “maliyetle” gerçekleşmektedir. Libya yöneticilerine bu yolun kapanmış olması, Kaddafi'ye sonuna kadar direnmek ve

²³⁴ CEVİZ, Nurettin, **Ortadoğu Analiz, A Brief Overview of Libya's History** Mart 201, Cilt.3, S.27,s.83.

her çareye başvurmadan başka seçenek bırakmamaktadır²³⁵. Yukarıda tarihsel süreç içerisinde incelediğimiz Arap halklarının devrimleşen başkaldırısının arkasında yatan etmenlerin neler olduğunu, bir bakıma diktatörlüklerin o ya da bu şekilde yerini özgürlük arayışına bıraktığının yansımalarını inceleyeceğiz. Sokak hareketleriyle başlayan özgürlük istemlerinin masada lider devir devirmeyle itmam olunduğunu, kaç yüzyıl sürerse sürsün diktatörlüklerin nefeslerinin halkta olduğunu ve halkın özgürlükle eninde sonunda ittisalini göreceğiz.

Daha fazla demokrasi ve siyasi reform isteğiyle Yemen, Bahreyn, Ürdün, Suriye, hatta Kuzey Irak'ta halklar Tunus ve Mısır örneğini izleyerek sokaklara dökülmeye başlarken, Şubat ortalarından itibaren Libya'da başlayan hareketlenme diğer Arap ülkelerindeki gelişmeleri gölgede bırakarak gündemin ilk sırasına oturmuştur. Gerçekten de Libya'da önceleri mevcut iktidara muhalefet şeklinde ortaya çıkan gösteriler Kaddafi yönteminin sert tedbirlere başvurması üzerine kontrolden çıkmış ve diğer Arap ülkelerindeki barışçı protestolardan farklı olarak ülkede bir iç savaşın başlamasına sebep olmuştur. İlk bakışta bir devletin iç meselesi gibi görünen bu gelişmeler Kaddafi'nin tutumu ve yaptığı açıklamalarla yeni bir boyut kazanmıştır. Libya'dan gelen haberlerde yönetimin göstericileri dağıtmak ve ayaklanmaları bastırmak için ülke dışından paralı askerler getirdiği, güvenlik kuvvetlerinin sivil halk üzerine ateş açtığı, askeri uçakların isyancıların denetimindeki bölgeleri bombaladığı ileri sürülmektedir. Başta Irak olmak üzere dünyanın değişik bölgelerine yapılan müdahaleleri meşru göstermek için medyanın uluslararası kamuoyunu manipüle etmek için kullanılması bu tür haberlere ihtiyatlı yaklaşmayı gerektiriyorsa da, Kaddafi rejiminin sicili ve Libya'dan kaçanların şahitliği ülkedeki durumun bir felaket olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, Libya'daki gelişmeler bir devletin iç meselesi olmaktan çıkmış, bütün uluslararası toplumu ilgilendiren bir mesele haline gelmiştir. Olayların akışına bırakılması ile ülkedeki durumun daha da kötüleşeceği anlaşılmıştır. Bu tür durumlarda ilk akla gelen çözüm, uluslararası toplumun kendisini temsil eden bölgesel veya evrensel kuruluşlar vasıtasıyla harekete geçmesi ve gerekli tedbirleri almasıdır. Tezimizin belli bölümlerinde de belirttiğimiz gibi; özellikle Soğuk Savaş sonrası

²³⁵ ÇAĞIRAN, Mehmet Emin, **Ortadoğu Analiz, Birleşmiş Milletler Zorlama Tedbirleri ve Libya** Mart 2011, Cilt:3, S.27, s.15.

dönemde iç karışıklıklar, insancıl hukuk ve insan haklarının ağır ihlallerinin yaşandığı durumlarda Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin harekete geçtiği görülmektedir. Birinci Körfez Savaşından sonra Irak'a, Yugoslavya'ya, Liberya'ya, Somali'ye, Haiti'ye yapılan müdahaleler bu konuda hemen akla gelen örnekler olarak sayılabilir²³⁶. Libya halkının tarihsel süreç içerisinde uğradığı zulmü biz çok kısa şekilde sömürgecilik diye özetlese de onlar için özgürlük kavramı genç subay Kaddafi ile de gelmemişti. Çünkü genç Albay Kaddafi, kendi aile mensuplarının, kendisine destek veren kabilelerin ve güvendiği danışmanlarının yardımıyla yönetiyordu. Bu gayri resmi halkın dışında kalan kesimler ise, siyasal ve ekonomik hayattan dışlanıyordu. Ülkede ekonomik gelişme düzeyi düşüktü. Muazzam petrol rezervlerine rağmen, sadece rejimi destekleyen kesimler, bu gelirden faydalanabiliyordu. Yetersiz kalkınma düzeyi, fakirlik, yolsuzluk, baskıcı yönetim anlayışı ve günlük olaylardan sayılıyordu. Ayrıca Kaddafi, geleneksel dini kurumları, kendi gücünü pekiştirmek için kontrolü altında tutuyordu. Ulusal ordu oluşturmayan Kaddafi, sadece kendisine sadakat gösteren özel güvenlik güçlerini kurmuştu. Bu güçler de, Kaddafi'nin aile mensuplarının yönetimi altındaydı²³⁷. Tunus ve Mısır'da yaşanan gelişmelerin ardından, görünmez şiddetin yaşandığı Libya'da toplumsal kriz ortaya çıktı. Halkın, yani çoğunlukla Kaddafi rejimi sayesinde siyasal ve ekonomik alanlarda dışlanmış Doğu Libya'daki kabilelerin siyasal, ekonomik ve sosyal taleplerini ret eden Kaddafi, bu kişileri, terörist olarak nitelendirdi ve "hepsini ortadan kaldırmakla" tehdit etti. Kendisine sadık özel güvenlik güçlerine güvenen Kaddafi, bu kesime karşı baskıcı askeri yöntemlere başvurdu. Devletin askeri güç kullanması neticesinde, muhalefetteki kabileler silaha başvurmak zorunda kaldı. Böylece ülkede bir iç savaş baş gösterdi. Kaddafi rejimini bölge güvenliği ve bölgesel stratejik dengeler açısından tehdit olarak gören Mısır, Suudi Arabistan ve Katar gibi bölge ülkeleri, muhaliflere silah verdiler, lojistik destek sağladılar. Bu tur yardımlara rağmen, muhalifler, sahada belli başarılar elde etseler de, Kaddafi güçlerini yenebilecek durumda değildi. Hatta bir ara Kaddafi, muhalifleri yenebilecek bir üstünlük dahi elde etti. Demokrasi yanlısı muhaliflerin yenileceğini anlayan ABD, İngiltere ve Fransa gibi Batılı ülkeler, Libya'daki iç savaşa müdahil oldular ve Birleşmiş Milletler Güvenlik

²³⁶ ÇAĞIRAN, agm., s.16.

²³⁷ Uluslararası Kriz Grubu, "Popular Protest in North Afrika and The Middle East (V): Making Sense of Libya, Middle East/North Afrika, No 107, 6 Haziran 2011.

Konseyi'nden güç kullanma yetkisini alarak, Kaddafi güçlerine karşı insani müdahalede bulundular. Batılı ülkelerin desteği sayesinde muhalifler, Kaddafi'ye bağlı güvenlik güçlerini yenilgiye uğrattılar. Hatta Kaddafi'yi de sokak ortasında öldürdüler²³⁸. Kaddafi'nin öldürülmesiyle birlikte, ülkede düzenin yeniden inşası için Birleşmiş Milletler ve diğer Batılı ülkeler, Libya'da barışı inşa edici faaliyetlere giriştiler. Kaddafi sonrası dönemde ortaya çıkan sorunları şöyle özetleyebiliriz:

1. Meşru geçiş dönemi yönetim kurumlarını kurmak,
2. Ekonomiyi yeniden iyileştirmek,
3. Yerel silahlı birlikleri, Savunma Bakanlığı bünyesine dâhil etmek,
4. Bu birliklerdeki silahları depolarda toplamak,
5. Ülke sınırlarının güvenliğini sağlamak.

Bu görevleri ifa edebilmek için, Ulusal Geçiş Konseyi kuruldu. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler, Libya'da barış yapıcı bir misyonda görevlendirdi. Ancak Batılı ülkelerin desteğine rağmen, Ulusal Geçiş Konseyi, arzu edilen hedefleri hayata geçirme konusunda yeterli düzeyde başarılı olamadı. Ulusal ordu olmadığı için çok sayıda yerel milis güçleri ortaya çıktı ve bu güçler Ulusal Geçiş Konseyi'nin Savunma Bakanlığı bünyesinde yeniden yapılanma çabalarına rağbet etmediler. Diğer bir ifadeyle, bağımsız, özgür konumlarını muhafaza etmeyi tercih ettiler. Kendi bölgelerindeki hâkimiyetlerini sürdürmeyi arzuladılar. Ulusal Konsey'in yerine getiremediği ve yerel halkın ihtiyaç duyduğu hizmetleri sunma sorumluluğunu üzerlerine aldılar. Zaten geçmişten gelen bir şüphecilik ile yerel milisler merkezi yönetime karşı güven duymuyorlardı. Bölgesel anlamda kabileler arasında ayrılıklar ve sürtüşmeler ortaya çıktı. Bu kapsamda Libya'daki Arap toplumunun yapısı üzerinde kısaca durmakta yarar vardır. Libya'daki Arapların yaklaşık %85'i kabile yapısına göre örgütlenmiştir. Siyasal iktidarın dağılımında kabile bağları birincil derecede rol oynamaktadır. Şayet kabile bir bütün olarak savaş veya isyan kararı almışsa bu durum siyasal veya devlet bürokrasisinde yer alan kabile üyelerinin pozisyonunu da doğrudan etkilemektedir. Nitekim Libya'da kabileler arası çatışmalar başladıktan hemen sonra Adalet Bakanı, İçişleri Bakanı, bazı Büyükelçiler ve üst düzey askerlerin görevlerinden istifa etmesinin

²³⁸ DUMAN, Bilgay, "Libya Savaşı, Uluslararası Müdahale ve Türkiye", Mart 2011, Rapor no:31 (ORSAM)

de temel nedeni bağılı oldukları kabilelerin isyan hareketine katılmalarından veya söz konusu kabilelere karşı silah kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle söz konusu kişiler Kaddafi sivil insanları öldürdü diye görevlerinde ayrıldı demek doğru bir değerlendirme değildir. Libya veya genelde Arap toplumunu irdelerken kabile ve aşiret gibi kavramların birbirlerinin yerine kullanıldığı görülmektedir. Bu iki kavram arasındaki bazı farklılıkları kısaca belirtmek yerinde olacaktır. Buna göre terime yüklenen anlam itibarıyla en üst örgütlenme şekli aşiretlerin bir araya gelerek oluşturdukları kabilelerdir. Kabileler kendi içinde aşağıya doğru aşiret, sülale ve aile birliklerinden oluşmaktadır. Libya’da birçok büyük aşiretin yanı sıra bunların alt tabanları olan kabile birliktelikleri de bulunmaktadır. Bir nevi konfederasyon şeklinde örgütlenen bu yapılarda karar verme şekli genellikle şura veya Meclis dediğimiz ve alt aile birlikteliklerinden, sülale, kabile liderlerine kadar olan kesimlerin bir araya gelerek karar aldığı bir karar verme süreçleri vardır. Aşiret liderlerinin seçiminde babadan oğla kuralı yerine yönetici sülaledeki bireyler arasında aşiretin güvenliğini, çıkarını ve devamını en iyi şekilde sürdürecektir bireyin seçilmesi öngörülmektedir. Aşiretin liderini çıkaran sülalenin başarılı bir lider çıkartamaması durumunda bir başka sülaleden yeni bir liderin ortaya çıkması da mümkündür. Üzerinde durulması gereken bir diğer önemli özellik ise Arap aşiret geleneğinde evliliklerin oldukça önemli olduğudur. Çünkü aşiretler veya kabileler, yalnızca erkek çocuklar ile evlenmemiş bayan bireylerden oluşmaktadır. Evlilikler genellikle sülale içi, aynı aşiret içerisindeki kabileler içi veya bazı özel durumlarda, barış yapmak, yeni bir işbirliği kurmak veya kan davalarını sonlandırmak adına rakip kabileler veya aşiretler arası olabilmektedir. Bununla birlikte eğer kabilenin evlenmemiş kız çocuğu, bir başka kabileden biriyle evlenirse, bayan söz konusu kabileden çıkarak kocasının bağılı olduğu kabilenin bir üyesi olmaktadır. Dolayısıyla doğan çocukların herhangi bir çatışma durumunda öz dayılarıyla savaşması olağan karşılanmaktadır. Ayrıca Libya’daki kabile yapısında biattan ziyade özgürlük ve bağımsızlık daha da önemli bir gelenektir. Kendi içerisinde sınıfsal bir ayrıma gitmeyen kabile üyeleri kararların alımına da katılma hakkına sahiptirler. Alınan kararları kabul etmeyen üyeler başka kabilelerin koruması altına girebilirler. Çünkü kabile içerisinde kararlar Meclislerde alınırken tüm kesimler açık bir şekilde tartışmalara katılmak ve en sonunda alınan karara uyulacağı kabile üyelerince belirtilmektedir. Dolayısıyla kararlar üsten dayatmayla değil alttan üste doğru

alınmaktadır. Bu gelenek ve anlayış, Libya'daki siyasal iktidar mücadelesinin nasıl şekillendiği ve nasıl şekilleneceğinin anlaşılmasında bize ciddi katkı sağlamaktadır²³⁹. Çünkü Kaddafi döneminde bazı kabilelere ekonomik ve siyasal ayrıcalıklar tanınmıştı. Hatta bu kabilelere diğer kabilelerin toprakları dağıtılmıştı. Kabileler arasında etnik temelli önyargılar mevcuttu. Ayrıca kabileler arasında yargısız infazlarda görülüyordu²⁴⁰. Albay Kaddafi döneminde her ne kadar doğrudan halk yönetimi, yeşil sosyalizm veya yerinde yönetim gibi söylemler kullanılmışsa da gerçekten iktidarın ve yönetim şeklinin belirlenmesinde aşiretler arası ilişkiler belirleyici olmuştur. Bingazi'den Trablus'a taşınan yeni iktidarda iktidarın merkezine oturan Kaddafi aşireti 1969'a kadar Libya'da etkili olan ve sayısal olarak büyük bir nüfusa sahip bir aşiret olarak adından söz ettirmemişti. Albay Kaddafi iktidarında Libya'nın en büyük aşireti olan ve sayısal olarak 1 milyon civarında olduğu ileri sürülen Warfalla aşireti, Magariha aşireti, Osmanlı ve İtalyanlara karşı savaştan El-Awaqir aşireti, el-Mujabra, Obeidat ve Farjan aşiretleri önemli bir rol oynadı. Askeri birimler ve özellikle hava kuvvetlerinde 1993'e kadar Warfalla aşiretinin etkinliği vardı. Ancak daha Kaddafi'ye düzenlenen suikast girişimlerinden sonra Kaddafi kabilesi bu birimi kendi denetimi altına almıştır. Diğer yandan Kaddafi'den sonra ikinci adam konumunda olan General Abdulsalam Callut da Magariha aşiretine bağlıdır. Magariha aşireti sistem içerisinde kilit konumları elinde tutmaktadır. Bununla birlikte 1969 darbesinde yer alan ve daha sonraları da kurulan Devrim Komite Konseyi üyesi olan General Abdulsalam Callut 1998'ten itibaren siyasal alanda fazla gözükmemeye başlamıştır. Lockerbie'ye düşen uçağı bombalayan Abdel Baset al-Megrahi'de aynı aşiretin bir üyesidir. Magariha aşiretinin pozisyonu Kaddafi'nin iktidarının sürmesinde veya sona ermesinde oldukça önemli olacaktır²⁴¹. Sonuçta Kaddafi'nin yürüttüğü aşirete dayalı yönetim sonunda patlak vermişti. Halkın istediği gerçekten özgürlük müydü yoksa yılların biriktirdiği sömürge faaliyetleriyle başlayan, aşiret yönetimiyle devam eden sisteme duyulan kin ve intikam duygusu muydu? Belki de cevaplanması gereken en önemli soru bu olmalıydı. Tunus' ta başlayan gerilimin Libya'yı yakacağı tahmin edilmiş miydi ya da bu değişimi halk tek

²³⁹ AYHAN, Veysel, **Ortadoğu Analiz, Libya İç Savaşı: Kabileler Arası İktidar Mücadelesi**, Mart 2011, Cilt.3 S.27.s.10.

²⁴⁰ EFEGİL, Ertan, **Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki Gelişmelerin Analizi: Libya, Tunus, Bahreyn, Mısır ve Suriye**, Kasım 2013, Cilt.5. S.59.s.10.

²⁴¹ AYHAN, agm., s.12.

başına başarabilir miydi? Charles Tilly'nin de iddia ettiği gibi devrimler eğer kalabalık psikolojisinden büyük ölçüde bağımsız rasyonel girişimler ise, halk devrimler kanalıyla neyi ya da hangi dönüşümleri gerçekleştirmek istemektedir²⁴². Genel bir beklenti, halkın artık yönetimde daha fazla rol almak istemesi ve genel olarak yönetimi kendisinin belirlemesidir. Aile, klan bağları ya da soya yapılan vurgular yöneticilerin meşruiyet kaynağı olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır²⁴³. Libya halkının isteği tam anlamıyla demokrasi, kendilerini ifade edebildikleri onların özlerini bulabilecek parti, yargıda bağımsızlık ve eşitlik ve en önemlisi de ekonomik beklentilerdir. Artık bir ailenin ayrıcalıklarıyla yürütülmemesi gereken en tabi hakları olan devlet isteği idi. Bunların ötesinde bir genel beklenti de, yönetimlerin Batı güdümünden ve Batı emperyalizminden uzak olmaları yönündeki beklentidir.

2.4. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Libya Hakkındaki 1973-2011 Sayılı Kararı

Bu Karar Güvenlik Konseyi'nin 6498'inci toplantısında 17 Mart 2011'de kabul edildi. *Güvenlik Konseyi*, 26 Şubat 2011 tarihli 1970 sayılı kararına dayanarak, Libya'yı yetkililerin 1970 sayılı kararı uygulamamalarını kabul etmeyerek, durumun kötüleşmesi, şiddetin tırmanması ve sivillere ağır zararların verilmesinden duyduğu büyük endişeyi belirterek, Libya halkını koruma sorumluluğunun Libya'yı yetkililerde olduğunu yineleyerek ve sivillerin korunması için uygun adımları atma sorumluluğunu silahlı çatışmanın taraflarının taşıdığını onaylayarak, Keyfi gözaltılar, cebri kaybolmalar, işkence ve toplu idamları içeren ağır ve sistematik insan hakları ihlallerini kınayarak, Ayrıca Libya'yı yetkililerce gazetecilere, medya mensuplarına ve ilgili personele karşı işlenen şiddet ve tehdit fiillerini kınayarak ve bu yetkililerden 1738 sayılı (2006) kararda altı çizilen, uluslararası insancıl hukuktan kaynaklanan zorunluluklara uymalarını talep ederek, Libya Arap Cumhuriyeti'nde hali hazırda yapılmakta olan sivil halka yönelik yaygın ve sistematik saldırıların insanlığa karşı suç

²⁴² YILMAZ, Muzaffer Ercan, **Ortadoğu Analiz, Arap Devrimleri ve Ortadoğu'nun Yeniden Yapılanması**, Mart 2011, Cilt.3 S.27, s.47.

²⁴³ YILMAZ, agm., s.48.

kabul edilebileceğini dikkate alarak, konseyin Libya Arap Cumhuriyeti'nde gerekirse ek uygun önlemleri almaya, insani örgütlerin gelişini sağlamaya ve desteklemeye ve Libya'da insani yardım bulundurmaya hazır sivillerin bulunduğu alanların korunmasını, insani yardımın hızlı ve kesintisiz geçişini ve insani yardım personelinin güvenliğini sağlama konusundaki kararlılığını belirterek, Libya Arap Cumhuriyeti'nde meydana gelmiş ve gelmekte olan insan hakları ve uluslararası insancıl hukuka yönelik ciddi ihlallerin, Arap Devletleri Ligi, Afrika Birliği ve İslam Konferansı Örgütü Genel Sekreterince kınandığı hatırlatılarak, İslam Konferansı Örgütü'nün 8 Mart 2011 tarihli sonuç bildirgesini ve Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi'nin Libya'da bir *ad hoc* Yüksek Düzeyli Komite kuran 10 Mart 2011 tarihli bildirgesini dikkate alarak, Arap Devletleri Ligi Konseyi'nin 12 Mart 2011 tarihli Libya askeri uçakları için uçuşa yasak bölge ilan eden ve Libya'da bulunan yabancı ülke vatandaşlarının korunması için emniyetli bölgeler tesis eden kararını nazara alarak, Genel Sekreter'in 11 Mart 2011 tarihli acil ateşkes çağrısını dikkate alarak, 15 Şubat 2011'den bu yana Libya Arap Cumhuriyetinde süren durumun Uluslararası Ceza Mahkemesi Savcısına sunulması kararını hatırlatarak ve deniz ve karadan saldırıları içeren ve sivilleri hedef alan saldırıların yargı önüne getirilmesi zorunluluğunu vurgulayarak, Libya Arap Cumhuriyetindeki şiddetten kaçmak zorunda kalan mülteci ve yabancı işçilerin durumundan duyduğu endişeyi yineleyerek, bu mülteci ve yabancı işçilerin ihtiyaçlarını karşılayan komşu devletlerin, özellikle Tunus ve Mısır'ın bu çabalarını memnuniyetle karşılayarak ve uluslararası topluluğu bu çabaları desteklemeye çağırarak, Libya yetkililerce paralı asker kullanımına devam edilmesini reddederek, Libya hava sahasında tüm uçuşlar üzerine yasak konulmasının sivillerin korunmasında olduğu kadar insani yardımın güvenlik ve ulaşımı açısından da önemli bir unsur olacağı ve Libya'daki düşmanlıkların sona ermesi için önemli bir adım olacağı dikkate alınarak, Libya Arap Cumhuriyeti'ndeki yabancı uyruklular ve hakları için de duyduğu endişeyi belirterek, Genel Sekreterce, Libya Özel Temsilcisi Abdel-Elah Mohamed Al- Khatib in görevlendirilmesini memnuniyetle karşılayarak ve Libya Arap Cumhuriyeti'ndeki krize sürdürülebilir ve barışçıl bir çözüm bulma çabalarını destekleyerek, Libya Arap Cumhuriyeti'nin egemenliği, bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve ulusal birliğine güçlü bağlılığını onaylayarak, Libya Arap Cumhuriyeti'ndeki durumun uluslararası barış ve

güvenliğe bir tehdit oluşturmaya devam ettiğini belirleyerek, Birleşmiş Milletler Şartı 7. Bölümü'ne dayanarak,

1. Şiddet kullanımının ve sivillere karşı yapılan bütün saldırı ve kötü muamelelerin tamamıyla sona erdirilmesini ve hemen ateşkes ilan edilmesini talep eder.
2. Krize Libya halkının meşru taleplerine cevap verecek bir çözüm bulunmasının önemini vurgular, barışçı ve sürdürülebilir bir çözüm için gerekli olan politik reformların sağlanması amacıyla BM Genel Sekreteri'nin Libya'ya temsilci göndermesi ve yine aynı şekilde Afrika Birliği'nin Barış ve Güvenlik Konseyi'nin bir Ad-hoc Komisyon oluşturup Libya'ya göndermesi kararını kabul eder.
3. Libya idaresinden özellikle uluslararası insancıl hukuka, uluslararası insan hakları normlarına ve göçmenler hukukunun kurallarına yönelik sorumluluklarını yerine getirmesini ve bu bağlamda sivil halkın korunması ve temel ihtiyaçlarının karşılanması için hızlı ve engelsiz bir şekilde insani yardımların önünün açılmasının sağlanmasını talep eder.

Sivil halkın korunması

4. Genel Sekreter'e bildirimde bulunan bütün üye devletleri tek başlarına ya da bölgesel organizasyonlar ya da düzenlemeler yoluyla ve Genel Sekreter ile işbirliği içinde tüm gerekli önlemleri almaya, 2011(1970) sayılı kararın 9.paragrafı göz önüne alınmaksızın, saldırı tehdidi altında olan sivil halkın ve Bingazi dâhil olmak üzere Libya-Arap Cumhuriyeti'nde sivillerin yaşadığı alanların korunması için, Libya topraklarında herhangi bir şekilde yabancı işgalci güç oluşturmamak üzere yetkilendirir ve bu paragraf kapsamında verilen yetkiyi kullanan ilgili üyelerin Genel Sekreteri hemen bilgilendirmelerini ve yine derhal Güvenlik Konseyine bilgi vermelerini ister.
5. Arap Devletleri Ligi'nin bölgede uluslararası barış ve güvenliğin devamlılığı ile ilgili konulardaki önemli rolünü tanır ve BM Sözleşmesinin VIII Bölümü kapsamında Arap Devletleri Ligi üyelerinin diğer üye devletlerle 4. paragrafın icra edilmesi için işbirliği yapmasını ister.

Uçuş yasağı bölgesi

6. Sivillerin korunmasına yardım etmek için Libya Arap Cumhuriyeti hava sahasındaki tüm uçuşlar üzerine yasak konulmasına karar verir.
7. Libya'da bulunan yabancıları taşıyan, yardım sağlayan, özellikle tıbbi malzeme, gıda ve insani yardım yapacak personeli taşıyan ve sadece insancıl hedefleri olan uçuşların 6.maddedeki yasak kapsamında olmadığına karar verir; yine 4.paragraf ya da 8.paragraf kapsamında izinli olan uçuşlar ile devletlerce 8.paragraf kapsamında gerekli görülen ve Libya halkının yararına olan uçuşlar ve 8.paragraf kapsamında olmadığına karar verir.
8. Genel Sekretere ve Arap Devletleri Ligi Genel Sekreterine bildirimde bulunan üye devletleri, tek başlarına ya da bölgesel organizasyonlar veya düzenlemeler aracılığıyla 6.madde kapsamında koyulan uçuş yasağını uygulamak için gereken tüm önlemleri almak üzere yetkilendirir. Üye devletlerin bu yasağın uygulanması ve 6. ve 7. paragraflardaki hükümlerin yürütülmesi için yapacakları işleri Genel Sekreter'in görüşünü de alarak Arap Devletleri Ligi ile işbirliği içinde yapmalarını ister.
9. Tek başına veya bölgesel organizasyonlar aracılığıyla hareket eden tüm üye devletlerden 4.6.7.8. paragrafların icrası amacıyla hava sahalarından geçiş izni vererek yardım sağlamalarını ister.
10. İlgili üyelerden, insancıl uçuşların ve insanların nakli için yapılan uçuşların izlenmesi ve izni için gerekli olan pratik önlemler de dâhil olmak üzere 4.6.7.8. maddelerin icrası için alınan bütün önlemleri kendi aralarında ve Genel Sekreter ile işbirliği içinde yapmalarını ister.
11. İlgili üye devletlerin 8. paragraf kapsamında verilen yetkinin icrası için eylemde bulunması halinde ve özellikle müdahale yapılması planlanıyorsa BM Genel Sekreteri'ni ve Arap Devletleri Ligi Genel Sekreteri'ni bilgilendirmelerine karar verir.
12. Genel Sekreter'in 8.madde kapsamındaki ilgili üye devletlerce alınan bütün önlemler hakkında konseyi derhal bilgilendirmesini ve 7 gün içinde konseye rapor vermesini ve bundan sonra her ay bu kararın yürütülmesi kapsamında yapılanlarla ilgili olarak ve özellikle 6.madde kapsamındaki uçuş yasağının

herhangi bir şekilde ihlal edilmesiyle ilgili olarak bir uygulama raporu sunmasını ister.

Silah ambargosunun uygulanması

13. 1970 sayılı kararın (2011) 11. paragrafın aşağıdaki şekilde değiştirilmesine karar verir: Tüm devletleri, özellikle bölgedeki tek başına ya da bölgesel organizasyonlar veya düzenlemeler aracılığıyla hareket eden devletleri, 1970 sayılı kararın 9. ve 10. paragraflarınca konan silah ambargosunun katı şekilde uygulanmasını sağlamaya çağırır. İlgili Devlet'i, paralı askerler de dâhil olmak üzere, 1970 sayılı karar 9. ve 10. paragrafının (bu karar ile değiştirilmiş haliyle) tedariki, satışı, transferi veya ihracını yasakladığı ögeler içerdiğinden şüphelenilmesini gerektirecek makul nedenlerin bulunduğuna dair bilgiye sahip olması halinde; limanlar ve hava alanları dâhil olmak üzere ülkesinde ve Libya'dan gelen yahut Libya'ya giden açık denizdeki gemilerde ve hava araçlarında denetleme yapmaya çağırır. Bu gemi ve hava araçlarının bayrak devletlerini bu denetimlere yardımcı olmaya davet eder ve üye devletleri bu denetimleri yürütürken somut durum ile orantılı önlemler almak üzere yetkilendirir.
14. Açık denizlerde 13. paragraf kapsamında hareket eden üye devletlerin hem birbirleriyle ve BM Genel Sekreteri ile işbirliği içinde olmalarını, hem de 13. paragraftaki yetkinin kullanılmasıyla ilgili alınan önlemler hakkında Genel Sekreter'e ve 1970 sayılı kararın 24. paragrafı ile kurulan komiteye derhal bilgi vermelerini ister.
15. Tek başına veya uluslararası organizasyonlar veya düzenlemeler aracılığıyla hareket eden her üye devletin, 13. paragraf çerçevesinde denetim görevi üstlendiğinde komiteye, denetimin sebepleri, sonuçları ve işbirliğinin sağlanıp sağlanmadığı hakkında derhal yazılı bir başlangıç raporu sunmasını ister ve eğer nakli yasak olan bir mal bulunursa bu üye devletlerden sonraki aşamada denetim, el koyma ve tasarrufla ilgili detayları, malların çeşidi ve hangi ülkeden gelip nereye götürülmekte olduğu ile ilgili detayları içeren ikinci bir rapor sunmalarını ister.

16. Libya Arap Cumhuriyeti'ne paralı asker girişinin devam etmesini kabul etmeyerek, bütün üye devletlerin paralı askerlerin Libya'ya girmelerini önlemek için 9.paragraftaki zorunluluklara katı şekilde uymasını ister.

Uçuş yasağı

17. Hiçbir devletin Libya devletine kayıtlı ya da Libya vatandaşlarının ya da şirketlerinin sahip olduğu ya da işlettiği uçakların kendi egemenlik sahalarından kalkış veya inişine ya da hava sahalarından geçişine izin vermemesine karar verir. Komite tarafından önceden izin verilmiş bazı uçuşlar ve zorunlu iniş halleri bunun istisnasıdır.
18. Eğer bir uçakla 9 ve 10. maddelerde yer alan yasak malların nakliye, satış, ya da dışarıya çıkartılması söz konusuysa, hiçbir devletin bu uçaklara kendi hava sahasından uçuş ya da kendi topraklarına iniş ve kalkış iznini vermemesine karar verir, bu uçaklarda silahlı paralı asker taşınması da aynı hükme tabidir. Zorunlu iniş hali istisna tutulmuştur.

Malların dondurulması

19. 1970 sayılı kararın 17, 19, 20 ve 21. paragrafları ile uygulamaya konan malların dondurulması kararının, kendi ülkelerinde bulunan komitenin belirlediği direkt veya dolaylı olarak Libya otoritelerine ait olan veya komitenin belirlediği Libya otoritelerince kontrol edilen, Libya otoriteleri adına veya onların talimatıyla hareket eden kişi veya kuruluşlara, bunların sahibi olduğu veya kontrolünde olan kuruluşlara ait; tüm para kaynaklarına, diğer finansal varlıklara ve ekonomik kaynaklara uygulanmasına karar verir; ayrıca bütün devletlerin uyrukları veya ülkelerindeki kişi veya kuruluşlar tarafından tüm para kaynaklarının, finansal varlıkların ve ekonomik kaynakların komitenin belirlediği Libya otoritelerinin veya komitenin belirlediği onlar adına veya onların talimatıyla hareket eden kişi veya kuruluşların veya onların sahibi oldukları yahut onların kontrolünde olan kuruluşların yararına veya

kullanımına açık hale getirilmesini önlemelerine karar verir ve komiteden ilgili Libya otoritelerini, kişi veya kuruluşları bu kararın kabulü tarihinden itibaren 30 gün içinde ve gerekirse daha sonra da belirlemesini ister.

20. 17. paragraf kapsamında dondurulan malvarlığının mümkün olan en kısa zamanda Libya halkının yararına kullanılacağını beyan eder.
21. Bütün devletlerin, yapılan işin şiddet veya sivillere karşı güç kullanmaya yol açacağına dair haklı gerekçe oluşturan bir bilgiye sahip olmaları durumunda vatandaşlarını, kendi yargı yetkileri altında bulunan kişileri ülkelerinde kurulu veya yargı yetkileri altında bulunan firmaları Libyalı kurumlar ya da onlar namına iş yapan kişiler veya kurumlar ya da bunların kontrolü altında bulunan yerlerle iş yapmaları halinde, bu işten saldırı ve şiddet için faydalanılacak bir durumun oluşturulmaması için dikkatli olmaya çağrılarını ister.

Karara konu olanlar

22. Liste I'de yer alan kişilerin 15 ve 16 maddede yer alan seyahat sınırlamasına tabi olduklarına karar verir. Liste II de yer alan kişi ve kurumların malvarlıklarının 17, 19, 20 ve 21'e göre dondurulacağına karar verir.
23. 15, 16, 17, 19, 20 ve 21. paragraflarda yer alan önlemlerin konsey ya da komite tarafından 1970 sayılı kararın hükümlerini - özellikle 9. ve 10. maddeleri- ihlal ettiği ya da bunun yapılmasına yardım ettiği belirlenen birey veya varlıklara da uygulanmasına karar verir.

Uzmanlar kurulu

24. Genel Sekreter'den komiteye danışarak, görev süresi 1 yıl olmak üzere 8 kişilik bir uzmanlar kurulu kurmasını ister. Komitenin idaresinde çalışacak olan bu grubun görevleri aşağıdaki gibidir:
 - a) 1970 sayılı kararın 24. maddesi ve bu kararla kurulan komiteye yardım etmek.

- b) Devletlerden, BM' in yetkilin organlarından, bölgesel örgütlerden ve diğer ilgili taraflardan gelen 1970 sayılı kararın uygulaması hakkındaki bilgileri ve bu konudaki tedbirleri özellikle uygulama yapılanmayan olayları toplamak, incelemek ve analiz etmek.
 - c) Uygulanan tedbirlerin iyileştirilmesi için uygun tedbirlerin icrasıyla ilgili Konseye, Komite'ye ve devlete gerekli tavsiyelerde bulunmak.
 - d) Uzmanlar grubunun tayininden itibaren en geç 90 gün içinde konseye işler hakkında bir ara rapor sunmak ve en geç görevinin bitmesine 30 gün kala tavsiye ve tespitleri içeren bir sonuç raporu sunmak.
25. Bütün devletleri, BM yetkili organlarını ve diğer ilgili tarafları özellikle 1970 sayılı kararın ve bu kararın icrasıyla ilgili olarak alınan önlemler hakkında ve bilhassa ihlal olayları hakkında bilgi sağlamak konusunda komite ve Bilirkişi Heyeti ile tam bir işbirliği yapmaya davet eder.
26. 1970 sayılı kararın 24 paragrafı ile düzenlenen komitenin görevlerinin, bu kararda kararlaştırılan önlemleri de içerebileceğine karar verir.
27. Libya Arap Cumhuriyeti dâhil olmak üzere bütün devletlerin, Güvenlik Konseyi'nin 1970 (2011) sayılı karar, bu karar ve ilgili kararlarda alınan önlemler dolayısıyla uygulaması zarar gören herhangi bir sözleşme veya başka bir hukuki işlemle bağlantılı olarak Libya otoriteleri, Libya Arap Cumhuriyeti'ndeki bir kişi veya kurum veya bu kişi veya kurum vasıtasıyla veya onlar yararına hak ileri süren bir kişi tarafından herhangi bir hak iddia edilmemesi için gereken önlemler almalarına karar verir.
28. Libya idaresinin eylemlerini takip edeceğini yineler ve herhangi bir zaman 1970 sayılı karar ve bu karar kapsamında alınan önlemleri gözden geçirmeye; Libya idaresinin tavrına göre bu önlemlerin artırılmasına, askıya alınmasına veya kaldırılmasına karar vermeye hazır olduğunu vurgular.
29. Güvenlik Konseyi'nce konunun aktif olarak gündemde tutulmasına karar verir²⁴⁴.

²⁴⁴ Küresel Bakış Dergisi, Yıl:1, Cilt:1, Sayı:3, Ekim 2011'den iktibasla Çeviri: Yrd. Doç. Dr. Naim DEMİREL

Güvenlik Konseyi kararının sebeplerini teşkil eden hususlar satır başları itibariyle tekrar etmek gerekirse: Konsey, Libya’da barışçı gösterilere karşı güç kullanılması ve yüzlerce sivilin öldürülmesinden derin üzüntü duymakta; güvenlik güçlerinin şiddete başvurmadan vazgeçmesini belirterek hükümetin tutumunu protesto etmektedir. Bu bağlamda halkın meşru taleplerinin dikkate alınmasını ve ulusal çapta görüşmelerin başlatılması istenmektedir. Bildiri, daha sonra 1970 (2011) sayılı kararda da tekrarlanacak bir hususu ele almakta, Libya hükümetine ulusal ve uluslararası sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Libya halkının can güvenliği ve emniyetini sağlamak hükümetin görevidir. Sivil halka karşı suç teşkil eden eylemlerde bulunan güvenlik güçlerinin cezalandırılacağı ilan edilmelidir. Keza ülkede asayiş tesis etmeye çalışan yetkililerin temel insan haklarına ve uluslararası insancıl hukuk kurallarına uygun hareket etmesi gerekmektedir. Hükümet uluslararası insani yardım kuruluşlarının serbestçe ülkeye girmesi ve çalışmalar yapmasına izin vermeye çağırılmaktadır. Konsey uluslararası toplumu Libya’ya insani yardımda bulunmaya, özellikle ilaç ve tıbbi malzeme göndermeye çağırmakta ve Libya hükümetini bu yardımların yerine ulaştırılmasını sağlamakta görevlendirmektedir. Konsey, ayrıca Libya’da bulunan yabancı devlet vatandaşlarının durumunu da gündeme getirerek, hükümetten yabancıların güvenliğini sağlamasını ve ülkeyi terk etmek isteyenlere yardımcı olmasını talep etmektedir. Bildirinin sonunda Konsey gelişmelerin takipçisi olacağını belirtmektedir. Libya’da olayların hızla yayılması kısa sürede durumun daha da kötüleşmesine yol açmıştır. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi yeniden bir durum değerlendirmesi yaparak Libya’da yaşananların sadece insani boyutu olan ulusal asayiş meselesi olmaktan çıkarak uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir mesele haline geldiğini tespit etmiştir. Durumun bu şekilde nitelendirilmesi Güvenlik Konseyi’nin Birleşmiş Milletler Antlaşması’nın VII. Bölümünde yer alan yetkilerini kullanması için gerekli hukuki ve siyasi zemini hazırlamaktadır. Nitekim Konsey’de anılan bölüme ve özellikle bu bölüm içerisinde yer alan ve askeri kuvvet kullanılması dışında her türlü zorlama tedbirleri uygulamasına imkân veren antlaşmanın 41. maddesine açıkça atıfta bulunarak 1970 (2011) sayılı kararını almış ve Libya hükümetine karşı zorlama ve baskı sürecini başlatmıştır. Kararın gerekçeleriyle ilgili tespitlerimizi, yukarıda anılan Güvenlik Konseyi bildirisinde genel ifadelerle yer alan, fakat 1970 (2011) sayılı kararda daha açık bir şekilde vurgulan şu hususları hatırlatarak bitirelim. Konsey, Libya’da sivil

halka karşı sistematik ve genel bir şekilde yapılan saldırıların insanlığa karşı suç oluşturduğunu belirtmektedir. Hatırlatalım ki, insanlığa karşı suç uluslararası ilişkilerde hem devletin hem de bireyin sorumluluğunu gerektiren özel ve ağır hukuk ihlalleri olarak tanımlanmakta ve devlet görevlilerinin belirli şartlar altında Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde yargılanmasının önünü açmaktadır²⁴⁵.

Yukarıda 1973-2011 sayılı kararda bahsettiğimiz zorlama tedbirlerini tekrar kısaca inceleyecek olursak; Güvenlik Konseyi kararında Libya'dan gerekçelerini yukarıda hazırladığımız bir takım zorlayıcı tedbirlere uyulmasını istemiştir.

1. Şiddet uygulamalarına derhal son verilmesi ve halkın meşru taleplerini karşılayacak tedbirlerin alınması;
2. İnsan hakları ve uluslararası insancıl hukuka riayet edilmesi, bu konuda çalışan uluslararası kuruluşların ve gözlemcilerin ülkeye girmelerine, yardım getirmelerine ve ihtiyaç olan bölgelerde güvenli bir şekilde çalışmalar yapmasına izin verilmesi;
3. Ülkedeki yabancıların can ve mal güvenliklerinin garanti edilmesi, bu şahısların ülkeden ayrılmasını kolaylaştırıcı tedbirlerin alınması;
4. Her türlü medyaya uygulanan kısıtlamaların kaldırılması.

1970 (2011) sayılı kararda uygulamaya konulan zorlama tedbirlerini dört kategoride değerlendirebiliriz. Bunlardan ilki Libya'daki olaylar sırasında yaşanan bir kısım hukuk ihlallerini Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) götürmektir. 1970 (2011) sayılı kararda öngörülen ikinci kategori zorlama tedbirleri silah ambargosudur. Ambargo Libya'ya her türlü silah, mühimmat satışı, sevkiyatını yasaklamaktadır. Hükümetle halkın büyük çoğunluğunun karşı karşıya geldiği, büyük karışıklıklar yaşanan bir ülkeye karşı bu tür kararların alınması çatışmaların şiddetlenmesini önlemeye hizmet edeceği gibi, dışarıdan değişik gruplara veya hükümete destek vermek için yapılacak müdahalelerin önüne de set çekmeyi amaçlamaktadır. Konsey kararında oldukça teferruatlı düzenlenen silah ambargosuyla ilgili hükümler arasında dikkat çekici olanı, diğer ülkelerden Libya'ya çatışmalara katılmak üzere gideceklerin engellenmesine yönelik hükümdür. Çatışmaların yayılmaması ve devletlerarası bir

²⁴⁵ ÇAĞIRAN, (Birleşmiş Milletler Zorlama Tedbirleri ve Libya), agm., s.17.

meşale haline gelmemesi için Güvenlik Konseyi bütün devletlere hitap ederek vatandaşlarının Libya'daki çatışmalara karışmasını önleyecek tedbirler almalarını istemektedir. Üçüncü kategori tedbirler seyahat yasağı başlığı altında toplanmaktadır. Güvenlik Konseyi kararın Ek 1'inde bir isim listesi yayınlayarak bu listede yer alan şahısların seyahat hürriyetlerine sınırlama getirmiştir. Konsey, bütün devletlere yaptığı çağrıda anılan şahısların ülkelerine girişlerini, ülkelerini transit geçiş amacıyla kullanmalarını engellemelerini talep etmektedir. Dördüncü kategori tedbirler de bazı kişilerin mal varlıklarının dondurulmasıdır. Bu konuda da konsey kararının ikinci eki olarak bir liste yayınlanmıştır. Altı kişilik listenin tamamı Kaddafi ailesine mensup kişilerden oluşmaktadır. Anılan tedbiri, yani mal varlıklarının dondurulması işlemini yerine getirecek olanlar diğer devletlerdir. Devletler listede yer alanlara ait olan, bunların denetiminde bulunan her türlü iktisadi ve mali kaynağı dondurmakla yükümlüdür²⁴⁶. Güvenlik Konseyi'nin uyguladığı zorlama tedbirleri savaşa varmayan yukarıda da saydığımız gibi daha çok ekonomik tedbirlerdir. Deyim yerindeyse genç albay öncülüğünde Kaddafi ailesinin senelerce Libya halkından kazandıklarını bir kararla ellerinden almıştır. Bizde “Ortadoğu ülkelerinde uzun vadede taşların yerine oturması ve yönetimlerin, her ne ad altında olurlarsa olsunlar, daha demokratik bir düzene doğru evrilmeleri beklenmelidir. Çünkü dünya konjonktürü bunu gerektirmektedir, globalleşme bunu gerektirmektedir²⁴⁷” sözüne katılmaktan kendimizi alamıyoruz.

²⁴⁶ ÇAĞIRAN, agm., s.19-20.

²⁴⁷ ERCAN, agm., Giriş, s.46.

SONUÇ

Devletlerin kurulma aşamaları belli hukuki belgelere dayandırılmakla birlikte, kurulma sürecinde şiddet unsurunun olduğu gözlemlenmektedir. Devletlerin kuruluşu aşamasında ortaya çıkan oluşumlar, değişimler, devrimler, veya karşı devrimler çeşitli silsile-i vukuatlar şeklinde kendini belli etmiştir. Kimi zaman dostane bir devlet tavrıyla, simulant karakteriyle küçük devletçikleri yutma, kimi zamanda yanlış devlet politikalarıyla bizatihi devlet içinde yaşayanların isteği ile gerçekleşmiştir (işgal-ilhak). Maalesef örneklerini tarihin tozlu raflarında sıklıkla bulabileceğimiz şiddetin tahmin edebilirsiniz ki önleyiciliği de devletlerin en önemli sorunlarından biri olmuştur. Şiddet unsurundan en çok etkilenen ise sivil toplumdur. Siyasetin bir aracı haline dönüşen şiddet, farklı şekilde politik amaçlara ulaşmak adına sıklıkla kullanılmaktadır. Bu kapsamda şiddetin önlenmesine dönük toplumların çabası da farklı şekilde kuralların geliştirilmesini de beraberinde getirmiştir. İnsanlık tarihi kadar eski olan şiddet ve şiddetin önlenmesine dönük uluslararası alanda da önemli kurallar geliştirilmiştir.

İnsanlığın en önemli sorununa çözüm getirmek için kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü bu alana kuvvet kullanımını sınırlayan ve belli kurallara bağlayan düzenlemeler getirdiği dikkat çekmektedir. Kuvvet kullanımını, meşru müdafaa kapsamında ele alan Birleşmiş Milletler, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında, sorunun giderilmesi için barışçı çözüm yollarının kullanılmasını öngören düzenlemeler de gerçekleştirmiştir. Bu çözümler, sorunun giderilmesinde etkili olamadığında antlaşmanın VII. Bölümü gereğince kuvvet kullanılmasına karar verebilir. Her zaman önce uygulanacak olan barışçıl yöntemlerdir. Ancak eğer sonuç alınamazsa kuvvet kullanımına karar verilebilir. Kuvvet kullanım yetkisinin de belli kurallar çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerektiği de anlaşma da açık bir şekilde öngörülmektedir. Bununla birlikte BM nezdinde barış korunması konusunda istenilen ölçü de başarı elde edilemediği de dikkat çekmektedir. Başarısız sayılmasının belki de en önemli nedeni şudur; büyük devletler

siyasi, ekonomik vs. nedenlerle, misilleme, zararlar karşılık, karışma gibi yöntemleri kullanarak, uluslararası arenada kuvvet kullanmaya devam etmektedirler. Ayrıca Güvenlik Konseyinde 5 daimi üyenin veto hakkı da barışın korunmasına yönelik önemli bir engel haline gelmeye başlamıştır. Yaşanan dramlar büyük devletlerin kendilerini revize etmeleri için yeterli olmamaktadır ve kanımızca da olmayacaktır. Bir noktaya dikkat çekmek gerekir ki Birleşmiş Milletler'in amaçlarından biri de uluslararası barış ve güvenliği sağlamaktır. Son günlerde gündemden sıklıkla duyduğumuz insani nedenlerle yapılan müdahale olayı ise sorunu daha çetrefilli hale getirmiştir. Nitekim, Birleşmiş Milletler Teşkilatınca kuvvet kullanma yasağı istikrarlı bir küresel düzen için, hukukun etkinliğinin gereği olarak, merkezi bir otorite olarak oluşturulmuş ve temel yetkili organ olarak da Güvenlik Konseyi'ne yetki vermiştir. Bu bağlamda çalışmada da üzerinde durulduğu üzere Güvenlik Konseyinin bu yetkiyi nasıl, hangi hallerde, ne zaman, hangi sınırlarla kullandığını Orta Doğu'daki krizler örneğinden izah etmiştik. Dolayısıyla Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin olayları yorumlayışı veya veto haklarını keyfi biçimde kullanmaları, BM Teşkilatının da uluslararası barış ve güvenliği sağlamadaki misyonuna helal getirdiğini belirtmek gerekir.

Nitekim, Orta Doğu tarihinden günümüze üzerinde en çok senaryolar oluşturulan, en etkili güç gösterilerine sahne olan, geleceği ve halkı daha çok etkin devletlerin masalarında şekillenen coğrafyalardan biri olarak dikkat çekmektedir. Son olarak Arap Baharı ile birlikte farklı bir sürecin içerisine giren Orta Doğu'da barış ve istikrarın korunması da ciddi bir uluslararası sorun haline dönüşmeye başlamıştır. Birçok yazarca bu ülkelerde yaşananlar halkların demokrasi arayışları olarak isimlendirilmiş ve adı Arap Baharı olarak anılmıştır. Bahar denilen olgu bir tepki, başkaldırı ve isyan durumudur. Yalnızca iktidarda olan diktatörlere veya onlarla başında olduğu rejime yönelik değildir. Sokağa dökülen halk kitlelerinin asıl hedefi Kaddafi, Mübarek ya da diğer liderler değil, liderlerin temsil ettiği sistem ve rejimlerdir. Çünkü Ortadoğu halkları yönetildikleri sistem ve rejimlerin, başarısız olduğunu ekonomik, siyasi, eğitim veya benzer bir çok konuda halkların taleplerini karşılayamadığına tanık olmuştu.

Öte yandan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenlikten sorumlu ve uluslararası toplumu temsil etmeye yetkili başlıca organ olarak

Libya’da ki karışıklıklar karşısında kayıtsız kalmayıp, 15 üyenin 10’unun olumlu oyuyla²⁴⁸, meselenin uluslararası boyut kazandığını düşünerekten müdahale kararı almıştır. Konsey aldığı bu kararla kendisine verilen görevi yerine getirmiştir. Kararda uygulamaya konulan zorlama tedbirleri durumun özelliklerine uygun hukuken ve siyaseten yerinde tedbirlerdir. Güvenlik Konseyi’nin aslında kendinin sahip olduğu bu hakkı kullanması olumlu olarak karşılanmıştır. Nitekim, ABD’nin öncülüğünde gerçekleşen Afganistan ve Irak müdahalelerinde söz konusu Güvenlik Konseyi kararının olmadığını belirtmek gerekir. Libya kararında Güvenlik Konseyi’nin aldığı tedbirler “akıllı tedbirler” şeklinde tabir edilen ve istenmeyen durumun müsebbiplerini etkileyen zorlayıcı tedbirlerdir. Güvenlik Konseyi’nin benimsediği yöntemin burada yerinde olduğunu yinelemek gerekir.

Ancak, kararın ardından askeri müdahale ise kendi içinde farklı tartışmalara zemin hazırlamıştır. Kararda Libya halkının korunması prensibi olmasına karşın, müdahalenin ardından Kaddafi rejiminin düşürülmesinin hedeflenmesi ve Kaddafi sonrasına dönük istikrarsızlık ve barışın korunmasına dönük önceden planlamaların olmaması Libya halkının ve bölgenin ciddi bir krizin içerisine sürüklenmesini de beraberinde getirmiştir. Çalışmada da vurgulandığı üzere, sivillerin korunması prensibine bağlı kalınması önemli bir adım olarak kabul edilmekle birlikte salt rejimin değiştirilmesi, söz konusu amacın gerçekleştirilmesi için yeterli olamamaktadır. Libya’da ortaya çıkan olgu, uluslararası müdahalenin sınırlarının, amaçlarının ve müdahale sonrasının iyi planlanmadığı olgusudur. Elbette uluslararası düzeyde işbirliğinin yetersizliği, devletlerin farklı amaç ve çıkarlarla müdahalenin içerisinde yer alması, ve sivillerin korunmasına dönük yeterli işbirliğinin sağlanamaması da misyonun başarısını olumsuz etkilemektedir.

²⁴⁸ Çekimserler; Rusya, Çin, Almanya, Hindistan, Brezilya’dır.

KAYNAKÇA

Akipek, İlhan (1995). *Devletler Arası Hukuk Bakımından Meşru Müdafaa'nın Mahiyeti vb. Müesseselerle Mukayesesi*, Ankara.

Alpar, Erol (1990). *Savaş Hukuku* (Genel Olarak).

Aral, Berdal (1999). *Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Arend, A. Gark / Beck, Robert (1993). *International Law and the Use of Force*.

Arıboğan, D. Ülke, (2002). *Uluslararası Barış ve Güvenliğin Sağlanmasında Bir Araç Olarak BM Ve Temel Sorunlar*, Avrasya Dosyası, Cilt.8, S.1.

Ateş, Canan, (1997). *Birleşmiş Milletler'in Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasındaki Rolü*, Gazi Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.

Ayhan, Veysel, (Mart 2011). *Libya İç Savaşı: Kabileler Arası İktidar Mücadelesi*, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt.3 S.27.

Başeren, S. Hami, (2003). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmanın Sınırları*, 1. baskı, Ankara Üniv. Basımevi.

Belik, Mahmut R, (1956). *Devletlerin Selahiyeti'nin Tahdidi ve Uluslararası İhtilafların Sulh Yolu ile Halli Usulleri*, I. Cilt, İstanbul.

Birleşmiş Milletler Antlaşması (1997), BM Enformasyon Merkezi, Ankara.

Bozkurt, Enver, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı*, 3. Baskı, Ankara, 2007.

Bozkurt, Enver, (2003). *BM Güvenlik Konseyi'nin Irak İle İlgili Kararlarının Değerlendirilmesi*, Stradigma Dergisi, S.11.

Bozkurt, Enver, (2003). *BM Sisteminde Kuvvet Kullanımı*, Nobel Yayınları, Ankara.

Bowett, D. W. (1955-1956). *Collective Self-Defense Under the Charter of the United Nations*, BYIL, Vol. 32, (google akademik'ten çeviri ile alıntılanmıştır).

Ceviz, Nurettin, (Mart 2011). *Libya Tarihine Kısa Bir Bakış*, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt.3 S.27.

Chaumont, Charles, (1995). *Birleşmiş Milletler* (Çeviri: Radi Başgut), İstanbul.

Civelek, Jale, (1990). *Birleşmiş Milletler Teşkilatı Tarafından Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Zorlama Tedbirlerinin Alınması. Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin Kurulması ve Bu Kuvvetlerin Hukuki Dayanağı*, MHB, Yıl.10, S.1-2.

Çağırın, Mehmet Emin, (Mart 2011). *BM Zorlama Tedbirleri ve Libya*, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt.3 S.27.

Çağırın, Mehmet Emin, (Nisan 2011). *Güvenlik Konseyinin Libya'ya Askeri Müdahale Kararı*, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt.3, S.28.

Çaycı, Sadi, (1995). *Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması*, Ankara.

Çural, Ahmet, (2011). *Bush Doktrini ve Askerî Gücün Ön alıcı ve Önleyici Savaş Kapsamında Kullanılması*, T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Doktora Tezi.

D'Souza, Dinesh, *Ronald Reagan*, (1997). The Free Press, New York.

Duran, Hasan, (2001). *BM Ve Barışın Korunması-BM ve Müdahale*, Süleyman Demirel Üniv. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt.6, S.2.

Düstur (Dergi), 111. Tertip, Cilt. 10, S. 200.

- Efegil, Ertan, (Kasım 2013). *Ortadoğu'daki Gelişmelerin Analizi: Libya, Tunus, Bahreyn, Mısır ve Suriye*, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt.5, S.59.
- Ekşi, Canan Ateş, (2002). “*Birleşmiş Milletler Antlaşması çerçevesinde Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunmasında Bölge Antlaşmaları veya Örgütlerinin Rolü*,” (Editör) Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir, Ankara, Seçkin Yayıncılık.
- Gardam, Judith G., (1999). *Non Combatant Immunity as a Norm of Inter Humanitarian Law*, London.
- Glennon, Michael J., (2002). “*The Fog Of Law: Self-Defence, Inherence, and Incoherence In Article 51 of The United Nations Charter*,” Harvard Journal of Law and Public Policy, Vol. 25, No 2.
- Goodrich, Lenand M., Hambro Edvard, (1946). *Charter of United Nations*, Boston.
- Gönlübol, Mehmet, (1968). *Uluslararası Siyasi Teşkilatlanma*, Ankara.
- Gündüz, Aslan, (1994). *Milletler Arası Hukuk ve Milletler Arası Teşkilatlar Hakkında Temel Metinler*, 2.baskı, İstanbul.
- Gündüz, Aslan, (1998). *Milletlerarası Hukuk Temel Belgeler Örnek Kararlar*, Beta Yayınları, İstanbul.
- Gürkan, Ülker, (2011). *Hukuk Sosyolojisine Giriş*, 5. baskı, Ankara.
- Gözen, Ramazan, (1998). “*Türkiye'nin II. Körfez Savaşı Politikası: Aktif Politika ve Sonuçları*”, *Türk Dış Politikasında Gelenek ve Değişim*, Der: İhsan D. Dağı, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- İnan, Yüksel, (1971). *BM Kuvvetleri ve Ortaya Çıkışı ve Hukuki Dayanağı*, AİTİAD, Cilt.3.
- Karaosmanoğlu, Ali L., (1981). *İç Çatışmaların Çözümü ve Uluslararası Örgütler*, İstanbul.

Keskin, Funda, (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Ankara.

Kılıççı, Sedat, (1973). *Devletler Hukukunda Müdahale*, Yayınlanmamış Doçentlik Tezi, Ankara.

Lagon, Mark P., *The Reagan Doctrine*, West Port, Proeger Publisher (google akademik'ten çeviri ile alıntılanmıştır).

Levitin, Micheal, (1986). *The Law of Force of Law; Grenada the Falklands and Humanitarian Invention*, HIL, Vol.27, N.2, Spring (google akademik'ten çeviri ile alıntılanmıştır).

Mc Dougal, Myres S. ve Feliciano, Florentino P., (1994). *The International Law of War Transnational Coercion and World Public Order*, New Haven, New Haven Pres.

Meray, Seha L., (1977). *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler*, Ankara.

Meray, Seha L., (1968). *Devletler Hukuku'na Giriş*, 1.Cilt, 3. Baskı, Ankara.

Morris, Justin, Wheeler Nicholas J, (2007). “*The Security Council's Crisis of Legitimacy and the Use of Force*”, International Politics, No. 44.

O'Connell, Mary Ellen, *The Myth of Preemptive Self-Defense*, American Society International Law Task Force on Terrorism of (<http://cdm266901.cdmhost.com/cdm/singleitem/collection/p266901coll4/id/2944/rec/8> Tarih: 01.09.2012).

Ortadoğu Analiz Dergisi

Özman, M. Aydoğan, (1974). *Devletler Hukukunda Müeyyide*, Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara.

Portela Clara, (Haziran 2002) ‘*Terrorism and the Law of the Use of Force*’, Berlin Information Center for Transatlantic Security Research Note.

Pazarcı, Hüseyin, (2000). *Uluslararası Hukuk Dersleri*, IV. Kitap, Ankara.

Schachter, Oscar, (1998). *Self Defense and the Rule of Law*, London.

Shaw, Malcolm N., (2000). *International Law*, Cambridge Univ. Pres.

Stradigma Dergisi.

Stanifir, Alexandrov, (1996). *Self – Defense Against the Use of Force in International Law*, Netherlands, Kluwer Law International.

Süleyman Demirel Üniv. Dergisi.

Toluner, Sevin, (1977). *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Uluslararası Hukuk*, İstanbul.

Taşdemir, Fatma, (2006). “*Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı*”, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No: 5.

tr/euronews/com.tr (Libya haberleri)

USAK, (Ekim 2005). *Uluslararası Hukuk Notları, BM Sistemi’nde Kuvvet Kullanmama İlkesi ve Meşru Kuvvet Kullanımı*.

Yapıcı, Utku, (2006). *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2. Cilt, No.7.

Yılmaz, Muzaffer Ercan, (Mart 2011). *Arap Devrimleri ve Ortadoğu’nun Yeniden Yapılanması*, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt. 3 S.27.

Wikipedia

Yeni Şafak (Gazete)